

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_228726

UNIVERSAL
LIBRARY

سرمایه خرد

۵۲ فاعل کے قاعدے

HPC 150 1958

نمبر شمار	قاعدے	مثالیں
۱	مخلوط ہے دو چشمی کشتی گئی +	قندھار
۲	توین نکتہ جو نقطہ کے درمیان ہے اُس پر اُلٹا جزم دیا ہے۔ اور جو آخر میں ہے۔ اُس میں نقطہ نہیں دیا +	رائد جاں +
۳	یاسے مفردات جو نقطہ کے آخر ہے۔ دو دائرے کی کشتی گئی ہے +	کشتی
۴	یاسے مفردات کے سوا باقی سب بے لمبی کشتی گئیں +	بے۔ گے۔ جاے۔ اوئے +
۵	جو واؤ بولی نہیں جاتی۔ اُس کے نیچے ہڑی لکیر ہے +	خورد۔ خویش +
۶	حرف مفتوح پر عربی تہر لکھا ہے۔ جہاں واؤ یا یے کے مفردات اور جنول ہونے کا شبہ پڑتا ہے + بے	ہمارے۔ زیور۔ غور۔ سیر +

۱۔ باقی قاعدے اخیر کے صفحے پر دیکھو +

فهرست مضامین

مضمون	نمبر صفحه
مستحبات فارسی در گفتگو یورمیه	۱ تا ۲۳
صحبت خویشی و قوی	۱
تاخوشی و بیماری	۸
غسل	۱۲
لباس پوشی	۱۴
حوادث و اشتیاق	۲۳
احتمال و شک	۲۴
تعجب	۲۴
تضدین و انکار	۲۵
عصه و اندوه	۲۵
مشورت	۲۶
آداب مصاحبت اهل ایران	۲۸
حُسن و خوبیدن	۳۰
متفق گفتگو	۳۳
بازی اطفال	۳۵
شکار	۳۸
تغییر مکان	۴۰
ممنوعات تاریخ ملکم صاحب	۴۲ تا ۱۰۰
زیر احوال نادر شاه	۴۲
مستحبات اخلاق جلالی	۱۰۱ تا ۱۲۸
لازم دوم در تدبیر منزل	۱۰۱
لُعه چهارم در سیاست اولاد	۱۰۱
لُعه پنجم در رعایت حقوق پدران و مادران	۱۱۲
لُعه ششم در سیاست خدم	۱۱۵

مضمون

نمبر صفحہ

۱۱۹	مغرب در بعضے لواحق
۱۱۹	سنتِ اولے در وصایا کے افلاطون
۱۲۲	سنتِ دوم در وصایا کے ارشطاطیس
۱۲۸	تذکرہ مصنف
۱۵۳ تا ۱۲۹	منتخبات و فتاویٰ میرزا غالب - و فتاویٰ { میرزا قتیل و انشائے بہارِ عجم
۱۹۲ تا ۱۵۷	منتخبات سکندر نامہ
۱۵۷	خراج خواستہ دارا از اسکندر و جوابِ دارا او
۱۵۹	تزیین کردنِ اسکندر لشکر را بہ حزبِ دارا
۱۶۳	راے زدنِ دارا در کارِ اسکندر با خاصانِ خویش
۱۷۰	نامہ دارا بہ اسکندر بہ تنہد و عتاب
۱۷۲	جوابِ نامہ دارا از اسکندر
۱۷۸	مصاف کردنِ دارا با اسکندر در موصل
۱۸۳	پیروزی یافتنِ اسکندر بر دارا و کشتہ شدنِ دارا
۱۹۳	تذکرہ شیخِ نظامیہ عجوبی مصنفِ سکندر نامہ
۲۳۲ تا ۱۹۵	منتخباتِ شاہنامہ
۱۹۵	پرسیدنِ شہراب نام و نشانِ سزداران { راہبران از مجیر
۲۰۲	تافتنِ شہراب بر خیمہ کاؤس و بر کردنِ میخما
۲۰۵	نبردِ رستم با شہراب
۲۱۲	کشتیِ سرگینِ رستم و شہراب و زبانی { یافتنِ رستم از او بہ چارہ
۲۱۷	کشتہ شدنِ شہراب بدستِ رستم
۲۲۲	نوشتار و خواستنِ رستم از کاؤس برائے { شہراب و ندادنِ او آل را
۲۲۳	زاری کردنِ رستم بر شہراب و بزدنِ تابوتش { بہ زابلستان نزد زال و روداہ
۲۲۹	آگہی یافتنِ مادرِ شہراب از کشتہ شدنش
۲۳۲	تذکرہ فردوسی مصنفِ شاہنامہ

۸۹۱۵۵۰۸
تَب

منتخبات فارسی در گفتگو بے یومیہ

صُحبتِ خویشی و قومی

رساند + آقا نو رُوز - بگویش کہ انشاء اللہ فردا حاضر خدمت مے شوم + مہر جان - او حالا میخوابد عرض کند + آقا نو رُوز - آخر او بمن چہ مے خوابد بگوید ؟ مہر جان - منے داغم چہ	مہر جان - آقا ! خیلے عجب است - کہ امروز شما تشریف آوردید ! مہر جان - بندہ خیلے مُشتاق زیارت بودم + آقا نو رُوز - نسبت بمن چہ خدمت مے است ؟ مہر جان - خواہر من مے خوابد - سخنِ واجبی بعرض
---	---

مے خواہد بگوید +
آقا تو روزِ خیر! بعد
از عصر برائے گفتگو شرفیاب
خواہم شد +

مہر جان - او خودش
رایتجا آمدہ است +

تو روز - اے مزدِ خدا!
خیلے زنجی کزدی - بمن پیشتر
چرا خبر ندادی - کہ من از
بازار یک چیز خوبے بہمت
او تحفہ بیاورم - پلو و قہوہ
بہزم +

مہر جان - ایں زحمتها
لازم نیست - او مے خواہد
سخنے بشما بگوید و برگردد +
تو روز - خیر - بگو در کجاست؟
مہر جان - در حیاط نشسته
باشو گلے شما حرف مے زند +
تو روز - برو - صداش کن +
مہر جان - صونا - صونا ہوئے!

صونا - بے آغا! چه میفرمائید؟
مہر جان - کلثوم نہ را
بگو - کہ رایتجا بیاید +
صونا - در کجا؟
مہر جان - در اطاق
تو روز آقا +

صونا - خانم! مہر جان آغا
شما را در اطاق تو روز آقا
صدا مے زند +
کلثوم نہ - سلام علیکم
آقا!

تو روز - و علیک السلام
خواہر! خوش آمدی - رہیا
رہنیشیں - قدم بر چشتم -
چه طور تشریف آوردی؟
چه باعث زحمت شد +
کلثوم نہ - پارہ حزہا
داشتم - بگویم؟

تو روز - بفرمائید - من ہم
میل بشنیدن حرف شما دارم +

لہ حیاط - آہگن - جو گھر کے سامنے نشست و برخاست
کے لئے چار دیواری کھینچ کر بنائی ہوئی ہے +
لہ سوگلی - محبوبہ +

فُلانی بہ من چُنیں و چُنل
گفتہ است +

نوروز - آہستہ چرا
مے گوئی - بلند بگو - گوشم
قدرے سنگین است +

کلثوم نہ - من آہستہ

بایں رحمت حرف مے زخم -
مبادا پُشتِ دیوار کسے گوش
گند و حرف مرا بشنود -

پیش پسر شما نقل پکند +
نوروز - نہ خیر - کسے

نئے شنود - تو مطلب را
بے مضائقہ بمن آشکار کن +

کلثوم نہ - من خیلے
ازیں مے ترسم - کہ پسر

شما یواشکی لے بیاید - و حرف
مرا گوش بدید +

نوروز - خواہر! حرف ول لے
مزن - وقت مے گزرد - مرا

از مقصدت تحالی کن +

کلثوم نہ - کارِ وارجی
دارم - در خلوت خواہم گفت +

نوروز - اینجا بیچ بیگانہ
نیست - شما آشکارا حرف
برنید +

کلثوم نہ - پیش روے
مردم نے تو انم بگویم +

نوروز - در گوش من
بگوئید +

کلثوم نہ - سرگوشی در
مجلس خوب نیست +

نوروز - بیا - پشتو رنشتہ
حرف برنیم +

کلثوم نہ - خیلے مناسب
است +

نوروز - حالا بگو - مطلب
شما چہ چیز است ؟

کلثوم نہ - حرفے کہ من
مے گویم - باید کہ آں را پیش

راین و آں بروز نہرہید کہ

لے یواشکی اور یواش بمعنی آہستہ +

لے حرف ول - ادھر ادھر کی باتیں مشرک باتیں - قابی ترک باتیں +

لے حالی کردن - آگاہ کرنا - خبر دار کرنا - جتانا +

کٹھنوم ننہ۔ من شنیدہ ام
کہ پسر شما ارادہ زن گرفتن
دارو یا نہ ؟
نوروز۔ چا ندارد ؟ انشاء اللہ
بعد از یک سال عروہ و سیکش
را تدارک مے گنیم +

کٹھنوم ننہ۔ تو مثل کبک
چشت را عروہ ہم گزاشتم۔
تیب و بدت را نے بینی۔
و پنچو مے دانی۔ کہ مذوم
ہم نے رہینند +

نوروز۔ ایں حرفما را از
کجا مے گوئی ؟

کٹھنوم ننہ۔ آبا ویشہ پسر
شما تو مے راہ یا یکے از قرأتوما
عزیدہ نکودہ انت ؟ و قراول
او را تمام شب دستاق مے
نکودہ اند۔ کہ تا وہ تو مان
از شما جریدہ نگرفتہ اند ؟
او را ولی نکودہ اند +

کٹھنوم ننہ۔ مظلم این است۔
کہ پسر شما ارادہ زن گرفتن
دارو یا نہ ؟

نوروز۔ چا ندارد ؟ انشاء اللہ
بعد از یک سال عروہ و سیکش
را تدارک مے گنیم +

کٹھنوم ننہ۔ اوف ! تا
یک سال کہ انتظار خواہد
کشید ؟

نوروز۔ خواہرا چہ میگوئی ؟
در یک چشم بہم زدن سال
مے گزرد +

کٹھنوم ننہ۔ اگر تا یک
ماہ شما تدارک نکلید۔ من
و خیر خود را بہ پسر واردعہ باشی
نامزد مے گنم +

نوروز۔ ز کہہ ہرانیچہ حرفما
انت۔ کہ مے زنی ؟ از سخت
زیر پا بیم لرزید +

لہ قراول۔ چوکیدار۔ پتھرہ دار +
لہ دستاق۔ زیر جراست۔ حوالت۔ جبل۔ قید خانہ۔ قید +
لہ تو مان۔ راہران کا ایک۔ طلائی سکتہ ہے۔ جس کی قیمت
بلند لعل کے ہوتی ہے +

نوروز۔ بزرگِ خود ماں
مبادا شہرتِ بدی کہ چھین
و چھناں شد است +

گنہگار نہ - مرا چہ
ضرور است کہ رازِ شما را
شہرتِ بدہم - مردمِ شہر نہ
خود سے دانند - کہ بچہ
نوروز آقا پہنچو شدہ است +
نوروز - زنگہ ! معلوم
مے شود کہ تو از حرف
کسے آہ راہ رفتہ عقل ترا
کسے نزدیکہ است +

گنہگار نہ - بلے - من
ہم سے دائم کہ شما خود ناں
اورا پہنچو مارلہ کردہ اید +
نوروز - من چہ کلور
اورا مار کردہ ام ؟
گنہگار نہ - شما اورا
نہ علم آموختید نہ معرفت۔

بجز اینکه شما پیدا کنید و
او در بازو دیگر از دستش
چہ بر مے آید +

نوروز۔ خیر او بیچ کارہ
نیست۔ بہرینم تو نامزدش
را چہ طور بدیگرے میدہی۔
داروغہ باشی کیست کہ پاتوے
کفیش مارکند +

گنہگار نہ - مے دہم۔
بہرینم شما با من چہ کار
خواہید کرد۔ حالا مے روم
حرف شما را بہ او حالی
مے کنم +

نوروز۔ نہ خواہر! ما تو کرتیم۔
چاکرتیم۔ بندہ تو ایم۔ سلام
تو ایم۔ ایس حرفا را بر
زباں میار۔ ایس کارا از تو
شارکتہ نیست +
گنہگار نہ۔ شما نہ توکر

لے مار - دلیر - دیوانہ - مٹہ زور - سر چڑھایا ہوا - شہر
بے قرار +

لے پیدا کردن - کائی - یعنی تم کھاؤ اور وہ مار دے۔ اور
توہاری کائی اڑائے +

نور چشم شما نے کُٹم +
 نوروز - برو - اگر نے کُٹی
 نہ کُن - ماہم نیلے شفیہ ایم
 کہ دخترت رو واز پیش روی
 نامحرم مے نشیند +

کٹوٹم منہ - حالا کہ پہنچو
 اسنت - لائق نور چشم خود
 دختر دیگرے را پیدا بنید -
 دخترے کہ رو واز پیش این
 و آں بنشیند - لائق نور چشم
 شما نیست +

نوروز - مہر جان آغا!
 شما پیش بیاید - و کٹوٹم منہ
 را بفہمائید - کہ از ما آزرده
 نشود +

مہر جان - او از شما
 آزرده نبود - شما خود از
 سچٹھائے ناسزا او را آزرده
 کردید +
 نوروز - من کے بہ او

من باشید نہ چاکہ من - شما
 برادر من باشید - اما پسر
 خود را بگوئید کہ از من خیال
 مُقت بروں برو دل +

نوروز - حالا میں حرفہارا
 کنار بگذار - بگو کہ تدارک
 عروسیں را کے مے دہی؟
 کٹوٹم منہ - تدارک
 عروسی کے؟

نوروز - عروسی دخترہات +
 کٹوٹم منہ - من ہرگز
 دست دخترہ خود بہ دست
 پہنچو پسر سر خود بالا برآمدہ
 نے دہم +

نوروز - نہ خواہر! تو
 او را بجان من بہ فرزندی
 قبول کن - او ہمیشہ غلام
 تو خواہد بود +

کٹوٹم منہ - من ہرگز
 عروسی دخترہ ام را با

لہ بیروں رفتن کے معنی اہل ایران کے محاورے میں
 باز رہنے کے ہیں +

لہ سر خود بالا برآمدہ - مشتر بے مہار +

سُخْنِ ناسزا گُفتہ ام۔ اگر بر فرض
سُخْنِ نا واجب از زبَانِ
من بر آمدہ باشد۔ عفو
فرمائید +

مہر جان۔ ما صاحب
دُختریم۔ ما چہ حد داریم۔
کہ با شما سر برداریم۔
مگر از شما ہم ہنچو حرفما
سزاوار نیست +

تو رُوز۔ خیر! ایں حرفما
را بگزارید۔ مطلب من
اینست۔ حالا کہ بخانہ تاں
مے روید۔ ایں سُخْنما را
بیش دُخترہ برُوز نیدہید و
از طرفِ پسر من ایں انگشت
در انگشتش بکنید +

مہر جان۔ ما نامِ پسر
شما را پیش او بر زبَانِ
منے توانیم بیاریم۔ وقتے کہ
کسے نامِ نورِ چشمِ شما
بیش او مے برد۔ خیلے بدش

مے آید +

تو رُوز۔ مگر او ازیں
قربت راضی نیست؟
مہر جان۔ او پیشتر
ازیں قربت لُحاشا مے کرد۔
من کہ بہ زور ایں کار
را بہ گردنش بستم +
تو رُوز۔ اے وائے! چہ
چارہ کنیم؟

مہر جان۔ آغا! حالا
تدارکِ عروسی را جلد
باید کرد +

کُشوم ننہ۔ اے وائے!
صدائے پایے بیگانہ مے آید +
تو رُوز۔ چرا مے تروی؟
بیچ بیگانہ منے تواند کہ اینجا
پا بگزارد +

کُشوم ننہ۔ آخر ایں
کیست۔ کہ سرش را تو کردہ
یک راست بسمتِ اُطراقِ ما
مے آید +

بہر جان۔ اگر ترا دیدنش
خوش نے آید۔ برو۔ در پس
آں رنگہ در قائم شوئے +

صحبتِ ناخوشی و بیماری

شیخ حسن۔ سلام علیکم
سید جان !

سید جان۔ و علیک السلام
شیخ! مزاج شریف پہ طور
است؟ امروز قد سے ناخوش
بہ نظر مے آید۔ رنگہ رویت
چرا پریدہ است؟

شیخ حسن۔ آقا! سرم
خیلے درد مے کند +

سید جان۔ نصیب دشمن!
از کس؟

شیخ حسن۔ شیخ کہ از
رشتہ نواب برا خاستم۔ دیدم

نو روز۔ مگر تو
نے رشنا سیش؟
کلثوم ننه۔ من
نے رشنا سمش +

نو روز۔ چا نے رشنا سیش؟
خیلے خوب مے رشنا سیش +

کلثوم ننه۔ آخر بفرماید۔
کہ ایں رکیبت۔ کہ، پتجو

سرزدہ پیش ما مے آید؟
نو روز۔ ایں ہاں نامزد

دختر است +
کلثوم ننه۔ اے وائے!

چہ خاک بر سر کتم۔ کجا بروم؟
بہر جان۔ مگر تو او را

نے خواہی بہ رہی؟
کلثوم ننه۔ خیلے بدم

مے آید۔ کہ رویش را بہ بنیم۔
وقتے کہ من رویش را بہ بنیم

زہرہ ترک مے شوم +

۱۔ سرزدہ۔ بے تھاشا۔ بے کھٹکے۔ بے روک ٹوک +

۲۔ زہرہ ترک مے شوم۔ یعنی میرا دل پھٹتا ہے +

۳۔ قائم شدن۔ کھڑا ہونا اور قائم کردن۔ کھڑا کرنا +

ہم پارا تو مے کشی ۳۰ +
شیخ حسن - بشکہ تکان
خوردم قلم پایم زخم خوردہ
لہ لہ بندہ است +

سید جان - بے - ہیں
سبب است کہ امروز تو ہنچو
مے لگی +

شیخ حسن - کف پایم ہم
زخم خوردہ است +

سید جان - بہ دکتور
چرا رُجوع نکردی ؟

شیخ حسن - پیش شکستہ بند
رقم - شکستہ ما را تخته بند

کزدہ است +
سید جان - معلوم میشود -

کہ شما از علاج دکتور مے نرسیدہ

کہ سرم دزد مے کند +
سید جان - باعث
ناخوشی چه بودہ ؟

شیخ حسن - دیروز بین
راہ سرم گنج لے خوردہ پایم
ہم بیچیدہ زمیں لے خوردم -
شب تب کزدم +

سید جان - جاے کہ
ضرب نرسیدہ ؟

شیخ حسن - پشت و مانم
ضرب خوردہ ورم کزدہ است +

سید جان - دشت خود
را چرا دراز نئے گئی ؟

شیخ حسن - مایہ پیر بازوم
ہم دزد مے کند +

سید جان - در راہ رفتن

لے سرگچی - سر کا پھرنا - دوراں سر - مرین ددار - سر
کا چکنا +

لے زمین خوردن - گر پڑنا +
لے پارا تو کیشیدن - لنگڑا کر چلنا - ہنکے ہنکے پاؤں ڈالنا +

لے لہ شدن - گوشت کا ضرب کھا کر نرم ہو جانا - پس جانا +
لے دکتور ڈاکٹر کا مفرس ہے +

لے شکستہ بند - محتاج +

نئے گنبد؟

سید جان - آدم تا کے
پڑھیز گند - از پڑھیز کزدن
جامن بہ تنگ آمدہ است +
شیخ حسن - چند روز
دیگر ہم پڑھیز را بر خود
گوارا بکنید - وقتیکہ بہ کلی
صحت حاصل شد - دیگر
حاجت پڑھیز نیست +

سید جان - خیر باشد !
از چند روز رفیق شما را
باشما نئے بینم +

شیخ حسن - یک ماہ
مے گزرد کہ از بام سرا
کلمہ ہائیں اُفتادہ بازویش
در رفتہ حالت ناخوشی پیدا
کردہ بستر شدہ است +
سید جان - حالا احوالش

چہ طور است ؟
شیخ حسن - احوالش
براہم خوردہ روز بروز بدتر
است +

سید جان - آیا اُمید

شیخ حسن - مردمان ہند از
علاج دکنور خیلے مے تڑسند +

سید جان - آخر چہرا ؟
شیخ حسن - محض بے عقلی +
سید جان - نفی کہ بندہ
در علاج دکنور دیدہ ام در
علاج اطبا کتر دیدہ ام +
شیخ حسن - بے - دواسے
شاں اندک و نقعش بشیار است +

سید جان - بندہ خیلے
معتقد علاج دکنور ہستم +
شیخ حسن - من ہم برائے
خود از دکنور دوا گرفتہ ام +
سید جان - بخورید -

بخواست خدا نفع مے دہد +
شیخ حسن - انشاء اللہ +
خیر است ؟ شما ہم را بروز
سُرف مے گنبد +

سید جان - شب سترکہ
خوردہ بودم - نزلہ در گلویم
زور آوردہ است - سُرف
مے گنم +

شیخ حسن - مگر شما پڑھیز

زینت ہشت؟

شیخ حسن - خیر! وِماعش
تین کشیدہ است - چشمہایش
بالا اُفتادہ است - ٹوپہایش
ہم گود اُفتادہ است -
زبانہ تا حَقّہ نافش خوشکبیدہ
است - ہر لحظہ دلش کلانہ
مے شود +

سید جان - بیمار داریش
را کہ مے کند؟
شیخ حسن - پدر و مادرش
مے کنند؟

سید جان - شہما ہم گاہے
بہ عیادت او مے روید؟

شیخ حسن - بندہ اُمشب
سر بالین او رُفتہ بودم +
سید جان - میگوئید - برادر
زنش نیز تب کرد است +
شیخ حسن - بلے +
سید جان - تب توبہ است
یا ہر روزہ؟

شیخ حسن - ہر روزہ +
سید جان - گاہے عرق
ہم مے کند - یا خیر؟
شیخ حسن - دیروز خجلے
عرق کردہ بود +
سید جان - حالانکہ کنہ اش
بہر ہمید +

لہ وِماعش تین کشیدہ - یعنی اُس کی ناک سُت گئی ہے +
تین چشمہایش بالا اُفتادہ - یعنی اُس کی آنکھیں چھت سے
لگ گئی ہیں +
ٹوپہایش گود اُفتادہ - اُس کے مُنہسارے پٹنچ گئے
ہیں +
زبانہ تا حَقّہ نافش شدہ است - اُس کا دل ہر وقت مثلاًتا
ہے +
شہما ہم گاہے - گونہیں - سفلونا بازک جو دیسی کونین کے
درخت کی پمصال کا سفوف ہے - یہ لفظ انگریزی کونین
(Quinine) سے مُفویں ہے +

سید جان - خدا حافظ !
شیخ حسن - خدا شما را
بہ سلامت بدارد !

صحبۂ غسل

میر جعفر - آقا قنبر !
آقا قنبر - بے آقا +
میر جعفر - دلاک سے را صدا
بزن کہ سرم را بتراشد
آقا قنبر - از صبح بچہ کریم
را در عقبش فرستاده ام +
کریم - آقا ! او خودش از
صبح حاضر شدہ است +
میر جعفر - کجا شت ؟
کریم - پائیں در حیات
نشستہ است +
میر جعفر - اورا بگو - بالا بیاید +
آقا قنبر - شما خود تان
پائیں بروید +

شیخ حسن - بے خوردہ است -
حالا قدر - بہتر شدہ است -
مگر بنور بہ کئی صحت نیافتہ +
سید جان - خدا شفا دہد !
عجب مزد سر زندہ است !
شیخ حسن - تو امروز
در حرف زدن خیلہ دہن
را کج مے کنی +
سید جان - بے - گوشت
پایے دندانم ورم کردہ است +
شیخ حسن - دنت از دنگش
چرا بیرون مے کنی +
سید جان - دشتایم از
سزما تیز کیدہ است +
شیخ حسن - امروز خیلہ
چڑت مے زنی +
سید جان - تمام شب
بیدار بودہ ام +
شیخ حسن - بہ امان خدا !
بروید - ساعتہ خواب بکنید +

۱۔ مرنزدہ - بشاش - ہنس مکہ - زندہ دل آدمی +
۲۔ چڑت زدن - بینک لینا - اوجھٹنا +
۳۔ دلاک - تمامی - تالی - تمام +
۴۔ عقب فرستادن اور عقب رفتن بمعنی بلانا +

مزموم پدرتال خدا پیا مژدوش۔
سبیل را مے تراشید۔ و عجب
ریش بلندے داشت۔ شما بہ
عکس او چو نہ را مے تراشید
و سیلما را مے گزارید +
میر جعفر۔ مودکہ! تو اظہار
معرفت را کنار بگذار۔ و کار
عودت را بکن +

اُستاد سلمانی۔ شنبیہ ام
کہ پسر عموی تال سید رضا
چاہ را مے تراشد۔ و دو طرف
صورت را ریش میزد۔ و تقلید

میر جعفر۔ من کنگ بستہ۔
رخت کندہ۔ تخت نشستہ ام +
آقا قنبر۔ مگر شما ارادہ
بدن شوی دارید؟

میر جعفر۔ بے۔ دلاک را
پیش من بفرست۔ و عیودت
آب گرم بکن +

اُستاد سلمانی۔ سلام علیک
آقا!

میر جعفر۔ پیش پیا اُستاد
سلمانی! چو تیر مرا بتراش +
اُستاد سلمانی۔ آقا سے

لہ کنگ۔ کھیس۔ تہ بند۔ کنگی +
لہ رخت کندہ۔ کپڑے اُتار کر +
لہ تخت۔ ننگا۔ برہمنہ +

اُستاد سلمانی۔ اہل ایراں اکثر حجاموں کو اس لقب سے بلاتے
ہیں۔ جس طرح سے کہ ہندوستان میں حجام کو عبدیہ کہتے ہیں۔
اہل ولایت اُستاد کہتے ہیں۔ اور سلمانی اُن کو اس لئے کہتے ہیں۔
کہ حضرت سلمان فارسی رضی اللہ عنہ ہو ایک جلیل القدر صحابی
اور حضرت علی رضی اللہ عنہ کے بڑے چکے دوست تھے۔ اکثر
پسر موندلا کرتے تھے۔ اس لئے حجام لوگ اپنے گروہ کو اُن
کی طرف منسوب کر کے سلمانی کہلاتے ہیں +

ہ چو نہ۔ ٹھڈی۔ در اصل چاہ کہے۔ اہل ایراں تغیر
لہ سے چو نہ بولتے ہیں +

لہ چاہ تراشیدن۔ کھوڑی مٹانا +
لہ کل مجھے رکھنا +

اہل فتنہ در مے آرد +
 میر جعفر - عجب مزدک
 ہرزہ گوے ہستی - ترا بارہا
 چہ کار؟ مزد خدا! حرفِ مُفت
 مزن - چاہ ام را تراش +
 استاد سلمانی - آہ! عموے
 شما خدا جنت نصیبش کند - چہ
 خوب ریش تو پے میداشت!
 میر جعفر - اگر چو نہ ام
 را مے تراشی - تراش - و گرنہ
 ربو عقبِ کارت +
 استاد سلمانی برادرِ بزرگ
 شما را چہ شدہ است کہ ریش
 را موزچہ پے مے زند؟
 میر جعفر - اُخ! چہ قدر
 چک و چو نہ مُفت میزنی! گفت
 حرفِ ولّ مزن - ہرزہ گوئی
 مَن - تیغ را بگیری - و ریشم

را تراش؟ +
 استاد سلمانی - آقا! اخو
 ہمین است کہ ریش یک قبضہ
 و دو انگشت باشد +
 میر جعفر - مزدک! اگر کسے
 ریش دارد یا ندارد - بہ تو چہ؟
 تو بچمت سر تراشیدن آمدہ
 یا از برائے وعظ گفتن؟
 استاد سلمانی - میخواہم کہ
 ہم سر شما را تراشم و ہم
 از مسائلِ فقہ شما را حالی کنم -
 کہ ریش را بلند باید داشت -
 و آنخورا را کوتاہ +
 میر جعفر - اے پدر سوختہ!
 کار واجب دام - وقت میگذرد -
 تو چاہ ام را تراش - ازیں
 حرفها بیفت - و گرنہ صد تا
 کترہ برایت مے شمارم +

سہ حرفِ مُفت - بیہودہ بات +
 سہ ریش تو پے - گنجان یا گھنی - گول - مخربانی ڈاڑھی +
 سہ ریش موزچہ پے - خشخاشی ڈاڑھی +
 سہ چک و چو نہ زدن - بک بک کرنا +
 سہ حرفِ ولّ - بیہودہ بات +
 سہ ہرزہ گوئی کردن - مُفت کی بھواس کرنا +
 سہ کترہ - دُشنام - گالی گلوچ +

گُنکے از در بیروں پکند +
 آقا قنبر- مزدک! شما عجب
 عادت کروہ اید- بزیاد گفتن و
 اظهار معرفت نمودن- پاشو- برو
 کہ بیک سبیل ترا ادب مے گم +
 استاد سلمان- بہ بخشید-
 بشما زحمت دادم- من را بس
 مسئلہ را از علمائے معتبر
 شنیدہ ام کہ ریش تراشیدن
 گناہ ہے بزرگ است +
 آقا قنبر- دلگشہ بر پشتش
 زدہ) برو- گم شو +
 استاد سلمان- من خودم
 میروم- تو چرا لگدم مے زنی؟
 آقا قنبر- خفہ شو- اگر
 ایں بار حرف بزنی- سرت را

استاد سلمان- آقا! از
 حرف من چرا جرئت مے آئی؟
 من احکام شریعت را بہ شما
 عرض میکنم- کہ ریش تراشیدن
 بالمرہ جائز نیست +
 میرجعفر- نفست را بگیر-
 اگر ایں بار ہم جلوہ حرف را
 بکشی- پنچو مشت بر کتہ ات
 بزنم کہ معرفت از لولہ دماغ
 سرا زیر شود +
 استاد سلمان- آقا! من
 چہ کردم کہ سر من داد میزنی؟
 تو خودت مے دانی- کہ ریش
 تراشیدن کار مزدم اتواط است +
 میرجعفر- آقا قنبر!
 فرمایش را بگو کہ ایں خر را بضر

۱۰ جر شدن - کھسیانا ہونا +
 ۱۱ جلوہ حرف کشیدن - خاموش نہ رہنا +
 ۱۲ لولہ دماغ - ناک کی کوٹھی +
 ۱۳ داد زدن - چلانا +
 ۱۴ اتواط - پچھے - بد معاش - لفنگے +
 ۱۵ فرمایش - چوب دار +
 ۱۶ گُنک - سوٹا - لاکھی - ہنٹر - ڈنڈا +
 ۱۷ لگد - لات +
 ۱۸ خفہ شو - چپ رہ +

میر جعفر کو کینا کجا است؟
 تا سر آید رفتہ زہر آب ریشہ
 طہارت کنم +
 آقا قنبر آیا شما امروز
 کیسہ د مشتال نے کنید؟
 میر جعفر حالہ مجال سر
 کیسہ د مشت مال ہمارم +
 آقا قنبر بیچ دین شیر
 آپ گرم خراب شدہ است +
 میر جعفر چرا؟ چہ
 شدہ است؟
 آقا قنبر چونکہ بیچ شدہ
 ہنس از مس سائمتہ اند
 رنگہ گرفتہ بستہ شدہ است +

تو سے شجلا بے تپا نم +
 اشتاد سلما نی (زیر لب)
 گندہ کن (کنال) - من از تو یہ
 نصیحت حرفے گفتم ام - بابا !
 ریش را منراش - مژوکہ مشت
 و مانگ سخن مرا پشت گوش
 انداخت +
 آقا قنبر آقا ! آپ سرد
 شدہ است +
 میر جعفر - ریس از صبح
 تا بحال نگذاشتہ سردم
 مبالہ +
 آقا قنبر - آب خیکہ
 چاہیدہ شدہ است +

۱۰ شجلا ب - پدر رو - موری +

۱۱ تپا ندن - گھسیڑنا +

۱۲ گندہ گندہ - منہ میں بڑا کرنا +

۱۳ مبال - پاخانہ +

۱۴ چاہیدہ - سرد و خشک +

۱۵ کو کین - لوطا - پٹنا +

۱۶ سر آب - غسل خانہ +

۱۷ زہر آب - پیشاب +

۱۸ دہن شیر - پانی نکالنے کی بیچ دار ٹوٹنی جو اکثر پیتل

کی بناتے ہیں - اور پراس کاگ کہلاتی ہے - یہ لفظ انگریزی

روبی نٹ (Rubinet) سے مفہوم ہے - شیر - پانی - ٹوٹنی +

۱۹ بیچ و بستہ - پراس کاگ +

صحبتِ لباس پوشی

میر جعفر۔ آقا قنبر !
 آقا قنبر۔ بے آقا !
 میر جعفر۔ رختِ برگزدانم
 را پیشِ پیار۔ کہ لباسِ را
 آتشِ بچم +
 آقا قنبر۔ آقا ! ایں
 رختِ برگزدانِ شما حاضر
 است۔ بچم اللہ ! لباسِ را
 عوضِ بفرمائید۔ (تبدیل
 بفرمائید)۔ (تغییر بدہید) +
 میر جعفر۔ پیرا من کٹا من
 کجا است ؟
 آقا قنبر۔ روئے بندہ
 آویزان است +

میر جعفر۔ بندہ خدا !
 چہ از ریشِ نساقتید۔ کہ
 زنگِ بگید ؟
 آقا قنبر۔ چونکہ ریشی
 در بازار دستیاب نہ شدہ۔
 تا چار مہی را گزقتیم +
 میر جعفر۔ تیر۔ تو برو۔
 سبویہ آپ گزوم را پیار۔
 کہ بدن را بشویم +
 آقا قنبر۔ آیا شما
 امروز لباسِ را آتش
 سے گنید ؟
 میر جعفر۔ بے میٹنم۔
 تو قطیفہ د صابون من
 بدہ۔ و رختِ برگزدانم را
 بیروں پیار +

۱۔ ریش۔ ریش۔ ریش +
 ۲۔ سبویہ۔ ٹکا۔ سبویہ +
 ۳۔ آتش۔ بدنا +
 ۴۔ قطیفہ۔ تولیہ۔ انگوچھا جس سے بدن خشک کیا جاتا ہے +
 ۵۔ رختِ برگزدان۔ بدلتے کے کپڑے +
 ۶۔ عوضِ بفرمائید۔ بدنا +
 ۷۔ بندہ۔ کھوٹی +

میر جعفر۔ پرواز بازار۔
تنگہ دیگر زیار +

آقا قنبر۔ ایس زیر جامہ
ہم چہ قدر نامدوست است۔
بہ شما زیبندگی ندارد +

میر جعفر۔ ریفہ و خشتک
ایس ہم خوب نہ دوست است +

آقا قنبر۔ شما امروز زیر جامہ
مے پوشید یا پانٹلون ؟

میر جعفر۔ تو بندہ در
زیر جامہ رکش۔ ما پانٹلون

نہ پوشیم +
آقا قنبر۔ مگر شما پانٹلون

ندارید ؟
میر جعفر۔ چرا ؟ دارم +

آقا قنبر۔ پس در کجاست ؟
میر جعفر۔ در سارق پیچیدہ باشد

میر جعفر۔ پائیں آوردہ
تکان دادہ جلو من نہیں رکھو +

آقا قنبر۔ مگر شما ایس
پیراہن رانے پوشید ؟

میر جعفر۔ چونکہ خیلے
گشادہ و بلند است۔ بر من

موزون نے آید +
آقا قنبر۔ شاید کہ خیاط

باڈازو قدر شما بُرید است !
میر جعفر۔ خیاط ما بُرش

خوب نے داند +
آقا قنبر۔ ایس قبائے شما

ہم تنگ و کوتاہ است +
میر جعفر۔ دُکّہ و مادّیش

ہم با دورِ شیخ اش بد دوست است +
آقا قنبر۔ بلے۔ ایس مادگی

قابلِ ایس دُکّہ نیست +
لہ۔ تکان دادہ۔ جھٹک کر +

لہ۔ گشادہ۔ وسیلا۔ بلند۔ لائبا +

لہ۔ دُکّہ۔ میٹہ +

لہ۔ مادگی۔ گھنڈی +

لہ۔ یمنہ۔ رگریاں +

لہ۔ زیر جامہ۔ پارِجامہ +

لہ۔ بند۔ رازار بندہ +

لہ۔ سارق۔ گھنڈی۔ بچہ +

میر جعفر - بگزار - خیاط
خودش دُرست بکند +

آقا قنبر - ریس اخلاق
نیم سنہ شہا چٹاں خوب ساخته
است کہ قرینہ نہ ندارد +

میر جعفر - بے - تازہ

فرمائش دادہ بؤدم - خیاط ریس
را بہ مارشین دوشنتہ است +

آقا قنبر - بر شہا خیلے مے زید
میر جعفر - تو ریس را

توے سارق پیچیدہ نگاہ دار -
کہ روز عید خواہم پوشید +

آقا قنبر - پس حالا چہ
خواہم پوشید ؟

میر جعفر - حالا سزداری خز
را خواہم پوشید +

آقا قنبر - آیا ریس جُبیر

آقا قنبر - در سارق کہ نیست ؟
میر جعفر - گازر بڑودہ باشد

بہ رخت شو خانہ +

آقا قنبر - از رخت شو
بڑسیدہ ام - مے گوید - پیش

من نیست +

میر جعفر - پس پیش
دقاق تہ باشد +

آقا قنبر - آیا ریس قبا بر
شہا راست مے آید ؟

میر جعفر - خیلے راست مے آید
آقا قنبر - بخیر ریس قدرے

پارہ شدہ است +

میر جعفر - آن سخ و سوزن
دیکر و بختہ اش را بدوز +

آقا قنبر - دامن ریس ہم
چاک شدہ است +

۱۰ رخت شو خانہ - دھوریوں کا گھاٹ +

۱۱ رخت شو - دھولی +

۱۲ دقاق - گندی گر +

۱۳ قبا - اچکن +

۱۴ اخلاق نیم تنہ - کوٹ +

۱۵ قرینہ ندارد - یعنی مثل نہیں رکھتا +

۱۶ مارشین - مشین - کل +

۱۷ سزداری خز - ٹسر کا بادہ +

ماہوت را نخواہید پوشید ؟
 میر جعفر - نخواہم پوشید
 مگر تو ایس را خوب تنگال
 پدہ - تا از گرد پاک شود +
 آقا قنبر - خیلے گرد آلود
 است - بتکاندن پاک نمے شود +
 میر جعفر - برو - آں
 ماہوت پاک کن را بگیر و ایں
 پتو را نیز از گرد پاک کن +
 آقا قنبر - ایں شال ترمے
 را بیت کہ زد است +
 میر جعفر - پیش رفوگر
 ببر - تا رفو بکند +
 آقا قنبر - ایں قدریفہ
 را چہ کنم ؟
 میر جعفر - پیش دقاق
 ببر +
 آقا قنبر - ایں لباسہاے

ششنتی را چہ کنم ؟
 میر جعفر - اینہا را
 روے ہم بگزار - بوقت فرصت
 بہ رخت شو بسیار +
 آقا قنبر - دشمنال سفید
 شما چرک شدہ است +
 میر جعفر - ایں دشمنال
 سفید و آن دشمنال گلی ہر دو
 را بہ آب بکش +
 آقا قنبر - شما ایں
 دشمنال منگی را بگیرد - من
 ایں رخت را بہ رخت شو
 پسرودہ دیایم +
 میر جعفر - وہ برو -
 اما حالیش کن - کہ لباسہاے
 ما را مفروز کردہ (سوا کردہ)
 بگزارد - تا اشتباہ و آیش
 نکلند +

۱۔ ماہوت پاک کن - بردش +
 ۲۔ شال ترمے - شجاف دار - حاشیہ دار - دورہ دار +
 ۳۔ بیت زد است - کیڑا لگ گیا ہے +
 ۴۔ روے ہم بگزار - ڈھیر یا جمع کر رکھ +
 ۵۔ آب بکش یعنی دھو ڈال +
 ۶۔ مفروز کردہ - جدا کر کے - سوا کردہ کے بھی یہی معنی ہیں +

آقا قنبر - شما براے
آقا زادہ ریجزے فرمائش
نرادہ اید ؟

میر جعفر - خوب بیادم
آوردی - برو - از بزاز طاقت
ماہوت دیروزہ را ربار +

آقا قنبر - آقا! ایں طاقت
ماہوت کلدوز حاضر است +
میر جعفر - ایں طاقت دیگر
است - آں طاقت دیروزہ کہ
ما دیدہ بودیم - چہ شد +

آقا قنبر - بزاز دغل پیش
آں را جا زد است +

میر جعفر - مال بد بہ
ریش صابش - برو - ایں را
عوض کن - و رگو - کہ ما ایں
را سننے خواہیم +

آقا قنبر - ایں مہم
چشداں بہ نیست - قماش
خوب دارد +

آقا قنبر - آقا! یک از خالق
را بمن مہم مرحمت فرمائید -
ٹھکی بجان من بدے چسپد +
میر جعفر - برو - خیاط را
صدابزن - رگو یک از خالق
چواری براے تو بدوزد +
آقا قنبر - آقا! من
رخت میبکشت نے خواہم -
برائے من رختاے ٹھفت
خوب است +

میر جعفر - برو - لائے او
پنبہ رگزار +

آقا قنبر - ایں تو بہ اقلس
خیلے قشنگ است - ز بہت
سو گئے خود تاں ازین یک نیم
تنہ نے سازید ؟

میر جعفر - من یک نیم تنہ
آبی زری کہ دُکھ اش از
طلا است - از براے او
تازہ فرمائش دادہ ام +

لے رخت میبکشت - ہلکے پنبے کپڑے +

لے لائے - درمیان - اندر - بیچ - میں +

لے جازون - بدل دینا - دھوکے سے اصلی چیز کی جگہ اور چیز دے دینا +

پائے پتہ او را پذیرائی کن۔ و
در اُطابق بیرونی پندشاں۔
من جوراب پوشیدہ مے آیم +
آقا قنبر۔ آقا! شما ایں
جوراب ساقہ بلند را نے رگیدہ؟
میر جعفر۔ بے۔

مے رگیرم۔ جوراب بلند مرا
پیش ریار +
آقا قنبر۔ آقا! شما
پاتاوؤں خود را چہ کردہ اید؟
میر جعفر۔ بہ برادر

خود بخشیدہ ام +
آقا قنبر۔ شما امروز کفش
در پا مے گنبد یا چکمہ؟
میر جعفر۔ من چکمہ
ساقہ بلند را پا نخواہم کرد +
آقا قنبر۔ آقا! حسن ویزی
مے گوید۔ من تا بہ کے انتظار
شما یکشم۔ شما زود تر

میر جعفر۔ اگرچہ قماش
خوب ہم داشتہ باشد۔ مگر ما
نے خریم +
آقا قنبر۔ چونکہ کہ شما
ویروز فرمائش دادہ بودید۔
حاضر است +

میر جعفر۔ پیش ریار۔
کہ بخیہ اش را پہ رینم +
آقا قنبر۔ بہ بہ۔ دستش
مریزاد چہ قدر خوب
دوخت است !

میر جعفر۔ ایں توپ
اطلس را ہم باو بدہ۔ کہ
برائے عیال ما یک رینم تنہ
بسازد +

آقا قنبر۔ آقا! حسن ویزی
دم در ایستادہ انتظار شما
مے کشد +
میر جعفر۔ برو۔ تو

لہ پائے پتہ۔ زینے کے نیچے۔ پا محاورہ ہے نیچے کے معنی میں۔
چٹا پتہ پائے پردہ یعنی پردے کے نیچے +
لہ اُطابق بیرونی۔ ملاقات کا کمرہ۔ بیرونی درجہ +
لہ جوراب بند۔ گیٹس۔ غیتا +
لہ پاتاوہ یا پاتا۔ یہ ایک ہی لفظ ہے +

تشریف بربارید۔ کاری وادجی
دارم +

میر جعفر۔ بگو۔ یک دقیقه
صبر کُند۔ تا غلجہ ام لا رہو شتم۔
ریشم را شانہ کُتم مے آیم +
آقا قنبر۔ چشم بد دور!
ایں گلاہ بسر شما چه قدر
زیبندگی دارد!

میر جعفر۔ آل آریئہ را ببار
و پیش روے من بگذار +
آقا قنبر۔ ایں مشکوٰۃ
گلاہ شما چه قدر بایں گلاہ
زیبندگی دارد +

میر جعفر۔ خیلے خوب بہ
یادم آوردی۔ باید مسجد جامع
برویم۔ ببار۔ آں عامہ را
بسر بہ پیچیم +
آقا قنبر۔ دشتکشائے
شما کجا ست؟

میر جعفر۔ توے دشم انت +
آقا قنبر۔ آیا شما امروز
نہ گردش مے روید؟

میر جعفر۔ چرا؟ بعد از نماز
بہ سیر و گردش مے رویم +

صحبۃ حوادث و استخبار
مشتاق۔ آیا بیج خبرے
مُفید نیست؟ (آیا بیج فائدہ شد
خبرے نیست؟)

مہر جان۔ اصلاً۔ خبرے
لائیق رائد راج روزنامہ نیست +
مشتاق۔ ملا شیدا! شما ہم
از حوادث تازہ چیزے نمیدانید؟
شیدا۔ خیر۔ ما از حوادث
تازہ چیزے نئے دانیم +

مشتاق۔ ناصر جان آقا!
شما ہم چیزے نشنیدید؟
ناصر جان۔ ما چیزے

۱۔ لہ کُلمہ۔ دراز کوٹ جو کہ زانو سے نیچے تک ہوتا ہے +

۲۔ مشکوٰۃ۔ ٹوپی کا پھٹنا۔ طرہ +

۳۔ دشتکش۔ دشتانہ +

۴۔ روزنامہ۔ اخبار۔ روزنامہ نویس۔ اخبار نویس +

شیدہ - ممکن نیست +
 مشتاق - و آہستہ روزنامہ
 اودھ از اخبار مے نگارو -
 صورت امکان دارو؟
 ہر جان - چرا امکان
 ندارد؟

تعجب

مشتاق - من ازین تعجب
 مے سگم +
 شیدہ - ایچ جائے تعجب
 نیست +
 مشتاق - آیا این عجیب
 نیست؟
 شیدہ - این ابدًا عجیب
 نیست +
 مشتاق - من تھیلے شکفت
 دارم +
 شیدہ - مارا ایچ شکفت
 نیست +

شیدہ ایم - اگر شما چیز
 شیدہ اید بفراہید؟
 مشتاق - ما ہنچو خبر
 شیدہ ایم؟ شما این را
 شیدہ اید یا نہ؟
 شیدہ - ما این را شیدہ
 وقت است شیدہ ایم +
 مشتاق - آیا این خبر
 تازہ نیست؟
 شیدہ - این خبر شیدہ
 گزشتہ است +

احتمال و شک

مشتاق - آیا این احتمال
 مے رود +
 ہر جان - چرا احتمال
 مے رود +
 مشتاق - تلفرا تھیلے کر
 تربیدیون چاہ کردہ است -
 وقوعش ممکن است +

لہ تلفرات یا تلفرات - تار ہرقی - یہ لفظ انگریزی ٹیلیگراف
 (Telegraph) سے مشتق ہے اور مفہوم ہے +
 لہ تربیدیون - ایک اخبار کا نام ہے +
 لہ روزنامہ اودھ - ایک اخبار کا نام ہے +

تصدیق و انکار

مشتاق۔ آیا میں راست
 است (میں) صحیح است)۔
 (میں) از رُوسہ تحقیق است)۔
 (میں) محقق است)۔ (میں)
 ثابت است)؟

ناصر جان۔ بے۔ میں
 امر راست است +

مشتاق۔ شما میں را
 باور مے کنید؟
 شیدا۔ ما میں را باور
 مے کنیم +

مشتاق۔ آیا آنچه میگوئید
 محقق مے دانید؟

شیدا۔ ما محقق مے دانیم +
ناصر جان۔ شما خودتان
 میں را تحقیق کردہ اید یا
 کہے دیگر؟

شیدا۔ میں میں را خود

تحقیق کردہ ام +
مشتاق۔ بہ خیال من

میں امر غلط است (میں)
 است)۔ (دُرُوغ است)۔
 (بُھتان است)۔ (رافِیز است)۔
 خیلہ نقل مے دارد +
 شیدا۔ ہرگز غلط
 نیست +

مشتاق۔ کہے میں را
 تصدیق مے کند؟

شیدا۔ خیلہ تصدیق
 مے کند +
مشتاق۔ کہ تصدیق
 مے کند؟

شیدا۔ ہر جان تصدیق
 مے کند +

نقصہ و اعدوہ
مستحضر۔ آیا شما غلین

ہستید؟

لہ خود تاں۔ لفظ تاں ضمیر مخاطب کی راجحہ جمع ہے۔

یعنی خود آپ یا خود تم +

لہ نقل دارد۔ یعنی عجائب کہے +

نکینید (دست پاچه نشوید)۔

خود پیدا مے شود +

ناصر۔ تا وقتیکہ پیدا

نشود۔ دل سے من وائے شود +

منصور۔ شما خاطر جمع

باشید۔ من آنرا پیدا کردہ

بشما مے دہم +

ناصر۔ خیلے مرحمت جناب

عالی در حق حقیر خواہد بود +

منصور۔ بیچ جاے

تعارف نیست۔ آدم بہ کار

آدم بر مے خورد +

ناصر۔ خدا شما را سلامت

داشتہ باشد۔ کہ ہمیشہ درو

دل مرا واری مے گنبد +

مشورت

ناصر۔ حالا تدبیر چیست؟

(چه باید کرد؟)۔ (چه کنم؟)

(چه کار کنم؟)۔ (چه راہ

ناصر۔ من خیلے (بسیار)۔

(از حد زیاد) غمناک

(مغموم)۔ (متفکر)۔ (اندوہگین)

ہستم +

منصور۔ شما چرا

غمگین ہستید؟ (متکدر طبع

شما چیست؟)

ناصر۔ برائے اینکه من

چیزے را گم کردہ ام +

منصور۔ آیا باعث رنجیدن

شما، ہمین است؟

ناصر۔ بلے۔ باعث رنجیدن

(رنجیدن من) ہمین است +

منصور۔ شما چنداں

اندوہناک (و نچورے) نشوید

(منشود) +

ناصر۔ چگونہ (چساں)۔

(چه طور) من پریشان

نشوم؟

منصور۔ شما بیچ فکر

لے و نچورے۔ غمناک۔ پریشان +

لے دست پاچه شدن۔ گھبرانا +

لے دل واد شدن۔ طبیعت کا خوش ہونا +

ناصر- من دریں کار
مات مانده ام (والہ)۔ (حیران
شده ام) +
منصّور- پس آخر دریں

امر راے تاں چیست ؟
ناصر- راے من بسته
به راے شما هست- شما درو
ولم را واری بکنید- و راے
پیش پایم بگذارید- کہ آں
طور بکنم +
منصّور- از دستِ ما چه
بر مے آید ؟

ناصر- از دستِ شما ہمہ
کار بر مے آید +
منصّور- بخیالِ من ایں
کار چندان اشکالے ندارد +
ناصر- پیشِ شما ندارد-
پیشِ من خیلے تو در تو و
در ہم است +
منصّور- اوّل از راے و
اندیشہ تاں مرا حالِ بفروماید-
پس من عرض مے کنم +

باید پیش گرفت ؟)۔ (چه کار
باید کرد ؟)۔ (چگونه میشود ؟)
منصّور- چرا ؟ چه
شده است ؟

ناصر- چه میخواہید بشود ؟
سنگ آمد و سخت آمد +
منصّور- بفروماخید- چه
کارے بسرائاں آمدہ است ؟
ناصر- چناناں کاے سر من
آمدہ است کہ گو و پیرس +
منصّور- حالا رفکّہ شما
چیست ؟

ناصر- من خیلے در حیرت
اُفتاده ام- نمیدانم- کہ سرم
به کدام بابین است ؟
منصّور- آخر دریں امر
چه فکر و اندیشہ میکنید ؟
ناصر- حالا فکرم اینست -
کہ چارہ کارِ خودم را بکنم +
منصّور- شما چندان
دیکیر نشوید- پیشِ آمدِ کار
خیر است +

بہتر دست، صاحب متصباں
و حکام و ارجب است۔ کہ
دست از آریستین جہت بیرون
نہ نمایند +

اہل ولایت دعوت و دہانی
را بہکشت دوست سے دارند
پہن آشنا و بیگانہ وارو خانہ
شود۔ اگر وقت ماحضر باشد
طعام پیش رویش میگردانند۔
و الا میود و شیرینی را
مضایقہ ندارند۔ گوشت۔ اگر
چنین نباشد۔ بملاقات میروند
و آمد و رفت سر قبرستان
سے ماند۔ در مجمع ایشان اگر
کسی آب سے ٹھوڑے حاضر
اورا خطاب سے نمایند۔
معافیت باشد۔ شخص مقابل
معافیت شما بخیر سے گوید۔
اگر شخص شعت خود را بکھڑک
نشان دہد۔ ناظر میگوید۔ بہ بہ
ماشاء اللہ! دست شما سزیدار
یا انشاء اللہ! دست شما درد
نکند۔ پہن بہ یکدیگر قلباں

ناصر۔ من طاریہ حریف
شما ہستم۔ اول شما بفرمایید +
مقصود۔ راسے من
راہن است +

ناصر۔ بزرگ اللہ! راسے
شما صواب است۔ راسے من
نیز مثل راسے شما است +

آداب مصاحبت

اہل ایران

بہتر۔ مروجہ ایران از
شاہ و گدا خدمت مادر و
پدر و استاد و بزرگان را
خبہ منظور نظر میدارند۔
و اگر خلاف قاعدہ بہ عمل
آرند۔ مطعون و لائق ملامت
سے شوند۔ در حضور پدر و
مادر نے نشینند۔ مگ بدو زانو
و ہمیشہ کمر سالانہ حقہ برادر
بزرگ تلبیاں میل نے نمایند۔
بے جراب و قبا و ازخالی و
کمر بند و بالاپوش ازخانہ بدر
نے آیند۔ بلکہ ہنگام رفتن

در موقع و محل خودش واجب
و لازم شمارند۔ و اگر کسی
تزلزل کند۔ او را بے ادب
و دیوانہ و سرخود بالا برآمده
و صحرائی و شتر بے شمار
خوانند +

میر۔ از جناب سرکار
بسیار مشرور و خوش وقت
شدم۔ کہ بندہ را از آداب
مصاحبت اہل ایراں حالی
فرمودید +

میرزا۔ حالا خدا حافظ !
میر۔ باز کے ملاقات
نصیب خواہ شد +

میرزا۔ انشاء اللہ۔ اگر
از مدرسہ فرصت بیابم۔ بعد
از اس نیز شرفیاب خدمت
شدہ بدین (بریدار) جناب
عالی بہترین خواہم شد +

میر۔ یک دقیقہ دیگر صبر
بفرمائید۔ و یک۔ فغان قہوہ
میل بفرمائید +

میرزا۔ حالا مقررخص بفرمائید۔

یا فغان قہوہ و چای توامع
مے کنند۔ میگویند لطف شما
زیادہ و چوں از خدمت کسی
اجازت رفتن خواہند۔ رفع
رحمت یا تشفییت نصرت بر
زبان مے آرند۔ و ہنگامیکہ
برخاستہ عزم رفتن مے کنند۔
مے گویند سایہ عالی زیادہ۔ یا
سایہ شما کم نشود۔ یا خدا
حافظ شما باشد۔ یا لطف
عالی زیادہ۔ یا لطف شما کم
نشود۔ و اگر از کسی راضی
و خوشنود شود۔ شکر کنند۔
عاقبت شما بخیر یا خدا
پرست را بپایانزد۔ بر زبان
مے آرند۔ و اگر کسی بستاند
ایشان در آید۔ بہ الفاظ
خیر شدم۔ خوش آمدید۔ صفا
آوردید۔ شرف فرمودید
خطاب مے نمایند۔ ازین قبیل
بسیار قواعد و الفاظ متعلقہ
صحبت و ملاقات مقرر
اند۔ کہ وقت و محل بر آنرا

علی حسن - ریس پاشنہ
در را کہ بریدہ است ؟
حسن علی - دزد بریدہ
است +

علی حسن - چار چوبہ اش
را ہم کفہ است +

حسن علی - شاید ریس
را ہم برائے ہچوشہ
کفہ باشد +

علی حسن - ریس در
چفت ریزہ ہم ندارد +

حسن علی - شاید کہ
ایں را ہم بریدہ باشد +

علی حسن - آیا پشتو
ہزودہ ریازیم ؟

حسن علی - تو ایں ہزودہ
زنبوری را ریازیم - کہ پشتہ +

کہ وقت مدرسہ مے گزردہ
میر - فی امان اللہ ! شما
را بخدا مے سپارم +

خفتن و خوابیدن

حسن علی - علی حسن ! تو
ایں وقت در حیاہ اشتادہ
چہ مے کنی ؟

علی حسن - من کارے
نمے کنم +

حسن علی - پرو - در را
چفت کردہ ریا +

علی حسن - دماغہ ریس
در شکستہ است +

حسن علی - از پیش
شکستہ بود +

۱۔ چفت - دروازہ بند کرنے کا کھٹکہ +

۲۔ دماغہ در - دروازے کی رینی +

۳۔ پاشنہ در - دروازے کی چوبیس +

۴۔ چار چوبہ - چوکھٹ +

۵۔ ہچوشہ - پورعی کرنا +

۶۔ ریزہ - چٹخنی - کھٹکا رکوار میں لگانے کا - جس سے دروازہ

بند کرتے ہیں - چفت ریزہ - کٹڑی اور کھٹکا +

۷۔ پشتو - کوٹھڑی - اندر کا دالان - حجرہ +

اگر گلگیر پیدا نیست تو
گلش را بہ ائیر کے لئے توانی
رگیری +

علی حسن - در چراغ
روغن ہم نیست +

حسن علی - شیشہ روغن
از طاقہ بردار و روغن در او پریز
علی حسن - در بطری ہم

روغن نمائنداشت - اگر بفزائید -
ایں لالہ دیوار کوئے را
روشن بکنم +

حسن علی - یک چوب
کبریت فرنگی را بکش - و
ایں آنترے روشنی را یا آں
لپائے پوری را روشن کن +

افیت نکلند +

علی حسن - شاید کہ دریں
خانہ پشما زیاد ہستند ؟

حسن علی - پشہ و ملہ
و سُرنگ و شیشہ و رنگ
و سائر موزیات دریں شہر
زیاد است +

علی حسن - از دیر چراغ
کور کور مے سُوزد +

حسن علی - فنیہ اش
را بالا کن و ہا گلگیر گلش
را رگیری +

علی حسن - نے دامن -
گلگیر کجا ست ؟

حسن علی - مرد خدا !

۱۵ پشہ - میختر +

۱۶ ملہ - بستو +

۱۷ سُرنگ - کھلم +

۱۸ شیشہ - جُل +

۱۹ رنگ - ریکھ +

۲۰ فنیہ اش را بر کن - یعنی اس کی بٹی اُکسا دو +

۲۱ ائیر - دھپنا - چٹا - آتش رگیر +

۲۲ دیوار کوہ - کیمپ دیوار رگیر +

۲۳ آنترے - لائیں - یہ لفظ آنگریزی کینٹرن (Lantern) سے مُقرس ہے +

۲۴ لپا - کیمپ (Lamp) +

نے خواہید ؟
 حسن علی - بے می خواہم -
 تو توشک را انداختہ باش
 را در زیر سر من بگزار - و
 لحاف را پائیں +
 علی حسن - ایں متکا را
 بہ سجا بگزارم ؟
 حسن علی - رُوے قالین
 بگزار - مگر مُلتفت باش -
 ریز و پاش مرا زیر وزیر بکنی +
 علی حسن - شما امشب
 نیلے بچرت مے زنید +
 حسن علی - چشمم گرم
 مے شد - کہ تو مرا از خواب
 بیدار کردی +

علی حسن - من ایں
 چراغ بگی را بہ اُطاق خود
 مے برم +
 حسن علی - تو ایں
 چراغ بگی را فوت کن اگر
 مے خواہی - آں پی سوزے
 را یا آں لالہ را بہ اُطاق
 خود رہبر +
 علی حسن - مگر شما ارادہ
 خواب دارید ؟
 حسن علی - بے - رحت
 خواہم را تکان دادہ رُوے
 تخت مے بیدار - تا دراز بکشم +
 علی حسن - امشب بکیل
 بختک است - آیا شما لحاف

۱۔ فوت کن - یعنی بھونک سے بچھا دے +
 ۲۔ پی سوز - قتیله سوز - موم بٹی جلانے کا آلہ +
 ۳۔ لالہ - لبتہ - لائشیں - فالوس +
 ۴۔ رحت خواب - بستہ +
 ۵۔ تخت - کویچ یا چارپائی +
 ۶۔ پائیں - پائنتی +
 ۷۔ بکنی - بکنیہ - لگاؤ بکنیہ +
 ۸۔ ریز و پاش - اوڑھنا - بکھونا +
 ۹۔ بچرت - بچرتک - اوندھ +
 ۱۰۔ چشم گرم شدن - آنکھ لگ جانا - قدرے سو جانا +

کریم - آقا ! اَلان
جا رُوب مے گنم +
سُجَر شاہ - برخیز و
آپ مہنٹی پاشیدہ اُطاق را
صفا بدہ +

کریم - بہ چشم +
سُجَر شاہ - لیکن مُلتفت
باش - زیریں را شُل مہنٹی -
و این کوزہ مے گل را
فطار گزاردہ ہمہ را آب
بدہ +

کریم - تا حال سقا آب
نیاوردہ است +
سُجَر شاہ - برو - خودت
از چاہ آب بکش +
کریم - من دم صبح
برائے آب بر لب چاہ
رفتم بودم - دلو نبود - ناچار

علی حسن - بے - ساعت
از شب گزشتہ است +
حسن علی - برو - رنگہ لہ
در را پیش کن - تو ہم دراز بکش +

متفرق گفتگو

سُجَر شاہ - کریم !
کریم - بے آقا !
سُجَر شاہ - سنجائی ؟
رُتجا ہشتی ؟

کریم - ایں جا توے
آشپز خانہ ام آقا !
سُجَر شاہ - آغا چہ
مے سنی ؟

کریم - از برائے شما
فتوہ مے پزم +
سُجَر شاہ - مگر امروز
اُطاق را جا رُوب نکرودہ ؟

لہ رنگہ در را پیش کن - کواڑ بھیر دے +

لہ آب میجک - چھو کاؤ +

لہ شُل - کیچڑ +

لہ کوزہ گل - گندہ جس میں درخت یا بوٹے لگاتے ہیں +

لہ سقا - ہشتی +

کریم - روپیہ قلب است
بقال نئے گیرد +
سجّر شاہ - قُطْعِ حَلّے مرا
بیار - تا بہ تو اشکناں
بدہم +

کریم - تا وقتیکہ من از
بازار چیز خریدہ بیارم -
آتش ناموش مے شود +
سجّر شاہ - تو زغال
وانبر و ساور یا پیش من
بیار - و یک قُطْعِ کبریت
فرنگی و منتقل بمن پردہ -
کہ آتش را روشن کنم +
کریم - ریں ہمہ چیز ما
حاضر است +
سجّر شاہ - انبر کوچک
را چہ کردی ؟
کریم - بسر قلیاں
بستہ ام +

واپس آدم +
سجّر شاہ - رہیں - تو
خُمرہ آب ہشت یا نہ ؟
کریم - بے ہشت -
مگر آنکزدان پیش مسگر
است +

سجّر شاہ - شب چرا از
پیش مسگر او را نباوردی +
کریم - او تا پُل نگیرد -
نئے دہد +

سجّر شاہ - ریں روپیہ
را برگیر - و از بازار
خُمرہ کُن +

کریم - ہنوز سراف
دکان را وانکزدہ است +
سجّر شاہ - پیش بقال
بر - ہشت آنہ را روغن
بستان - و ہشت آنہ را
پُل سیاہ بیار +

لہ خُمر - بھٹیا - گھڑا - تم +

لہ آنکزدان - ڈوٹکا +

لہ مسگر - تلبے اور پیتل وغیرہ کے ظروف میں جوڑ لگانے والا
یا ریزہ کا کام کرنے والا - کسیرا - ڈھیلہ +
لہ اشکناں - نوٹ +

سنجر شاہ - خیر تو اول
از ہمہ کارہا مفروش را
تکبان بدہ و پشتی رویش
بگذار - تا من ز شمشہ کتاب
را مطالعہ کنم *

بازے اطفال

ملا فُرقان - نظیر بیگ !
برادرِ کوچکِ تو سچا ست ؟
نظیر بیگ - توئے ننو
خوابیدہ است +
ملا فُرقان - بریار - تا
او را مانچ بکنم +
نظیر بیگ - وقتیکہ از
خواب بیدار مے شود - اورا

پیش شمایے آرم +
ملا فُرقان - برادرِ بزرگ
تو حالا چہ کار مے کند ؟
نظیر بیگ - بالایے بام
رفتہ - باؤ بادک مے را ہوا
کردہ است *

ملا فُرقان - چرا با بچہ
تو پچہ بازی مے کند ؟
نظیر بیگ - شب با بچہ
سرامک مے باخت - پسر
عمویم او را لگہ زد - او ہم
دو طلب گردید - ہر دو با ہم
دست و پنجه شدند و مثل تو چہ
جنگی بر کلہ ہم مے زدند - تا
آنکہ آقا دائے مادر میاں افتادہ

لہ ننو یا ننی - پائنا - پنگورا - ہندولا +
لہ مانچ - بوسہ - پچما - چوما +
لہ باؤ بادک - کاغذ باد - کنگوا - پتنگ - مینکل - گڈی +
لہ توپہ - گیندہ +
لہ سرامک - ایک کھیل ہے جس کو ہندی میں آنکھ بچول کہتے ہیں +
لہ دو طلب گردیدن - حوصلہ کرنا - مقابلہ کرنا - کسی کی لڑائی پر
آبادہ ہونا +
لہ دست و پنجه شدن - دست و گریبان ہونا - لڑنا +
لہ توچ - مینڈھا +
لہ کلہ بر کلہ ہم زدن - مکر میں لڑنا +

کسے را نَشکَنجِ ۱۰۰ مے گرِفت۔ و
 گاہے کسے را بَیَنگِ مے زدہ +
 مَلّا فُرْقان۔ بے۔ مادرش
 خیلے او را ہارے کردہ است +
 نَظیر بیگ۔ اَلان او
 بگشتہ پدر و مادر را عِتْنا
 ندارد +

مَلّا فُرْقان۔ ایں گوشہ
 چو غہات را چہ طور سوختہ؟
 نَظیر بیگ۔ شب آتشبازی
 مے کردم۔ قلمِ گلِ افشاں
 توے دہستم بُود۔ گلش اُفتاد۔
 دامنم را سوزاند +
 مَلّا فُرْقان۔ زیر انگشت
 را ہم آبلہ کردہ است +

ہر دو را از ہم سوا کرد۔
 پدرم گفت۔ شما یک جا بازی
 نکنید۔ ازیں جہت او تنہا
 بازی مے کند +

مَلّا فُرْقان۔ پسرِ عموت
 چرا او را لگہ زدہ بُود؟
 نَظیر بیگ۔ چونکہ او در
 بازی خیلے شوخی و شیطانی
 میکرد۔ ازیں جہت پسرِ عموم
 سیلے برویش زدہ و از پشتِ
 سرش خیلے او را توستری زدہ
 مَلّا فُرْقان۔ چہ شیطانی
 مے کرد؟

نَظیر بیگ۔ گاہے تقلید
 کسے را در مے آورد۔ گاہے

۱۰۰ از ہم سوا کردن۔ ایک کو دوسرے سے علیحدہ کرنا +
 ۱۰۰ سیلی۔ تھپڑ۔ سیلی زدن۔ تھپڑ مارنا +
 ۱۰۰ توستری۔ دھول۔ چیت۔ پشتِ سر۔ گدی۔ پشتِ سر توستری
 زدن۔ گدی پر دھول یا چیت مارنا +
 ۱۰۰ تقلید آوردن۔ منہ چڑانا۔ نقل کرنا +
 ۱۰۰ نَشکَنجِ گرِفتن۔ چٹکی لینا +
 ۱۰۰ بَیَنگِ زدن۔ انگلی سے مارنا +
 ۱۰۰ ہار کردن۔ ہار چڑھانا +
 ۱۰۰ قلمِ گلِ افشاں۔ مہتابی۔ آتشبازی کی پھلجھڑی +

تا زئذہ ام - دست بہ بیچ
بازی خواہم زد +

مَلّا فُرْقان - دریں روز
آقا دئے تو چہ کار میکند ؟

نظیر بیگ - ہمہ روز
در خانہ خوابیدہ است +

مَلّا فُرْقان - آخر چیزے
کار و بار ہم میکند یا بیہودہ

اوقات را صرف میکند ؟
نظیر بیگ - بے - بچے

کارے کند +
مَلّا فُرْقان - چہ میکند ؟

نظیر بیگ - بودہ بازی
مے کند - شطرنج و قمار

مے باز د - خروس ہا را
مے جنگاند - فوجہا مے پرورد -

نظیر بیگ - انار را
با مہتاب آتش مے دادم

ترقہ توے دشم آتش گرفتہ
نزدیک - و ز انگشت و

انگشت میانہ و انگشت کوچک
را داغ زد +

مَلّا فُرْقان - حالاکہ دشت
ہم سوخت - و دامن ہم

آتش گرفتہ - از ہتھیں
باز بہا تو بہ ہم کردہ یا نہ ؟

نظیر بیگ - من کہ بچے
تو بہ کردہ ام +

مَلّا فُرْقان - ز شمار
من بعد در پے راس کار ہا

نگردی ؟
نظیر بیگ - انشاء اللہ

لہ ترقہ - آتشہازی کا پٹانہ - اور بندوق کی ٹوپی کو بھی ترقہ
ہی کہتے ہیں +

لہ داغ زون - داغ لگ جانا +
لہ آتش گرفتہ - آگ لگ جانا +

لہ بچے - آج کل اہل ایران لفظ ہشیار کی جگہ بولتے ہیں -
یعنی بہت +

لہ خوابیدہ - اہل ایران کے محاورے میں بیٹھے رہنے کو بھی
کہتے ہیں - جسے کہ آں مہرغ رُوے تخم خوابیدہ است +
لہ بودہ - بیٹھ - بودہ بازی - بیٹھ باری +

از سب سے سالارِ مہجست مگر فتنہ
یک ساعتے دریں شکار گاہ ہا
شکار بنیم *

سر باز خاں - جیلے خوب -
بیائید - یک خوردہ دل
واکنیم - ریں طولیہ شکاری
را ہم ہمراہ سے بریم *

طرہ باز خاں - تفنگ
سوزنے شمشیر ست
سر باز خاں - اہ - ما آل
را در تورخانہ فراموش کردیم -

میسوں و خروس را بازی
مے دہد - دیگر از دشتش
چہ بر مے آید ؟

ملا قوتان - گاہے در
زور خانہ ہم مے رود
یا خیر *

نظیر بیگ - در خانہ
میل گردانی تہ و شنو میکند *

شکار

طرہ باز خاں بہائید -

لہ میسوں و خروس را بازی میدہد - یعنی بندر آور پیچہ نچانہ ہے +
لہ زور خانہ - پہلوانوں کا اکھاڑہ کسرت کشنے کی جگہ +
لہ میل - مگر - موگری - میل گردانی - مگر - ہلانا - موگری
بھیرنا +

لہ شنو - ڈنڈ نکالنا - ڈنڈ پیلنا +

لہ سب سالار - قوج کا جملہ +
لہ طولیہ شکاری - چھوٹی قسم کا ٹٹا یعنی فکسونڈ ٹٹا جو شکار
کی بو پر جا کر شکار کو تلاش کرتا ہے +

لہ تفنگ سوزنی - بیڈل گن - برتج لوڈن - یعنی پیچھے سے بھرنے
کی بندوق - جس کا گھوڑا باہر نکلا ہوا نفر نہیں آتا - اور پیل
کی جگہ اُس میں ایک سوئی جیسی ہوتی ہے - بلبی دبانے سے گھوڑا
اُس سوئی پر پڑتا ہے - اور سوئی کی دوسری نوک کاڑھوس کے
پٹانے پر پڑتی ہے +

لہ تورخانہ - اسلحہ - ہتھیاروں کا میگزین +

طرہ باز خاں - خیر - قدرے
 چہار پارہ - ہمارے ہر - کہ
 آں آہو بڑہ را ہر نیم +
 سر باز خاں - او از تیر
 رسیے ساچمہ جور تر است +
 طرہ باز خاں - باید بروید -
 از یوز باشی تفنگ گلولہ زنی
 را گرفتہ بیارید +
 سر باز خاں - بگیہید -
 ایں تفنگ گلولہ زنی ہم
 حاضر است +
 طرہ باز خاں - یک

ایں تفنگ دنگی و کمان گروہ
 را با خود برداشتہ آور دیم +
 طرہ باز خاں - تفنگ
 دنگی تاں سجا ست + ہما
 نشان پدہید +
 سر باز خاں - ایں است -
 بہ بینید +
 طرہ باز خاں - شاید
 لوہہ اش تروک خودہ است !
 ایں بچہ دزد شما ہے خودہ +
 سر باز خاں - نہ خیر -
 شکستہ نیست +

لہ تفنگ دنگی - پتھر کلا - چاق دار بندوق +
 لہ کمان گروہ - غلیل +
 لہ لویہ تفنگ - بندوق کی نال +
 لہ تروک - دزد - دھاڑ - شگات - تروک خودہ دن - پھٹ جانا +
 لہ بچہ دزد شما ہے خودہ - یہ ایک مجاورہ ہے - یعنی تمہارے
 کس کام آئیگی - یا کس مطلب کی ہے +
 لہ چہار پارہ - چھڑہ - بندوق کا گراب +
 لہ تیر رسیے ساچمہ - چھڑے کے مار کی جگہ - بندوق سے
 نکل کر جس مقام پر چھڑہ کام دے سکے +
 لہ یوز باشی - پلٹن کا صوبے دار - یوز تروکی میں سو کو کہتے
 ہیں - یعنی سو آدمیوں کا افسر +
 لہ تفنگ گلولہ زنی - گولی مارنے کی بندوق +

فشنگ و یک گلاہ ٹفنگ
ما پد ہید +

سر باز خاں - سر آہو
قراول کردہ تیر پینڈازید +
طرہ باز خاں - ٹفنگ
سرے کند +

سر باز خاں - آہ اتر
از نشانہ خطا رفت +

طرہ باز خاں - نہ خیر -
تیر در کفلش زشتہ است +
سر باز خاں - پینید -

ما با طپانچہ ریں قاز را
در رُوئے ہواے زینم +

طرہ باز خاں - بہ بہ !
خجے خوب زوید +

سر باز خاں - من

بہ ہواے دشت طپانچہ را
انداختہ بودم - مگر شکر است
کہ خطا رفت +

طرہ باز خاں - بیامید -
برایں نشانہ قراول بستہ
دو سہ تیر پینڈازیم +

سر باز خاں - نہ خیر -
ہرزہ - ٹفنگ انداختن چہ

فائدہ دارد بہ من مے روم -
از آں طرف شکار رم میدہم -
شما اینجا تیر بزید +

تعمیر مکان

میرزا کاہران سعادت یارا
برو - بتا را صدایزن کہ پلے
رین سر در را دُرست کند +

لہ فشنگ بر وین فشنگ - کار توں - بذوق کا تیر - جس میں
گولی باروت بھری ہوئی ہو +

لخہ قراول کردہ - نشانہ باندھ کر - تاک کر - سیدھ باندھ کر +
سہ در رُوئے ہواے زینم - یعنی اُڑتا ہوا مارا ہوں +

بہ ہواے دشت طپانچہ انداختم - یعنی میں نے دشت رُو طپانچہ
مارا تھا - تاک کر یا سیدھ لگا کر نہیں مارا تھا +

سہ رم دادن - باہر نکالنا - ہانکنا +

لہ پلے - زینہ - درجہ - موتبہ - سیڑھی +

سہ سر در - دروازے کے اوپر کا بالا خانہ +

را چہ مے گوئی - ہمہ آثارش
از کنگی شکستہ و رُوے
ہم ریختہ است +
سعادت یار - بالا خانہ اش
پتہ نہ دارد +

میرزا کاہران - پس از
کدام راہ بالا مے روند ؟
سعادت یار - از چوب
پتہ دالخت - آں شکستہ
شدہ است - آنگوں ما بہجت
بالا رفتن نزد ہاں دُرست
کردہ ایم +

میرزا کاہران - اگر
اُستاد بتائے بیاید - تو او را
پگو - کہ اول نقشہ کہ
مهندس دُرست کردہ است -
بہ بیند تا حالیش شود - کہ

سعادت یار - رایں
اُطاق ہم از پاکیزگی اُفتادہ
است - رایں را ہم بفرمائید -
کہ سفید کاری بکنند +
میرزا کاہران - بخارے
در ہائے عمارت ہم چہ قدر
بد است +

سعادت یار - بلے - از
اہلبیہ قدیمہ است +
میرزا کاہران - آیا
جلو خان عمارت نیز از
ماست ؟

سعادت یار - بلے - از
ماست - شما ناودانش را
نگاہ کنید - کہ در وسط حیاط
مے اُفتد +

میرزا کاہران - ناودانش

لے سفید کاری - چونہ قلمی کرنا - سفیدی کرنا +
لے اہلبیہ قدیمہ - پُرانی تعمیرات +
لے جلو خان عمارت - مکان کے دروازے کے رُو برو یا سامنے +
لے پتہ - سیڑھی +
لے نزد ہاں - کٹڑی کی سیڑھی +
لے بتا - بتھار +
لے مهندس - اس زمانے میں انجینیر کہتے ہیں +

استراحتِ مارو بہ مشرق
باید باشد۔ و چار تا بخاری
ہم باید داشتہ باشد +
اُستاد بتا - طُول و
عرضِ تالار چہ قدر باید
باشد ؟

میزرا کا مُران - میانہ
تالار باید کہ ہفت در پنج
باشد۔ و اُطاق بیرونی چار
فُرع و دو پائے اُنکلیس
در طُول و در عرض سہ
فُرع باید باشد +
اُستاد بتا - آیا غلامِ گزروش
را مَحْجَر پنا مے کنند ؟
میزرا کا مُران - نہ نَجیر۔
دشت انداز آہنی میگزوریم +

چہ چیز باید ساخت و چگونہ
باید ساخت +
اُستاد بتا - بفرمائید کہ
آشپز خانہ در سَجا باید باشد۔
و سفرہ خانہ چگونہ باید باشد ؟
میزرا کا مُران - دریں جا
باید کہ اُطاق بیرونی پنا کنند۔
و قدرے ازیں بیشتر کہ
غلامِ گزروش باشد و پستر
از آن سفرہ خانہ۔ و آشپز خانہ
در محاذِ آں بنا
باید کرد +
اُستاد بتا - اُطاقِ خواب
رو بہ شمال مے سازیہ یا
رو بہ جنوب ؟
میزرا کا مُران - اُطاق

- ۱۔ آشپز خانہ۔ باورچی خانہ +
۲۔ سفرہ خانہ۔ کھانا کھانے کا کمرہ +
۳۔ اُطاق بیرونی۔ ملاقات کا کمرہ +
۴۔ اُطاقِ خواب۔ سونے کا کمرہ +
۵۔ فُرع - گز +
۶۔ پائے اُنکلیس - فٹ - گز کا ٹنٹ حصہ +
۷۔ مَحْجَر - پردے کی دیوار۔ جالی دار دیوار +
۸۔ دشت انداز۔ کتھرہ۔ جنگلہ۔ بازچہ +

میزرا کاہران - بے - تو
 برو - و رشتہ و کوریا و تیشہ
 و مالہ وغیرہ اسباب بتائے
 خود را بیاور و دست بکار
 شو +

اُستاد بتا - آیا نتجار را
 ہم با خود بیاورم ؟
 میزرا کاہران - بے - اورا
 ہم بگو - کہ آہ و تیشہ و
 رندہ و بزمہ و اسباب نتجارے
 خود را بیاورد +

اُستاد بتا - آیا محافضے
 میں عمارت مخطوۃ گچی بنا
 مے کُنید یا رگی ؟
 میزرا کاہران - مخطوۃ
 گچی چہ ضرور است - رگی
 کفایت مے کُند +

اُستاد بتا - آیا بالائے سقف
 بالاخانہ ہم پنا می کُنید یا خیر ؟
 میزرا کاہران - بے -
 یک آقاسی قشنگ باہشتابی کہ
 مناظرش مشرف بہاے باغ
 باشد - باید پنا کرد +

اُستاد بتا - پس از برائے
 متجنیق کہ چوہائے گلقت و
 طنائہائے قطور از بازار
 باید آورد +

میزرا کاہران - ماچوب
 و آہن و سنگ و آجر و
 گچ وغیرہ از مصالح عمارت
 ہرچہ لازم بودہ آورده ایم +
 اُستاد بتا - پس من
 مے روم - فعلیہ خود را
 ہمراہ بیاورم +

۱ آقاسی - بالاخانہ - ہشتابی +

۲ مناظر جمع - مشطر واحد - جھروکہ - کھڑکی +

۳ مشرف - سامنے - قریب +

۴ متجنیق - پاؤ - جو مکان کی تعمیر کے لئے ٹکڑیوں کی باندھتے
 ہیں +

۵ فعلہ - مزدور +

۶ مخطوۃ - احاطہ - گھیرا - چار دیواری +

مُنتَخَبَاتِ تَارِيخِ مُلُکِ صَاحِب

ذِکْرِ اَحْوالِ نادرِ شاه

پدرِ نادرِ شاه از قبیلهٔ افشار است - نام او امام قلی بود - و از اخباریکه در دست است - معلوم می شود - که امام قلی مردِ صاحبِ اعتبار یا منصب نبود - خودِ نادرِ قلی هم هرگز از نسبِ بزرگِ لاف نمی زد - مؤرخ چابکوس و سِ میرزا مهدی هم در وقتیکه میگویند - پدرِ نادرِ شاه در قبیلهٔ خودِ مرد میفتنا به بود - حقیقتِ حال را درین عبارت که گوهرِ شاهوار را نازش به آب و رنگِ ذائقهٔ خودِ است نه به صُلبِ معدن - به کنایه می رساند - و پستیِ نسبِ و سِ را می فهماند - در یکی از کُتبِ منقول است - که نادرِ شاه در ادایِ حالِ پوستینِ دوز می بود - و ازین ممرِ تحصیلِ و حیرِ معاش می کرد - و خودِ نادرِ شاه از پستیِ نژادِ خویش مکررانهٔ مُحبت می داشت - گویند که پوئ خواست و خُضر می از خاندانِ سلطنتِ دهلِی بهجتِ پسرِ خودِ عقد کند -

صاحبان دُختر گُفتند - که ریشم ما چُنین است - که داماد باید
 تا هفت پُشت نِخود را بشمارد و بِشنا ساند + نادر قاصد
 را گُفت - بگو - که داماد شما پسرِ نادر شاه است -
 و نادر شاه پسرِ شمشیر و پسرِ زاده شمشیر - همچنین
 تا هفتاد پُشت بر شمار + تولدِ نادر شاه در سنه
 هزار و صد و هجری در مملکت خراسان اتفاق افتاد +
 مؤرخان ایران وارداتِ اداغیل احوال او را ذکر
 نموده اند - اوّل چیزے که مے نویسند - تولدِ رضا قلی
 میرزا است - که در آن وقت سی و یک سال از عمرِ
 نادر شاه گزشته بود - و قبل ازاں در مخاطر و مہارکب
 بسیار افتاد - و مقاسات و مکابده با رنج بے شمار
 نمود - لاکن در جمیع موارد شجاعت و مردانگی و تهور و
 خدایت و کے بروزے عجیب داشت + در ہفتہ سالگی
 بدشت اُوربکانے کہ ہر سالہ اطرافِ خراسان را مے تاختند -
 با مادرش اسیر شد + ایامِ اسارتش چہار سال طول کشید -
 و مادرش ہم در آن صغیّات رُوزش بہ آخر رسید - بعد ازاں
 نِخود را رہائی دادہ بہ مُلکِ خویش رشتافت - ازاں بعد
 تا زمانے کہ در خدمتِ شاه طہاسب حاضر شد -
 ہمیں قدر قابلِ ذکر است - کہ گُفتہ شود - کہ طبیعتِ این
 مردِ عجیب ہمیشہ بر یک وزیرہ و یکساں بودہ است -
 وقتے در خدمتِ بابل بیگ یکے از اُمراءِ مُلکِ نِخود
 وارد گشت - و بالآخرہ وکے را کُشتہ دُخترش را
 بدر بُزد - و بحالہ از دواج در آورده رضا قلی میرزا

از وے مُتَوَلِّد گشت۔ بعد از آن جمیع از قَطَاع الطریق را با خود مع سائنته - و در آن زمان پُر شور و شربت باعث و تاز مردم اطراف تحصیل معاشی می نمود - تا رفته رفته آواز بهادر پُری او بلند گشته - بخداست وای خراسان داخل شده - و چوں در جنگ با اوزبکان آثار شهادت و جلادت بنظر رسانید - تا بدرجی امارت و سرداری ترقی کرد - لکن بعد از چندی حاکم خراسان از حرکات ناشایسته و رنجیده او را چوب زد - و نادر ازین قضیه بغضب آمده مشهد را رها کرد * چنانچه می نماید - که در آن اوقات عثم او در کلات بر سر طائفه قلیله از افشار بود - نادر از مشهد بکلات رفت - و چوں قلیله در آن سر زمین اقامت کرد - عمو می او از کردار و حرکات وے اندیشناک گشته او را به رها کردن آن قلعه مجبور ساخت * چنانچه می نماید - که بعد از آن باز بر سر کار سابق خود رفته بیش از پیش به جمع فریق و قطع طریق و سرق و نهب پرداخت - و در آن اوقات افغانان بر اصفهان مستولی گشته دولت صفویه را بر انداخته بودند - لکن هنوز سلطنت افغانه را قوامی بلکه نامی نبود - هرچ و مزج در امور پیدا شده سرهای گردن کشتاں پُر شور و غوغا و از هر طرف هزار فتنه برپا بود - در چنانچه وقت را نه زنی که به شجاعت و کیاست ضرب المثل افواه است - در احتیاج معاون و مساعد نخواهد ماند - لهذا

فشنہ جویان آفاق و محسوسان مواد تزارع و نفاق در تحت
 رایتِ نادر جمع شدہ بر رامتِ وے اِتفاق نمودند۔ و طوے
 نکشید۔ کہ بر سرِ سہ ہزار مرد برآمدہ خراجے سنگیں بر
 اہلِ خراسان حمل کرد۔ عموے او چوں دید۔ کہ اِقتدار
 وے ہر روزہ در ازادیاد است۔ ہراس بہ ضمیرش استیلا
 یافتہ۔ دم از دوشتی و ہوا خواہی وے زد و کاغذے باد
 نوشت۔ کہ خدمتِ شاہ طہماسپ را قبول کردہ وے را در
 محاربۂ افغاناں مددگار باشد۔ نادر اظہارِ رغبت و نحوشی
 ازیں مطلب نمودہ گفت۔ کہ اگر سلطان جراحیم گرشہ وے
 را عفو کند۔ در آئندہ تدارکِ ما مضیٰ خواہد شد۔ و چوں
 ایں امر باسانی انجام یافت۔ نادر بجانب کلات رفت۔ و از
 قرارے کہ معلوم ے شود۔ او ہمیشہ عزمِ خود و اہلِ کلات
 را سہ راہِ خود ے دانست۔ بنا بریں دریں وقت فرستے
 بدست آوردہ اورا گرفت۔ و بہ دشتِ خود ہلاک ساخت۔
 و کلات را منتصرف شدہ بعد از اُن بہتیم جنگِ افغنیہ خراسان
 برداشت۔ و چوں اخراجِ ایں طائفہ از اُن بلاد منظور نظر ہا
 بود۔ و ایں کار بہ نیروے باڑوے نادری صورت یافت۔
 سببِ ایں شد۔ کہ دوبارہ شاہ طہماسپ رقمِ عفو بر
 سوابقِ زلاتِ وے کشیدہ اورا موردِ عنایات ساخت۔ و
 بواسطۂ فتوحاتِ نادری مہام پاڈشاہی رونقِ تازہ یافت۔
 در اوایلِ حال شاہ طہماسپ بر نادر بغایت حسد ے
 بُرد۔ تا وقتے کہ نادر در یکے از حروبِ مشغول بود۔
 و شاہ طہماسپ فرمانے بمراجعتِ وے از اُن جنگ فرستاد۔

و یحس نادر آن فرمان را اطاعت نکرد - پاؤ شاه
 بے مایه بر سر جمع او را خاش و باغی خوانند - این
 خبر با انتشار یافته به نادر رسید - او نبر بسمت دربار
 پاؤشاهی لشکر حرکت داده پاؤشاه را مجبور ساخت -
 که بشرایطی که بخواهد اتفاق کرد - راضی شد مصلحی کند -
 این واقعه قلیلی بعد از فتح مشهد روی داد و
 می توان گفت - که اگر طماسب در سابق قدری اختیار
 داشت - ازین وقت بجای اختیار او تمام شد - لاکین نادر
 با وے با احترام سلوک کرد - تا وقتی که دید - با وے بجهت
 غضب سلطنت مشتعل است - و هم از اذل فتنی که وے
 را در خراسان دشت داد - پنا کرد - که مردم را بجهت
 خیالات آئیند خود بیدار کند - مانند ارد شیر بابکان
 هر شب خوابی دید - و هر روز در تغییر آن خوابی شنید -
 از آن مجننه شبی در خواب دید - که مرغابی با ما پیی
 سفید چهار شاخی بنظر وے در آمدند - پس آن مرغابی
 را به تیر زد - و کسانیکه با وے بودند - هر چه کردند -
 که ما پیی چهار شاخ را بچنگ آرند - نتوانستند - تا
 بالاخره خود دشت و پا زده بسوالت تمام آن را گرفت -
 و بجهت این که مرغی با ما پیی در خواب دیده بود -
 منجان متعلق گفتند - که دلالت بر رسیدن تحت سلطنت
 می کند - اما زحمات میوزا مهدی مؤرخ او درین باب
 کمتر است - زیرا که او از وقایعی که بعد روی داد - تغییر
 می کند - و میگوید - که چهار شاخ ماهی عبارت است از چهار

مُمْلُکِ اَیْران و خوارزم و پشِدوستان و توران که بدست
 او مُقنُوح شد + بآنچند بزرگتر کارِ نادر اِخراجِ افارغنه
 از اَیْران بُود - و بیسجِ اِعام و اِفضالے در رازا سِ
 خِدمتِ کسے که مُمْلُکِ را از تعدی و تطاولِ خضم
 ظالم خلاص کرده بُود - زیاده تر از این نبود - که چهار
 مُلکِ مُعظِمِ اَیْران که عبارت از خراسان و مازندران و
 سیستان و کرمان باشد - طماسبِ بیادش این خِدمت به
 نادر وا گزاشت - یا بعبارتِ اُخرے دشت از نیمِ مُمْلُکِ
 برداشت - فقط حقِ نادر دانسته شد + مقبول است - که
 در همان کاغذے که طماسب به نادر نوشته و مالکِ مژبوره
 را بویے وا گزار نمود - از دو درخواست کرد - که نام
 سُلطان بر خود گزاری و - و بجهتِ این مطلب تا بجای
 مَرُصعِ بجواهرِ نفیسِ مضمُوحِ یکے از اُمرا باد فرستاد -
 نادر بجمعِ عنایاتِ شاهی را قبول کرده - مگر لقب را که
 دید بدونِ آنکه فایده به بخشد - سببِ حسدِ دیگران
 خواهد شد - و در همین اوقاتِ مُزاوجتِ مابینِ رضا قلی
 پسرِ بزرگِ نادر و یکے از دخترهایِ سُلطانِ حُسینِ مَرُومِ
 اِتفاقِ اُفتاد - و نادر اگرچہ از قبولِ نامِ سُلطانِ ابا
 کرد - لاکِنِ فُوصتِ غنیمتِ دانسته یکے از اُمورِ مُعظِمِ
 مَحْصُوصهِ بسلاطین را اِختیارِ نمود - حکمِ کرد - که پوئے
 که بمواجِبِ لشکر مے دهند - از مالکِ خراسان گرفته
 بنامِ وے سکه کنند - و این فی الحقیقتِ معجزِ سُلطنتِ
 علی الاستقلالِ آن مُمْلُکِ بُود + عساکرِ عُثماني هَنُوزِ

بهترین اطراف عراق و جمیع آذر بایجان را در تصرف
 داشتند. و با آنکه هنوز سپاه نادری از زحمات تعاقب افغانه
 نیاموده بودند. بدفع اثراک در حرکت آمدند. در صحرائی
 بهمدان با دو لشکر عثمانی مقابلت اتفاق افتاده ایشان
 را بر انداخت. و بهمدان و جمیع اطراف و نواحی آن
 بلده معظم را از غلیم مستخلص ساخت. بعد از آن
 بجانب آذر بایجان عطف عین نمود. و تبریز و ارومیل
 و سایر شهرهای معظم آن مملکت را از چنگ دشمن
 بیرون آورده به استیخار محاصره ریزوان پای تحت
 اطمینان پرداخت. و مقارن این حال از برادرش که
 در آن وقت از جانب وکله حکومت خراسان داشت.
 خبر رسید. که افغانه آن صفحات سرعناد و طغیان
 بر آورده اند. بنا برین فتح عزیمت کرده بشتاب تمام
 بصوب خراسان نهضت کرد. و ناعره طغیان افغان را
 بگیرفتن راه و بهرات بکلی فرو نشاند. و واقع اتفاق افتاد.
 که ازاں مے توان دانست. که وضع این جنگ چه نوع
 بوده است. مؤرخ متعلق او میزدا میگوید. روزی
 دیگر مجلس رمیو شمال آراسته و سران افغان را که
 در اردوهای فلک شمال مے بودند. به محفل اقدس بار
 داده هنوز آفتاب یک نیزه بلند نگشته بود. که هزار
 و صد و صد بر سر نیزه بلند گردیده سرکردگان
 مورد عطا و نوال و رؤسای افغانان سر بریز افکند
 نجات و افعال شدند. خلاصه در اوقات که نادر

به محاصرهٔ هرات مشغول بود - اُمراءِ ایران طهاسب
 تنگ حوصله را برآں داشتند - که لشکر بطرف عثمانی که
 در سرحد اجتماع کرده بودند - کشید - شکسته با یکدیگر
 طائفه رسیده بود - سبب شورش آنها را قسطنطنیه گشته -
 و نیکچریان اول وزیر را گشته - و بعد از آن احمد ثالث
 را از سلطنت خلع و برادر زاده او محمود خراس را بر
 جای او وضع کرده بودند + نادر رضاعی خاں را
 بسفارت نزد سلطان محمود فرستاده پیغام کرده بود -
 که عساکر عثمانی باید آذر بایجان را خالی کنند - و شاه
 طهاسب نیز نامه در تهنیت مجلس بوی فرستاد - و
 پیش از آنکه نتیجهٔ سفارت رضاعی خاں که از طرف
 نادر رفته بود - معلوم بشود - طهاسب بجهت محاصرهٔ
 ایرواں در حرکت آمد - و لے کارے از پیش نبرد - و
 در مصاف با لشکر عثمانی هزیمت یافته آنچه بحدائق
 و شہامت نادر در سال قبل حاصل شده بود -
 در یک ماه از دست داد - و تا خوب ضعف عقل خود
 را ظاہر کند - با ترک مصالحه کرده در آن مصالحه تمام
 مالک ماوراء رود ارس را با ثراک واگذار کرد - و
 بیخ محل از محال کومان شاه را نیز باحمد پاشا و اے
 بعد او که بواسطهٔ او این مصالحت انجام یافته بود -
 گزاشت اما رسوائی و فضیحت این معاہدہ از آن جهت
 از دیاد پذیرفت - که ذکرے در باب استخلاص اُسرایی
 ایران که در جنگ بچنگ عساکر عثمانی افتاده بودند -

نشده بود - چوں اخبار ماین واقع به نادر رسید - دید -
 که بهائیه تجویز بیست و نهعت انجاری مقاصدے که سائها در
 خاطر داشت - وے رعایت حزم را از دشت نداده در
 ابتدا فرمانے بنام جمیع اهلے ایران صادر کرد - و
 در آن توبیخات و تقریعات شنیعه بر معاہدت و معاہدیں
 نمود - و گفت معاہدتے که چند مملکت بزرگ ایران
 راتا رود ارس آرد - عین معاہدت است - و مصاحبتے
 که حلقے از سکنه و اهلے این ملک را در چنگ اعدا
 به محبس سپارد - صرف مکاوحات - این چنین معاہدت
 بر خلاف محکم خدا و محبت علی مرتضیٰ است - که ملائکہ
 حول حرم او ہمیشہ اشتغال شیعیان او را از دشمنان
 او از درگاه باری مشغلت مے کنند - بعد از اشتہار
 رقم مزبور مکاتیب به جمیع سران سپاہ مملکت فرستاد -
 از آن مجملہ کاغذ بیست که بحکم فارس نوشته است -
 پس از اعلام شکست افغان و فتح ہرات تعجب میکند
 از شنیدن اخبار معاہدہ با ترک - و مے گوید - شک نیست -
 کہ چوں بشنوی - کہ معاہدہ با ترک بر حسب معمول از
 انطاف الی بر قرار نخواہد ماند - مشرور خواہی شد - در
 انتظار آمدن من باش - کہ بحول اللہ علی الفور بالشکرے
 رزم آزمایے - قلعه کشایے - در عدد مور و در شجاعت
 شیر - بانشاط جوان و حرکت پیر حرکت خواہم کرد بیت
 و دشمن آتش پرست باد پیا را بگوے
 خاک بر سر کن کہ آب رفته باز آمد بجوے

و پنجتن سفیرے باسلامبول فرستاده مختصراً بسططاں محمود
 پیغام فرستاد۔ کہ یا ممالکِ ایراں را مسترد ساز یا حرب
 را مستعد باش۔ و از جانب دیگر خبر حرکت خویش را
 باحمد پاشاے وائلجی بغداد فرستاد۔ مصالحتے بادولتِ روسیہ
 شدہ بود مشروط بر این کہ جمیع ولایاتہ کہ در سواحل
 بحرِ خزر در سوابقِ ایامِ گرفتہ بودند۔ رد کنند۔ و
 نفر صاحب منصب بدانشا فرستاده۔ تا معلوم کند۔ کہ
 تعویقے در آن امر واقع نشود، بعد از انجامِ اُمورِ مزبورہ
 بہ اصفہاں رفت و شاہ طہاسب را بسببِ مصافحہ باعثمانی
 ملامت کرد۔ و بعد از ان اظہارِ آراءے کردہ طہاسب را
 دعوت نمود، طہاسب نیز قبولِ دعوت وے نمودہ مجلس
 ضیافت برگزین ریاست و خلع او از خلافت ختم شد، بنا بر
 قولِ میرزا مدنی طہاسب را با جمیع خواتین بخراساں فرستادند۔
 چوں اُمراءِ لشکر و اُمراءِ کشور تاج سلطنت بر نادر
 عارضہ کردند۔ دید۔ هنوز وقت مقتضی نیست۔ ابا کرد۔ و بر سر
 پسر ہشت ماہی طہاسب کہ عباس ثالث خوانند۔
 تاج گذاشتہ رادارہ اُمورِ جمہور و مہام نظام رعیت
 و سپاہ را بقتد خویش گرفت۔ این واقعہ در سنہ ہزار
 و صد و چہل و پنج ہجری اتفاق افتاد، بعد از ادای
 مراسمِ مجلسِ عباس نادر بالشکرے گراں بہ التخییر بغداد
 شتافت۔ اگرچہ احمد پاشا وائلجی بغداد در حُسنِ رادارہ
 ملک داری و نظم و نسق سپاہ کشی از اقراں امتیاز داشتہ
 و بہ ہمیں سببِ نادر نیز تہیہ معقولے دیدہ بود۔ اما

معلوم بود۔ کہ اگر طوپال عثمان با عساکر جرار عثمانی
 بمرد وے نئے رسید۔ بر حذاقت و شجاعت او فائدہ
 مترتب نئے شد + میرزا مہدی مے نویسد ۔ کہ عسکر
 طوپال عثمان کما بیش صد ہزار مرد بودند ۔ نادر بعزم
 مقابلہ با طوپال عثمان در حرکت آمد ۔ بنا بر قول میرزا مہدی
 دوازده ہزار نفر در دور بغداد گزاشته خود با بقیہ بطرف
 سامرہ کہ قریہ ایست در کنار دجلہ ۔ و از آن تا بہ بغداد
 قریب شصت میل است ۔ روے نہاد ۔ اُردوے عثمانی
 قریب دہ مژبور واقع شدہ بود ۔ جگہ بسیار شدید و
 خوشخوار اتفاق افتاد ۔ چنانکہ تا آن روز بدان نوع حربے
 ہرگز مابین ایرانی و عثمانی واقع نشدہ بود ۔ در اول
 غلبہ ایرانیان را شد ۔ و سوائہ ایرانی بیک حملہ ختم
 را ہزیمت داد ۔ اما پیادہ عثمانی پاسے جلالت پیش نہادہ
 دست از حریت بُزد ۔ و فوجے از اطراف کہ نادر را از
 ایشان چشم داشت مدد بود ۔ بر یک طرف لشکر وے
 حملہ بُزدند ۔ و مزدان کار کہ در تمام روز در آفتاب
 تابستان عربستان بگير و دار اشتغال داشتند ۔ بالآخرہ
 از شدت گرما و حرارت آفتاب و غلبہ عطش دست
 شان از کار ماند ۔ خود نادر دو مرتبہ در میان دشمن
 اسبش گلولہ خورده بر زمین افتاد ۔ و بہ این سبب
 علم داور وے اورا کشتہ پنداشته روے بہ گریز نہاد ۔
 جمیع این اسباب دہشت بہم دادہ سبب فتح عثمانی
 شد ۔ و بعد از آنکہ از ہشت ساعت متجاوز از

طرفین کوشیدند - لشکر نادر بکلی مُتَفَرِّق گشت - و هنوز
 این خبر به بغداد نرسیده بود - که اهل شهر بر افواج
 ایرانی حمله کرده هزیمت دادند - این قضیه در هزار و
 صد و چهل و شش واقع شد - اگرچه از قرار تقریر
 اثر آن شصت هزار ایرانی درین جنگ تلف گشتند -
 اما احتمال دارد - که از بیست هزار مُتجاوز در معرض
 هلاک در آمدند - غایباً - پس قدر هم از اثر آن گشته شد -
 لکن فتح نمایان کردند - بسبب اینکه نادر نتوانست لشکر
 شکسته و پراکنده را جمع کند - تا اینکه به صحارای همدان
 رسید - که از آنجا تا معرکه جنگ از دویست میل مُتجاوز
 است - تدبیر و بهت نادر چنانچه بعد ازین شکست
 بروز کرد - هیچ وقت ظهور نیافته بود - به عوض اینکه
 لشکریان را ملامت کند - تحسین کرد - و بجای آنکه تشبیع
 زند - تشریف داد - آنچه از تفت و جنس و دواب بایشان
 ضرر رسیده بود - همه را با مضاعف از احسان خویش
 بهره ور ساخت - و ایشان را به کشیدن انتقام از دشمن
 غدار تحریص و ترغیب نمود - این حرکت سبب بازویاد
 شهرت و کس شده از جمیع اطراف ایران لشکر مدد کے
 شتافت - چنانکه هنوز سه ماه نگزشته بود - که محمد دؤ با
 سپاه پیش از پیش در حوالی بغداد وارد شد و دشمنان
 طوپال عثمان در قسطنطنیه چوں خبر فیروزگی و کس را
 شنیدند - بحیل مدد و ذخیره حتماً وجه مراجع عساکر کے
 را به تعویق انداختند - و او با وجود این حال کوشش

بلخ در دفع نادر نمود۔ قسے از سوارہ معین کردہ
 بہ اشتیاق ایرانیان پرستاد۔ لاکن بیک حملہ ایشان
 از پائے در آمدند۔ و چون ریں خبر بہ طوپال عثمان
 رسید۔ ہر قدر مے توارفت۔ جمع آورئے سپاہ نمودہ
 بہ ملاقات غنیم شتافت۔ اما عساکر عثمانی بہ نقد از
 شکست سوارہ پائے صبر و ثبات شاں از جائے رقتہ
 بود۔ و ہر چند سرعشکہ خواست۔ تحریک نادرہ غیرت
 ایشان کند۔ ممکن نشد۔ در اول و ہلہ پراگندہ شدند۔
 و جمع آورئے ایشان از چیز قدرت خارج بود۔
 طوپال عثمان نمود نیز بسبب ضعف مزاج در سخت
 رواں حرکت مے کند۔ چون شکست بر اثر اک افتاد۔
 اورا بر اسبے نشانند۔ بہ امید اینکه جانے بدر بردہ
 لاکن بیک از سپاہیان ایرانی را چشم بر لباس گرانیہاے
 وے افتادہ۔ اورا شناخت۔ بانیزہ کہ در دست داشت
 کار اورا ساخت۔ و سر اورا جدا کردہ نزد نادر بردہ
 نادر بر گشتہ وے احترام کرد۔ و محکم کرد۔ تا جسد
 با سر وے را بہ لشکر گاہ عثمانی رسانیدہ تا بر حسب
 معمول نقش وے را مدفون سازند۔ بعد از قتل
 طوپال عثمان و پراگندہ شدن سپاہ وے نادر بجهت
 محاصرہ بغداد حرکت کرد۔ و محاربن ریں حال خبر
 باغی گرئے محمد خاں بلوچ در فارس رسید۔ نادر بر
 حسب عجلہ وقت مصالحہ با واسلئے بغداد کردہ۔ بہ ریں
 نوع کہ ولایاتے کہ در عہد سلطان حسین قبل از

فتنه افغان در تصرف دوشین ایران و عثمانی بوده -
 بر قرار سابق باشد - پس بجانب فارس حرکت کرد - و
 هنوز نازده طغیان فارس را طفا نیافته بود - شنید - که
 رجال دولت عثمانی از قبول مصالحه واسطه بغداد سر
 باز زده - و عبید الله پاشا واسطه مصر را با سپاه
 فراوان مأمور بآن سمت کرده اند - و اختیار صلح و
 جنگ را باو گذاشته که هر قسم که مصلحت و اقتضای
 وقت داند - معمول دارد - نادر باشتغال بلاد ارمینیه و
 گرجستان که از معظمت ممالک متنازع رفها بود -
 شاکت - و پل بر رود ارس انداخته تغلب و گنجه و
 ایروان را در وقت واحد محاصره کند - و چون عبید الله
 پاشا نزد یکس قاص را لشکر گاه و اطراف اردو را
 بشقاق و خندق و مطریس و موزچل مستحکم ساخته بود -
 نادر بخيال این که چون خبر محاصره شهرها که مزبور را
 بشنود - از مامن بیرون خواهد تاخت - و در میدان طرح
 جنگ خواهد انداخت - ممالک مزبوره را محاصره نموده
 و چنانکه معمول وکے بود - سر عسکر عثمانی معزور
 بزیاد بجز عدد خود شده در صحرائی بغاوند از اعمال
 ایروان با خضم مصاف داد - میرزا هندی می گوید - که
 سوار و نزدیک شصت هزار و پیاده پنجاه هزار بود - و
 چون نادر عسکر غنیم را دید - سران سپاه را جمع نموده
 ایشان را مخاطب ساخت - و گفت - لشکر دشمن بالنسبه
 بمزدان بالنسبت بهشت بیک و یک به تمنی است - و لے

این صورت باید سبب از ویاد کوشش مردان ما شود۔
 پس از آن گفت کہ شب گزشتہ در خواب دیدہ کہ
 جانورے قوی در نیمہ او تاختہ قصد وے کرد۔ و او
 بعد از زد و خوردے زیاد آن جانور را ہلاک ساخت۔
 و ہمیں فالے است نیکو۔ و علامتے خبر۔ بل دلیلی واضح
 بر ظفر ما۔ و ہمچنین گفت کہ دشمن در پیش رو رشتہ
 و دو طرف اُردو نیز بہ قطعہ ایرواں و زنگی چاکے پیوستہ۔
 اگر مُردے در عزم و مقصودے در رزم واقع شود۔ راہ
 نجات از ہمہ رحمت بستہ خواہد بود۔ اگر این کلمات
 مَورثِ جُزأتِ لشکریاں شد۔ حرکات او بیشتر سبب جلالتِ
 ایشان گشت + بعد از آن کہ نظمِ سپاہ را بہ بہترین
 وضعی مُقرر کرد۔ خود با جمعی از بہادران بر دشمن
 تاخت۔ و بہر طرف روے آرد۔ مانند اجل محتوم و
 قضاے مُبرم کس را با وے یارای مدافعت و نیروے
 مقاومت نبود + در یکے ازین حالات رستم نام یکے از
 سپاہیاں عبد اللہ پاشا را کشتہ سر او را بر نادر بُزد۔
 و چوں ہنوز تنویرِ حزبِ گرم بود۔ نادر فرمود۔ تا سر را
 بہ نیزہ و در جائے کہ ہمہ لشکریان عثمانی توانند دید۔
 برپا کنند + نزدکان را نظر بر سر سرِ عسکر اُفتادہ
 پرانندہ شدند۔ و صحرا از گشتگان ایشان مالا مال شد۔ و
 بعد ازین فتح عجبہ و تفلیس مسخر گشت + چوں رجال
 دولتِ عثمانی حال را بدین مینوال دیدند۔ طالبِ مصالحہ گشتہ
 بہ ہماں عہود و شروطے کہ سابق مابین نادر و پاشاے

بغداد مُقرر شده بود - راضی شدند - و قارص و لایبواں با
 جمیع ممالک که در اثر منبر سابقه دریں صفحات مُتعلق بدولت
 ایران بود - واگزار کردند و دریں اوقات نادر دید - وقت
 آنست - که پزده از رُوس کار بر گیرد - خبر فوت
 عباس بن طهاسب طفلی که او را بسُلطنت گزارده بود -
 هم دریں اوقات رسید - و چوں رشیم مُتداول سلطین
 ایران است - که هر سال در ہنگامی کہ نَخْرِشید بِمُقطِع
 تقاطع ربیعی رسد - آن روز را عید کنند - و بہجت
 اِجرائی مراسم ہمہ اعیان و صنایع ملک در دہ بار
 حاضر گردند - نادر فرمانی باحضار جمیع صاحب منصبان
 ملکی و لشکری از اقاصی و ادانی صادر کرده فرمان داد -
 تا در روزِ مژبور بہجت اِجرائی مراسم عید در جوگاہی
 مغان جمع شدند - و بہچین فرمود - تا عبادت عیدہ
 بہجتِ عجلہ وقت کہ اُمرا مُنزل کنند - بر پا نمایند - و
 آنچہ اسباب لوازم رفاه و عیش و عشرت است -
 بوضع مُلوکانہ مہیا دارند - آورده اند - کہ جمعیّت از عد
 ہزار مُتجاوز بود - اگر لشکریان نیز داخل این عدد باشند -
 شاید انحراف نباشد - چوں مردم جمع شدند - در روزِ
 صُبح عید باحضار رُوسا فرمان دادہ - چنانکہ میرزا مہدی
 گوید - ایشان را مخاطب ساخت - و عفت - شاہ طهاسب
 و شاہ عباس ہر دو پادشاہ و پادشاہ زادہ در ہند و سریر
 موجود اند - ایشان را یا ہر کس کہ بر آرمندہ افسر ستوری
 دانید - بریاست و سُلطنت بر دارید - من آنچہ حق کوشش

بود۔ بجا آوردیم۔ و مملکتِ خود را از دشتِ افغان و
 مردم و روس خلاص کردیم + مردم همه با اتفاق گفتند -
 که پاؤشاهی حق کسی است که مملکت را از دشتِ اعدا
 خلاص کرده - و فقط ہم او می تواند حفظ کند - نادر
 ابا کرده سوگند یاد کرد - که هرگز اندیشه سلطنتِ ایران
 در خاطرش منطوق نکرده است - و تا یک ماه هر روزه
 این مطلب در میان بوده اصرار و امتناعِ طرفین
 صورتِ انویاد می گرفت - تا اینکه بالاخره نادر مسئول
 مردم را با جابتِ مقرون داشت - و در وقتِ که علی الظاهر
 سرِ رضا جُلبانیه - گفت - که از زمانِ رحلتِ حضرت
 رسالتِ پناهی چهار خلیفه بعد از یکدیگر مُتکفل امرِ خلافت
 شده اند - شاهِ اسماعیل صفوی این مذهب را مشرک
 و مذهبِ تشیع را شایع و مشرک داشت - و از وقتِ که
 مذهبِ شیعه شایع شده است - در ایران همیشه رفته
 بوده است - هرگاه اهلِ ایران به سلطنتِ ما را رنج
 و آسایشِ خود را طالب باشند - باید این مذهب را تارک
 و به مذهبِ اهلِ سنت سارک شوند - و لے چوں امام
 جعفر از دُرّ پیر رسول و عند الناس مندوح و مقبول
 است - او را سرِ مذهبِ خود سازند + مردم همه باین
 تغیرِ راضی شدند - و فرماں صادر شد - که این مطلب را
 گوش زد جمیع ناس نمایند + پس نادر گفت - که صورتِ
 واقعه را به سلطانِ استانبول اِشها کرده ازو خواهیم خواست
 تا تحقیقتِ مذهبِ جعفری اِذغان کرده آن را خارج

مذہب شمارد۔ و چنانکہ چهار رکن در حرم بحمت نماز چهار
 مذہب معتقن است۔ رکنی ہم بحمت ایں شیعہ جدید از
 مذہب حق مقرر شود و اقوال عیدیدہ و اختلاف آراست در
 ایں کہ سبب چه بود۔ کہ ناور قبل از مجلس وابستگی بحلت
 بلکہ تعصب در مذہب شیعہ اظہار میکرد۔ و در جوار کاع
 مغال اظہار میل و رغبت بطریقہ اہل سنت نمود۔ لاکن
 حق ایں است۔ کہ ناور ہمیشہ یک مذہب داشت۔ و آن
 خود پرستی بود۔ تا وقتیکہ خود را یکے از بندگان دولت صفویہ
 مے نمود۔ و مقصود بیرون کردن افغان و عثمانی از ایران
 بود۔ دید۔ کہ مذہب شیعہ آلت نحوہست بحمت اجرای
 مرام۔ و در وقتے کہ بر مراد ظفر یافتہ بحمت بر استیصال
 خاوادو شاه اسمعیل گماشت۔ و خروج بر معارج
 سلطنت او را بہ فکر تسخیر جبال قندھار و صحارے
 ہندوستان و بغداد و موصل و سائر بلاد آل صفیات
 انداخت۔ مصلحت در اہتمام بنیان مذہب اہل تشیع دید۔
 زیرا کہ از یک جہت بحمت خاندان صفویہ بہ اہل ایں
 مذہب آمیختہ بود۔ و از جہت دیگر عداوتے کہ اہل ایں
 سنت با متشیعہ دارند عائق بزرگے بود بحمت انجام
 فتوحاتے کہ در خاطر داشت۔ میرزا مہدی گوید۔ کہ در
 روز بہشت و ششم فورویں مطابق سنہ ہزار و صد
 و چہل و نہ ہجری ہشت ساعت و بہشت دقیقہ از
 روز گزشتہ باختیار رصد بشدان دقیقہ یاب و اختر شناسان
 بطلمیوس انتساب تاج شاہی بر سر کسے گزاشتند۔

و اجزای مراسم جلوس چنانکه در مچنین اوقات مامول
است - معمول داشتند - و تختی مرصع زهاده نادر را
بر آن نشانند - و علی الفور سکه بنام وے زدند - در
یک طرف این شعر را که بیت

سکه بر زر کند نام سلطنت را در جہاں

نادر ایران زمین و مختار و گیتی رستاں

و بر طرف دیگر انجیر و فیما وقع نقش کردند - و ہم از
مؤرخ تاریخ وے منقول است - کہ ممکنه سجاں لاخیر
فیما وقع خواندند + بالجملة بعد از جلوس بر تخت سلطنت
نادر بجانب اصفہاں در حرکت آمد - و چندے در آنجا
بتہنہ و تدارک لشکر پرداختہ تسخیر قندھار را و خبر بہت
ساخت + محسین علی خاں برادر محمود غلجائی در آن
اوقات در قندھار والی بود - و نادر قبل از آن کہ
بہاں صوب توجہ کند - آنچہ لازمہ را بہتمام بود - در
بارہ آرامیہ ایراں در ایام غیاب خود بجای آورد -
در ہمیں سال جزیرہ بحرین بدست محمد تقی حاکم فارس
منقوح شد - و چوں ایل بختیاری اطراف اصفہاں را
در معرض تاخت و تاراج آورده بودند - را بتداء
راستبصال ایشان را پیش زہاد خاطر سائتہ بہ دفع
آن طائفہ در حرکت آمد - از کوہستان اصفہاں کہ تا
نزدیک شوشتر می رود - تمام منزل و ملاذ ایلات
بختیاری است - و چوں کوہستان مزبور مشحون است
بر غارہای بسیار و مخاکاہے بے شمار - و این طائفہ

همیشه در آیام مخاطره بآن غارها پناه می بردند -
 در نظر چنان جلوه می نمود - که ایشان را در قیام
 اطاعت آوردن از چیز ائمان خارج است - اما نادر
 بر مژوم معلوم کرد - که این محض توهم است - باور این
 خود را بر قلل جبال و محلل و قریج شغاب کشیده
 هر یک از آن طایفه را بچنگ آورد - و در عرض مدت یک
 ماه جمیع اهل بختیاری را منقاد و فرمان بردار نمود -
 امیر ایشان علی مراد خان را اسیر کرده به قتل
 رسانید - و بقیه که از تیغ قهر ناری رسته بودند -
 مورد عنایات و کشته - حتی از ایشان در جرگه
 عساکر پادشاهی انتظام یافتند - و به جهت جلالت
 فوق العاده که در فتح قندهار از ایشان بظهور رسید -
 کاشف حکمت و مورد رافت نادر شدند - و سائر
 را از کویشتان که در سابق مسکن داشتند - کوچانیده
 محله بهتر و به اداره نزدیک تر از برای ایشان
 مقرر کرد + بعد از آن با هشتاد هزار لشکر از راه
 خراسان و سیستان رو به قندهار نهاد - در عرض راه
 عایقه که قابل ذکر باشد - روئے نداد - و لے چوں
 به قندهار رسید - دید استحكامات شهر بنوع است - که
 فتح آن بزرودی در چیز ائمان نیست + اول خیالے
 که کرد - این بود - که اطراف شهر را گرفته ماه آمد
 و شد مالی را به ائمان اطراف و حوالی منقطع کند - و
 حکم کرد - تا طرح شهرے در مقابل آن ریخته

به بنای آن پردازانند - و آن را به نادر آباد موسوم
 کردند - بعد از فتح قندهار غالباً جمیع سکنه آن منک
 به نادر آباد نقل کردند - و بعد از قوت نادر هماغجا
 مشهور به قندهار شد - و همچنین محکم کرد - تا در
 اطراف شهر بزجا بر پا کردند - و مابین بزجها
 مژور را با سقنا تها به کوچک وصل کردند - بنوعی که
 راه مرادیه مخصوصین با اطراف بیرون شهر بکلی
 مشدود گشت - اما بچون نادر دید - که همه این کارها
 اثری در خاطر افغانان نکرد - و یک سال تمام
 بیهوده صرف شد - و افغانان را هنوز ذخیره بسیار
 در شهر باقی است - به قلعه دیگر افتاده - شهر قندهار
 در مقابل کوچه اتفاق افتاده بود - و حصاره بر دور
 آن کشیده - و بزجها به کوچک بجهت محافظت آن
 ساخته بودند - ابرانیان بعضی از بلندبها که سرکوب
 قلعه بود - به تصرف آورده توپها و خمپاره را
 بالای آنها کشیدند - و بر بیروج قلعه حمله بردند -
 و بعضی از آنها را نیز بجهت تصرف آوردند -
 فوج بخشیری یکی از بزجها به معظم را گرفته ارک
 را متصرف شدند - و بدین واسطه همه شهر به جنگ
 هادرا افتاد - و اهل شهر با جمعی از مستحقان قلعه
 در یکی از قلاع خارج شهر پناه یافتند - اما
 بچون دید - که مقاومت بیهوده است - از در استیما
 درآمد - و نادر علی القود بوعده عفو زلات و

اورا اماں داد۔ چنیں مے نماید۔ کہ در آن اوقات
 ترمیز نادری اقتضای مراعات خاطر و جلب مصلوب
 افغانہ مے کردہ اشت۔ سبب اشتہار نامہ کہ در وقت
 مجلس در باب اختیار مذہب اہل سنت و رد
 طریقت شیعہ بہ اطراف فرستادہ بودیمہ کہینہ افغاناں
 را کم کردہ بود + و دریں اوقات دید۔ کہ فرستہ
 بدست اشت۔ کہ یکبارہ جذب خاطر مے ایں طائفہ
 کردہ ایشان را بخود و محکومت خود متعلق سازد۔ و
 ایں مطلب را بخوبی انجام داد۔ بعضے ازیں طائفہ
 مدام حیات نادر از شجاع ترین مردان وے محسوب
 و در مقابلہ سبیل شورش و کفیان اٹالے ایران سدے
 مینج بودند + در ہنگامے کہ نادر بہ محاصرہ قندھار
 اشتغال داشت۔ سرداران او تسخیر قلاع اطراف
 مے کردند۔ و ہم دریں ایام بود۔ کہ پسر بزرگش
 رضا قلی میرزا بشہامت و جلا دتے اقصیٰ الغایہ بلند
 آوازہ گشت۔ تبیین ایں مقال ایں کہ داعی قندھار
 از امیر بلخ مدد طلبیدہ و او بجانب قندھار در حرکت
 بود۔ پچوں ایں خبر گوش زد نادر گشت۔ رضا قلی
 میرزا را با دوازده ہزار سوار بہ دفع وے نامزد کرد +
 شاہ زادہ لشکر وے را شکستہ و بلخ را گرفتہ از
 رود جیحون عبور و بہ غزنی فتح بخارا رواں شد +
 پادشاہ اوزبک یا جمعی کثیر بہ مقلبت رشتافت۔ و
 مصاف دادہ ہزیمتے فاجش یافت۔ اما در ہماں آواں

فرمان نادر رسیده که پسر را مراجعت امر فرموده بود۔
 و همچنین کاغذی به پادشاه اورمبک و سایر سران آل
 صفحات نوشت۔ که فزندی خود را امر نمودم۔ که به حدود
 ایران مراجعت کند۔ و ممالک موروثی اقطاع و
 انسال چنگیز خاں و بزرگان قبایل ترکماں را زحمت
 نہ رساند۔ بعضی ایں حرکت نادر را کہ فی الحقیقتہ نتیجہ
 حزم کافی است۔ نسبت بہ حد نادر بالنتیجہ بہ رضا قلی
 میرزا می دهند۔ لاکن باید ملاحظہ شود۔ کہ در مراجعت
 رضا قلی میرزا نادر کوے را غایت اعزاز و احترام
 و با او کمال ملاحظت و احوال نمود۔ و بحثی
 نگزشت۔ کہ حکومت ایران را بدو مفوض نموده
 خود بجانب ہندوستان رفت۔ و ہمیں دلالت می کند۔
 کہ ایں نسبت بیجا ست۔ در آیام محاربت افغان
 نادر شاہ سفيرے بدہلی فرستاده از پادشاه ہندوستان
 خواہش کرد۔ کہ پناہر اتحاد ما بین دو بتین مامول و متوقع
 آن است۔ کہ احکام بہ حکام اضلاع شمالیہ صادر شود۔
 کہ فراریان افغنہ را کہ دشمنان ایں دولت اند۔ و
 از شمشیر غازیان ایں حضرت گریزاں گشت۔ در آن
 بلاد راہ و پناہ نہ دہند۔ بر حسب مرضی جوابی نرسید۔
 افغنہ ہمہ روزہ ہاں صفحات فراری شدہ ملاذ و لہجہ
 می یافتند۔ و در دہبار دہلی نیز ہر روز عاتقہ بہمت
 معاودت ایلچی ایران پیدا می کردند۔ نادر را ازین
 حرکت ناظرہ غضب اشتعال یافتہ فراریاں را تعاقب

کرده تا کابل عنان نکشید - و کابل و حوالی و حواشی
 آن را بقید تسخیر در آورد - بعد ازین واقعه کاغذ
 دیگر به پادشاه هندوستان فرستاده او را بر حرکات سابق
 ملاحت سخت کرد - لاکن باز گفت بعد از این همه
 نقصان در دوستی واقع نشده - و منظور آن است -
 که در آینده نیز بر قرار باشد - فرستاده او بدست ولی
 عباس نام یکی از امراي اُنجاں که حاکم جلال آباد
 بود - به قتل رسید - و نادر که احتمال دارد - چنین
 بهانه را می جُست - دوست را غنیمت دانسته به تسخیر
 هندوستان نهضت ریایات فرمود - قبل از تحریر وقایع
 این جنگ چند کلمه در باب وضع سلطنت هندوستان
 در آن اوقات بے مناسبت نخواهد بود - محاکم هندوستان
 غالب در معرض تاخت و تاز و حملات بهادران صفیات
 شمالیه بوده است - از زمان محمود غزنوی سلطنت از
 خاندان سلاطین هندو بیروں رفته - از آن بعد سلسله
 مختلفه از امای اسلام بر آن مملکت استیلا یافتند -
 و هر سلسله بنوبت مغلوب دیگر شده از بهان دست
 که گرفته بودند - دادند - تا اینکه شمشیر تیمور دیکر در آن
 دیار بگذشت - و بعد از آن بسبب تغیرات غریبه و اتفاقات
 عجیبه نسل او در آن سرزین سالها دراز فرماں روا
 گشتند - چون بابر بسبب غلبه او بر یک مجبور شد - که
 ملک موروث خود دشت فرغانه را را کرده از سوجل
 رو بر سیحون چشم بپوشد - مگر به هندوستان نهاده

اوّل کابل را مُسخر ساخت- و بعد ازاں سلطنت دہلی را
 مُنتصرَف شد و ہندوستان در زمانِ نبیرہ او اکبر کمال
 اُفتخام و اُقتدار یافت- مے تو اں تاریخِ زوالِ دولتِ
 تیموری از نوَتِ ایں پاؤشاہ کہ در حقیقت پاؤشاہِ بُزرگ
 بود- رنہاد- بلے در زمانِ اورنگ زیب دوبارہ آجے بر
 رُوسے کارِ دولتِ ہندوستان آمد- بسببِ تدبیر و حکمت
 و شجاعتِ اورنگ زیب اگرچہ در حقیقت مہکتِ قوای
 نہداشت- اِلّا اِینکہ علی الظاہر مانِشد زمانِ اکبر مے نمود +
 اورنگ زیب آخر پاؤشاہے است از نسلِ تیمور کہ در
 واقع در ہندوستان اُختیار و اُقتدارے داشت- بسببِ
 اِینکہ ہم در عہدِ او بجاوہ اُمراے سرکش کہ از ہر طرف
 آثارِ عناد و طُغیان بنظر مے رسانیدند- طائفہ از ہنود
 کہ ایشان را مراتا خوانند- در اضلاع جنوبِ ہندوستان
 کہ بہ دکن معروف است- سر بر آوڑہ و علی الاِتصال
 در اطراف و حوالے مُلک از سرق و حوق و اشرو
 نہب و قتل و غارت دقیقہ فروگزاشت نخے کردند + نامِ
 مراتا مأخوذ است از ہمارا شتر کہ مُلکِ ایشان است و حالِ
 بہ دکن اُشتہار دارد- ابتدا در عہدِ شاہجہاں ایں طائفہ
 قوَتِ گرفتہ- در عرضِ سی سال کہ اورنگ زیب در بلادِ
 جنوبِ بیہر مہکتِ خود مے زیست- غالبِ اوقاتش مضرّوہ
 تادیب و تشخیرِ مراتیاں بود- لاکن دیدہ- کہ تادیب و مُتقادر
 ساختنِ ایں طائفہ محال است- زیرا کہ ایشان باوے
 بمقابلتِ نخے ایستادند- بلکہ ہمیشہ در خرابے مُلک میکوشیدند-

ہر جا زراعتے بُود۔ مے چاہیدند۔ یا مے سوختند۔ و ہر جا
 قزیۂ بُود بعد از چپاول چوں صحرا مے سافند۔ ہر لشکر کہ
 در عقب ایشان مے رفت۔ بجنگ و گریز و قزاقی و دزدی
 و قتل و غارت اطراف لشکر پالائخرہ کار۔ بر ایشان تنگ
 مے نمودند۔ و بجزت بد نہای سبک و خفیف و عادت بر سختی
 و تعب نہ بر اشب بار بُودند۔ نہ بر خود۔ بنا بریں از ہر اہے
 فرار و در ہر جائے قرار مے توانستند کرد۔ و بجلادہ اگرچہ
 مراتبیاں بدون جلادت و ہادری نیستند۔ ہنر را در بیرون
 رفتن از چنگ دشمن مے دانند۔ نہ حمہ بر خصم۔ دیں
 صورت محال مے نمود۔ کہ اورنگ زیب بتواند۔ کہ
 دشمنے را کہ ہنر در گریز مے پنداشت۔ بہ جنگ
 یا بہ چنگ آرد۔ بعد از قوت اورنگ زیب امرای
 اسلام ہر یک در طرفے دم از استبداد و استقلال
 زدہ در ہم افتادند۔ بہ خلاف مراتبیاں کہ بر قرار
 سابق اتفاق کردہ در اندک مدتے ترقیے غریبے کردند۔
 و بجلادہ مایکے کہ در تصرف داشتند۔ پادشاہ ہندوستان
 و غالباً جمیع محکام اضلاع و اطراف مایک را بمجور
 کردند۔ کہ مبلغے از محصول مملکت ہر سالہ بہ ایشان
 بدہند۔ تا منازل و مزارع مردم در اماں باشد۔ در
 سیر متاجر میں مشطور است۔ کہ در سالے کہ نادر عزم
 تسخیر ہندوستان نمود۔ حتّٰی خود شہر دہلی بہ دین نوع
 خراج گزار بُود۔ محمد شاہ کہ در آن وقت صاحب سریر
 بُود۔ پادشاہے بُود سخیف الراے۔ و تن آساں دہوارہ

بہ عیش و عشرت روزگار گزاریدے * صاحبِ نادر نامہ
 گوید۔ کہ ہرگز دستش بے جام و کنارش بے دلا رام
 نبودے۔ و بالمرہ از کار اغراض کردہ سرشتہ امور
 را بہ دست دیگران نہادہ بود۔ وزیرِ اعظم او خان
 دُوراں خاں نیز اگرچہ مردے جاہ طلب بود۔ لاکِن
 غالب اوقات خود را بہ لہو و لعب مہرُوف داشتہ۔ و
 با نظام الملک صوبہ دارِ پُرگنہ دکن عداوت ورزیدے۔
 و بہ ہمیں سبب او را بہ دہلی طلبیدہ بود۔ تاہمانہ
 جُستہ خلے در کارِ وے کند * و محمد شاہ بہ رائے و
 رویت و عقل و تجربتِ نظام الملک اعتنا نکرد۔ تا
 ایں کہ خطرِ بزرگ شدہ کار از چارہ گزشت * بعضے
 برآند۔ کہ نظام الملک نادر را بہ تسخیرِ ہندوستان
 ترغیب و دعوت کرد۔ لاکِن دلیلے بر ایں مطلب نیست۔
 و نہ تو اں ہم موافقِ قاعدہ سببے بہجتِ ایں حرکت
 معین کرد۔ کہ امیرے کہ در غایتِ اقتدار و از
 اشخاصِ اولیہ مملکت است۔ دشمنِ ملکِ خود بطلبہ۔
 لاکِن ہمیشہ بخیر و جہن بُد از خرابی نسبتِ خیانت
 بہ دیگران مے دہد * حق ایں است۔ کہ در خانہ خراب
 دہلی پُچوں خبر از ضعف و عجزِ خود داشتند۔ بہ امید
 ایں کہ نادر بجانبِ ہندوستان نخواہد رفت۔ خود را
 تسلی مے دادند۔ اولِ اعتمادے بیجا با استحکامِ قندھار
 و شجاعتِ افغان کردند۔ و بعد از اں کہ خبرِ فتحِ قندھار
 را شنیدند۔ چُنین مے پنداشتند۔ کہ نادر بہ ایراں

مُراجعت خواهد کرد - حتماً این که وقتے شنیدند - که
 نادر در کابل است - خیال کردند - شاید واقعه رُوس
 داده سبب مُراجعت وے شود - تا وقتے که شنیدند -
 که لشکر ایران از آب پسند گزشت - آن وقت بود -
 که از خواب غفلت بچشمے باز کردند - محمد شاه پُحوں
 بالمشافه صورت مخاطره را جلوه گر دید - هر قدر لشکر
 توانست - جمع آوری کرده با اعمیان مملکت بصحرای
 کزنال که دسے است در طرف یمین رود - جتنا و
 قریب یک درجه مسافت از دُہلی نشتانے اُردوے خود
 را بر سر پا کرده مُحکم داد - تا اطراف اُردو را سنگر
 و سَنَاق بسنند - و تپارے از توپهای سنگین بے فائده
 بر بالای آنها کشیدند - با بچله حرکت نادر از کابل
 به هندوستان سریع بود - مُحکام ممالک عهض راه
 همه را طهارِ اطاعت و اُتقیاد کردند - در کاغذے که
 به رضا علی پسرش نوشته است - اُنبار از روزِ خرم و ج
 او از لاهور تا دو باره محمد شاه را بر تخت نشاندن
 به تفصیل مُشدرج است - اول خبرے از جنگ فوجے
 از سپاه ایران با مُقدمے لشکر پسند و غلیہ ایرانیاں
 مے دید - و بعد از کوششے که برای منج مُلحق
 شدن لشکر سعادت خاں به لشکر محمد شاه نمود - و
 فائده بر آن مُنتزب نشده بود - مے نویسد - و بعد
 از آن مے گوید - بدین مضمون که پُحوں این مدد محمد شاه
 رسید - مُستظہر گشت - و سنگر خود را را نمود و در

میدان صف مجاریت آراشت - و ما که در آرزوے
 چنین روزے بودیم - قراول بجهت صیانت اُردو گذاشته
 و از قاور متعال استعانت بجسته - بر دشمن حمله
 بردیم - تا دو ساعت تمام تنور حزب گرم بود - و
 آتش توپ و تفنگ نزد من سوزی عمر اعدا - بعد ازان
 بعون الهی هاویران شیر شکار صف خصم را برهم
 زده ایشان را متفرق کردند - درین مقام تفصیل
 ناخواه اعظم امرا که گشته و زخمی و اسیر شدند -
 می نویسد - از جمله مقتولین خان دوران - و از
 ما سورین سعادت خاں را ذکر می کند + و بعد میگوید
 که این جنگ دو ساعت طول کشید - و در دو
 ساعت و نیم عساکر ما غنیمت را تعاقب کردند - هنوز
 یک ساعت از روز باقی بود - که معرکه حزب بلکی از
 دشمن پاک شد - و چون استحقاقات اُردوے ایشان مستحکم
 و مضبوط بود - فرماں دادیم - که از یورش دشت
 بدارند + خزانة بسیار و چند رفیل و قدرے از
 توپخانه پادشاه هندوستان و نفائس غنائم از هر قسم
 بسبب این فتح بدست افتاد - و از زیست هزار
 متجاوز از دشمن بر خاک هلاک افتادند - و خیلی بیش
 ازین نیز در قید اسار درآمد + بعد ازین جنگ
 فی الفور لشکر محمد شاه را احاطه کرده راه مراودت
 به اطراف و حوالی را بر ایشان مشدود ساختیم - و
 توپها و خمپارا را بجهت با خاک یکسان کردن

استحکامات مہیا نمودیم۔ چوں اُختلال و اغتشاش عظیمی در
 اُردوے ہندیاں راہ یافتہ بیچ وجہ ادارہ پذیر
 نہ بودند۔ محمد شاہ از روئے اضطراب لایہ شدہ بعد از
 یک روز در پنجشنبہ ہفتہم ذی القعدہ نظام الملک را
 باز روئے ما فرستادہ۔ روز دیگر خود با اعیان ملک
 بہ حضور رسیدہ۔ در وقتہ کہ محمد شاہ رو بہ اُردو
 مے آمد۔ بہ ملاحظہ راہیں کہ ما ترکمانیم۔ و او نیز از
 سلسلہ ترکمانیہ و خانوادہ گورگانیہ است۔ فوزند عزیز
 نصر اللہ میزرا را تا بیرون اُردو باستقبال فرستادیم۔
 و چوں واردیمہ پاوشاہی ما گشت۔ نظر بہ ملاحظہ
 قزاق اہل آبخہ لازمیہ احترام پاوشاہی وے بود۔
 معمول داشتیم۔ و او مہر سلطنت خود را بہ ما سپردہ۔
 و ما محکم کردیم۔ کہ کسی مستعرض سرا پردہ شاہی و
 متعلقان سراے سلطنت و اُمر و اعیان مملکت نشودہ
 دیں و مت پاوشاہ و حرم پاوشاہی و جمیع اکابر و
 اعانہ ہندوستان کہ از اُردو حرکت کردہ اند۔ بہ دہلی
 رسیدہ اند۔ ما نیز در ہیبت و نہم ذی القعدہ
 بجانب دہلی حرکت خواہیم کرد۔ ارادہ این است۔
 کہ نظر ملاحظہ نسبت محمد شاہ و قزاق اہل کہ
 فیما بین است۔ او را دوبارہ بر پاوشاہی ہندوستان
 مقرر نمودہ تاج سلطنت بر سر وے بنہیم۔ محمد
 خدایہ را کہ بانجام چین کار ما را قدرت دادہ۔ بر
 وقایع کہ دیں مکتوب نقل است۔ پیچیک از مؤرخان

ایران و هندوستان آنکار نه کرده اند - پندیان نسبت
 شکسته که در کونال یافتند - بمنهور بعضی از امرا و
 احتیاط بعضی دیگر می دهند - و می گویند - که بعد
 ازین فتح باز نادر را خیال مراجعت به ایران بود
 به این معنی که راضی شد دو ملین اشتر لینگ گرفته
 از سرملک برنمزد - اما بچوں سعادت خال که در
 اردو می نادر از مجملی اسرا بود - واسطی این امر
 بود - و به این واسطه توقع داشت - که وزارت را
 به او بدیند - شنید - که این منصب را بنظام الملک
 داده اند - نادر شاه را گفت بدیلهی برود - لاکن این
 شخص افسانه است - هیچ سبب از برای شکست کونال
 بهتر از بے دلی و هراس تشکر نیست - چنان هراس
 بر پندیان راه یافته بود - که هم در حملی پشت کردند -
 و قریب بیست هزار نفر از ایشان به قتل رسید
 بدون این که بختم ضرر می رسید - بعزت این که
 از تشکر نادر نوشته اند فقط پانصد نفر کشته شدند -
 این عدد هم احتمال دارد - کمتر است از آنچه
 در حقیقت تلف شده اند - اما هیچ مناسبتی به عدد
 قتلاے هندوستان ندارد - و از طبیعت نادر هم
 بقدری که می دانیم مشتبه داشت - که نتیجه چنین
 فتحی بزرگ را محمود نه فهمید و موقوف بر حسد و حیل
 چند نفر امرا میسر کرده باشد به اسبابی که نادر
 را بر تسخیر هندوستان مجبور کرد - مرقوم گشت -

علی التحقیق رجالِ دولتِ دہلی بر خلافِ مودّتِ مقررہ
 مابینِ مملکتین عمل کردند۔ افاغنه را کہ از انتشارِ
 نادر گریختہ بودند۔ پناہ دادند۔ و در این پناہ دادن
 احتمالِ مے رفت۔ کہ روندے این طائفہ فوت گریختہ
 باز مملکت از دشت دادہ را منتصرف و مجدداً سبب
 حربِ ایراں شوئند۔ سفرائے کہ نادر در ایراں باب
 بداں صوب فرستاد۔ نہ جواب و نہ اِذِنِ مراجعت
 یافتند۔ باوجودِ ایراں کہ نادر مکرر کاغذِ نوشت۔ اگرچہ
 گویند۔ کہ ایراں عمل نہ از بابِ عداوت بنگہ رحمت
 تعویق در کارما و عدمِ فیصلہ امور در خانہ بود۔
 لاکن ہرچہ بود۔ مہانہ درستی و خوبے بود براے
 ایراں کہ نادر بداں سمت حرکت کند۔ اما امرِ دیگرے
 کہ سببِ انغوائے او بہ تشخیرِ ہندوستان شدہ
 باشد۔ مخے توان یافت۔ مگر خواہش زیادے بہمت
 تاحث و تاراج و مشغول داشتن لشکر و مملکت
 ہندوستان را از تواضع دولتِ ایراں ساختن۔ اما ایراں
 مطلبِ آخر را اگر ہم گاہے در خاطرش خطور کردہ
 باشد۔ باید مجبور دیدنِ آن مملکت دانستہ باشد۔
 کہ بہ ہیچ وجہ صورت پذیر نیست۔ و بناءً علیہ
 خیالش را از سر بیرون کردہ باشد۔ و ما مجبوریم
 بہ احترام کردنِ چنین علوی ہمتے کہ در ہماں آنے کہ
 مطلوبے بہ ایراں بزرگی فائز است۔ بہمت بر ترک
 آن گماشتہ بکلی قطع نظر از آن مے کند بسبب

این که نه تنها یکباره چشم از مملکت برین وسعت و
 سلطنت باری عظمت و مکننت پوشید - بلکه بند و بشت
 کارے ہم کہ فائدہ آں بخود او راجع شود - نمود -
 مگر حرکت مردانہ و قنوت و مروتی کہ در حق محمد شاه
 نمود - بے نہ این بود - کہ بیچ ملک ہندوستان را
 صاحب نشد - لاکن مالکے کہ متصرف او شد - در
 ازمنہ سابقہ ہمہ متعلق بہ ایراں بودند - در عند نامہ
 کہ در آں اوقات نوشته شدہ است - مالکے کہ در
 این اطراف آب سہ است - بہ ایراں واگذار شدہ
 حد دو مملکت مقرر شد : تفصیل مالک مسطورہ در
 عند نامہ ازین قرار است - کہ جمیع ولایاتے کہ در مغرب
 رود اتک و آب سہ و نالای سنگرا کہ شعبہ از
 آب سہ است - واقع است - یعنی پیشاور و مضافات
 آں و اضلاع کابل و غزنیں و کوہستان افغان و
 ہزارہ و قلعہ بکر و شگر و خدا داد و سائر بلاد و
 راہما و مسکن جوکیا و بلوچستان وغیرہا با ضلعہ
 تنہ و قلعہ رام و قریہ تڑپیں و قصبہ چن و سموالی
 و کٹرا وغیرہ از اعمال تنہ و جمیع مزارع و قریے و
 قلاع و قصبات و سواحل از سرچشمہ رود اتک یا
 جمیع راہما و سکنہ کہ آب مژبور با شعبہ آں
 ہاں محیط است - تا بالای سنگرا کہ مصب رود است
 بدریا - مفوض بدولت ایراں باشد - القصد تمام جواہرات
 و خزائنہ کہ در سائبے دراز سلاطین گورگاہیہ در

هندوستان جمع کرده بودند - محمد شاه به نادر داد و
 امرا و اعیان نیز متابعت وے کرده آنچه از نقد و
 اجناس نفیسه مالک بودند - بمالک علی الاطلاق پُرودند -
 بعد از اخذ ایں هدایا بقیه مالیه از بلاد و مالک
 دور دشت طلبیدند - در تاریخ بنگاله مسطور است -
 که هنوز اندک از حکومت سرفراز خاں در بنگاله
 نگزشته و درست استقرار نیافته بود - که شخصی از
 جانب قمرالدین خاں وزیر رسیده خبر ورود نادر شاه
 را به دہلی رسانید - و مالیه سه سال گزشته را طلب
 کرد - سرفراز خاں بصوابدید حامی احمد و سایرین که
 اہل مشورت او بودند - نہ تنها ادایے مبلغ کرد -
 بلکه محکم کرد - تا خطبه و سکہ بنام نادر شاه خواندند -
 و زدند - باجماع مبلغے سنگین بر ممتوین اہل دہلی
 نیز حمل شد - اما دادن وجہ بر مردم چندان صعب
 نبود - کہ طریقہ اخذ آں + و چون محصلین دہر مبرور
 از اہلے خود ہندوستان بودند - قوصت غنیمت دانستہ
 بناے اخذ و جلب گزاشتند - و بہمت ہر وہ ہزار
 روپیہ کہ بہ خزائن نادر رسانند - چہل یا پنجاہ ہزار
 برائے خودے گرفتند - و بدین سبب مردم را اوقیت
 و آزارے کردند - تا آنچه دارند - بروز دہند - بنوعے
 کہ جمعے کثیر از مردم از فراط شکوہ و عقوبت ہلاک
 شدند - و بشیارے از معتبرین ہنود یا بہمت ایں کہ
 در معرض استحقاق و استحقار ورنیایند یا بسبب

این که مال را عزیز تر از جان می داشتند - خود
 را تباه کردند - در اعلا طبقات بهشت و خود گشتن
 و مستحیل مرشوائی و فضیحت نشدن عموماً دارد -
 هیچ طائفه در عالم نیست - که در وضع زندگی مثل
 همنود کم احتیاج به پول داشته باشد یا به مثل
 این طائفه پول دوست باشد - در وقتی که نادر
 بجانب دہلی در حرکت بود - رعب و هراس عظیم بر
 مردم مشتولی شد - و بعد از ورود او نظم و نسق
 که در لشکر دے بود - سبب اعتماد عموم الهی شد -
 نادر خود در یکی از سرامی سلطنت در شهر فرود
 آمد - و بعضی از سپاهیان را بحالات فرشتاد - تا سبب
 آرامی و حمایت رعایا شوند - در تاریخ فربرز صاحب
 مشطور است - که حکم کرد - تا هر کس از لشکریان
 و بالنبه به الهی ملک حرکت خلافت کنند - بے الفور
 گوش و دماغش بریده او را منته کنند - تا سه روز
 همه بارامی گوشت - اما در شب چهارم بعضی از اشرار
 خبر فوت نادر را در انواه انداختند - و خبر بے الفور
 شائع شده عوام کالانعام از جا بے بر آمده بر ایرانیاں
 که در اطراف شهر بجمت محافظت مقرر بودند - حمد
 برده بے خبر بر سرایشان تاختند - و ایرانیاں چوں
 دشت دشت متفرق و بے خبر بودند - تا رفتند - پدانش -
 چه خبر است - همه را محض شمشیر ساختند - و چیزه
 که بیشتر سبب نفرت از و ناعت طبع امرا و دہلی

است - این است - که پُچوں را پس خبر بدیشان رسید -
 عساکر ایرانی را که بجهت حفظ و حمایت ایشان مقرر
 شده بود - بعوام سپردند - بلکه بعضی از ایشان با تلافی
 آن بیچارگان مدد کردند و نادر پُچوں را پس قبیله را
 شنید - چند نفر فرستاد - تا بمردم بفهمانند - که خبر
 بے پا و خطر در دست است - اما کسانی را که فرستاده
 بود - نیز کشته شدند و نادر با کسانی که در دور او
 بودند - آن شب را در سراپه خود گزرا نید - و در
 طلوع فجر سوار شده در میان شهر رفت و خواست -
 تا شورش مردم را فرو نشاند - اما پس معنی سبب
 اُردیاد شورش عوام شده سفاکت آغاز کردند و همه
 معمولاً خانه که تاریخ نادر را نوشته اند - اتفاق دارند
 بریں که نادر نمی خواست - به خلق اذیت برسد - یا
 برساند و فریاد صاحب که خود معارض است - و دریں
 واقع حضور داشته است - می نویسد - که نعلنگ بے نادر
 انداختی - لکن خطا کرده به یک از اُمرا که نزدیک
 وے بودند - رسیده او را از پا در آورد و پُچوں نادر
 حال بریں متوال یافت و لشکر هم دریں دشت از اُردو
 بشهر رسیده بودند - حکم به قتل عام داد و همین که
 دشت لشکریان به شمشیر رخت - دشت عوام الناس
 از حرکت افتاد - از طلوع آفتاب تا وصول شمس برسط
 سما کشته بود - که بالایی هم می ریخت - گویا نادر
 پس مردم را شعله شمشیر کفایت نبود - که آتش در

یکے از محلات زبانہ کشید۔ و بہ جمیع اطراف شہر سرایت
 کردہ خرمین سوز جان و مال تیرہ روزاں گشت +
 تا در بعد از آں کہ حکم بہ قتل عام داد۔ بہ مسجد
 روشن الدولہ کہ در وسط شہر بود۔ رفتہ قرار گرفت۔
 و ہینچکس را یارای آنکہ بے بشفاعت بکشد۔ نبود۔
 تا ایں کہ بالاخرہ محمد شاہ با دو نفر از وزرا پیش
 رفتہ ابقای مردم را درخواست نمود۔ تا در گرفت۔
 پادشاہ ہندوستان نباید۔ ہرگز سجنش بہر پرود۔
 و علی الفور حکم داد۔ تا دست از کشتار بردارند۔ و
 چنانکہ جمیع مؤرخین نوشتہ اند۔ فی الفور اطاعت
 شد۔ و ہمیں دلالت قوی است بر نظم و نسق کہ در
 لشکر مے بودہ است + عدوتی بہ اختلاف ذکر شدہ
 است۔ و از وضعی کہ ایں کشتار واقع شد۔ مشکل
 است۔ کہ تحقیقاً بتوان معین کرد + فریزر صاحب
 صد و بیست ہزار مے نویسد۔ ویکے دیگر از مہراران
 فرنگستان قریب نصف ایں عدد مے گوید۔ یکے از
 معتبرین مؤرخان ہندوستان ہشت ہزار ذکر مے کند۔
 ایں قول بہ صواب اقرب مے نماید + دو نفر از امرا
 کہ گمان بر آنکجن ایں فتنہ بر ایشان مے رفت۔
 چوں صورت واقعہ بدیں نوع انجام یافت۔ گریختہ
 بہ قلعہ کوچکے کہ قریب پڑہلی بود۔ پناہ بردند۔ عساکر
 نادری ایشان را تعاقب کردہ بچنگ آوردند۔ و با
 ہر کس کہ گمان مے رفت۔ یا ایشان در آں کار دستہ

داشته اند - به قتل رسانیدند - قریب چهار صد نفر از
اینان عرصه تلف گشتند - چند روز بعد ازین داعیه
عروسی پسر دوم نادر با یکی از شاهزادگان خانوادۀ
تیمور واقع شد - محافل سوگ و سوز به مجالس سوز و
شور مبدل گشت - غالب املای دلی مردم بے مایه و
لغو و لجب دوست اند - یکی از مصنفین هندوستان
گوید - که بنیای بر رفتن ایرانیان انوس میجوژوند -
و هنوز لشکر ایران دلی را را نکرده بود - که مقلد
و بازگیر بنا به تقلید را گذاشته همان روشهای
در آن ایام کشیده بودند - در مجالس سبب عیش و
سرور شد - اقصای ایام اقامت نادر در دلی پنجاه و
هشت روز بود - قبل از آن که دلی را رها کند - با
محمد شاه خلوت کرده تائمتی در صحبت مشغول بود -
ظن بعضی این است - که نصائحه که در باب رقوم
دولت و دوام مملکت وے در کار بود - بوی نمود -
بعد از آن امارا و اعیان را طلبیده ایشان را باطاعت
و دوستخواهی محمد شاه سفارش نموده - و در آن باب
تاکید بلیغ فرمود - و همچنین کاندے بدین مضمون بحکام
اطراف فرستاد - بعد از ترغیب ایشان به سلوک در
جاده مستقیم متابعت و انقیاد نوشت - که من و
محمد شاه یکرویم در دو بدن - اگر خدا نخواسته خبر
طغیان شما بالنسبه به پادشاه گوش زد من نشود - نام
شما را از صفی خلقت محو خواهیم کرد - بالجمله اگر چه

با اُمراے دہلی بنوع محوشی سلوک کرد۔ اما ازیں حکایت
 معلوم مے شود۔ کہ چہ نوع ایشان را شناخته است +
 روزی از قزو الدین کہ در آن اوقات وزیر بود۔
 پُرسید۔ چند زن در سراے داری؟ گفت۔ ہشت
 صد و پنجاہ۔ نادر رُوی بہ خدام کردہ گفت۔ صد
 و پنجاہ زن دیگر از اُمرا بخانہ وزیر بفرستند۔ تا
 حسب مین باشیگری داشته باشد۔ مقدار غنیمت را کہ
 از ہندوستان مجزو۔ مختلف ذکر کردہ اند۔ بعضے گویند
 کہ متجاوز از ہفتاد و بلین اشر کیگ نقد و جنس بود۔
 از ہم کمتر تخمینہ کردہ اند۔ خیلے بیش از سی بلین
 است۔ و بیشتر آن جواہر نفیسہ بود۔ در عہ ض راہ
 شنید۔ کہ بعضے از جواہر مایے شاہی را لشکریاں مخفی
 کردہ اند۔ بنا بریں محکم کرد۔ تا اسباب جمیع لشکر را
 جُستجو کردہ ہر جا جواہرے یافتند۔ مجزوی خزانہ کردند۔
 اگرچہ لشکر ایں معنی را مکذوب داشتند۔ لاکن مجزای اطاعت
 راہ دیگر نیافتند۔ و ہمیں دالالت توی است۔ بر
 کمال نظم و نسق کہ در عساکر وے بودہ است۔ با
 جمیع اُمراے رایاں کہ در ایں باب صحبت داشتند۔
 ایں حرکت نادر را حمل بر تدبیر مے کردند۔ نہ بر
 بخل و حرص۔ بلکہ مے گفتند۔ کہ نادر مے دانست۔
 کہ سب سیر بہ شکار و عسکر مشتغنی بہ کا زار نغے رود۔
 ا۔ با ایں ہمہ با قاطبہ لشکریاں مجزوت و ہزبانی سلوک
 مے کردند۔ در تاویخ ریزا مہدی مسطور است۔ کہ

در فتح قندهار سه ماهه مواجب لشکریان را به اِنعام
 ایشان داد. و ضعیفِ این مبلغ بعد از فتح کونال -
 و باز هم بیشتر قبل از این که از دهلِی حرکت کند -
 در حق عساکر بدلِ احسان کرد. در مراجعت از
 هندوستان رنج و کُلفِ بے نهایت بسببِ اشتدادِ
 گرما و حرارت هوا عایدِ حالِ لشکریان وے گشت -
 و عبور از رودِ پنجاب و آنک نیز بهمتِ حادثه که
 بر آنها رسید - در مُعذَره تقویّت اُفتاد - و همچنین دُشمن
 معلوم شد - که کوهستانِ یهایِ کامبل به عزمِ چپاولِ
 اُردو وے او کر بسته اند - بنا برین نادر کسانے را فرستاد -
 تا آن طائفه را مبلغِ خطیر داده از آن اراده باز
 داشتند - و این صورت نیز سببِ تقویّت حرکتِ لشکر
 شد. و چون وضعِ شکست که این لشکر از میانِ آن
 باید عبور کند - و اسباب و اثاث و اموالِ غنیمت که همراه
 داشتند - و خطرِے که بر اندک اُعتِشاشِ اُردو
 مُترتب ے شد - ملاحظه نمودنِ توان بر پیشِ بینی
 و عاقبت اندیشی که درین مقام بکار بُرد - نادر را
 ملامت کرد + و چون بعد از مراجعت از هندوستان
 سه ساله خراجِ ایران را به رعایا بخشید - و جمیع کثیر
 از اربابِ صنایع و مُطرب و مُغنی از هندوستان آوده
 بُود - مرسومِ راگماں این شد - که دولتِ بے نهایت
 بچنگِ شاه و لشکر اُفتاده - بعد ازین به عیش و
 عشرت صرفِ اوقات خواهند کرد - و همچنین از

قریباً دراز امانی ایران فیل ندیده بودند - مگر تصویر
 آن جانور را در تماشیل و آثار قدیمه - و پخوان نادر
 فیلمای بسیار از هندوستان به ایران آورد - امانی
 آن مملکت وے را شلنے شاپور و تمانی انوشیروان بلکه
 از هر دو بزرگتر خوانند + منقول است - که بعد از
 فتح هندوستان عساکر نادری ایل آرام بودند - لاکن
 نادر خوب ے دانست - که انجام آراسے لشکر بدنامے
 کشور است - لهذا بعد از عبور از رود اتک جنگ یک
 از اُمرایا را که در آن وقت بر بلاد هند حکومت داشت -
 پیش نهاد خاطر ساخته در حرکت آمد - در اول نهضت
 نادر شاه بجانب هندوستان امیر مزبور اظهار هواخواهی
 کرده بود - بجهت ایں که ایں معنی را اُمتد استقلال
 خود ے دانست - اما پخوان پناہر معاہدتے کہ مابین
 محمد شاه و نادر شاه دُوخ یافت - مالک وے ضمیمہ
 دولت ایران گشت - تغییر تدبیر داده خوارن خود را
 در قلعه امرکوٹ نموده خود حرکت مدوخی نمود - لاکن
 پخوان مستقر حکومت او را گرفته بباد تاراج و غارت
 دادند - از در اُتیاد پیش آمده خود را بحاکم نادری
 سپرد + نادر آنچه دانست - از وے گرفته حکومت هند را
 کمانے السابق به او گذاشت باین شرط کہ خراجگذار
 دولت ایران باشد + یکے از امانی انگلند که دیس
 اواخر از جانب حکومت هندوستان به سفارت رُشد
 مأمور شد - کتابے نوشته - در آن مشطور است - کہ در

عند محمد شاه که خبر نهضت نادر شاه منتشر شده رُعب
 در ضامیر خلایق انداخته بود - میر نور محمد عباسی کالوری
 که بر حسب وراثت در ضلع سیوی که سیری نیز خوانند -
 و اضلاع دیگر فرمانروا بود - و بعلاوه محکومت نادر
 بقصه از امارت نسبت به خانواده او اعتقاد باطنی داشتند -
 چون پیرای صادق علی خان را که در آن وقت از جانب
 محمد شاه صوبه دار شده بود - مشاهده کرد - فرصت یافته
 بلااد قرار داد - که سه لک روپیہ گرفته محکومت رشت را با
 او واگذار کند + صادق علی خان نیز راضی شد - قدرے
 از مبلغ مزبور داده شد - و باقی هنوز باقی است - این
 معامله در سنه هزار و صد و پنجاه و هجری صورت گرفت - و در
 هزار و صد و پنجاه و دو نادر شاه لشکر کالوری را خستند -
 اُمراء این طائفه به قلعه امر کوٹ که در بیابانے باڑ واقع
 است - پناه بُزدند - لاکن بالاخره امر بریں قرار یافت -
 که سلسلہ کالوری تسلماً بعد نسل محکومت رشت مقرر
 باشد مشروط بر این که ہر سالہ خاجے معین بسلاطین
 ایران بفرستند + و چنینی ے نمایہ کہ محکام ادامل را این
 سلسلہ خاج مزبور را سالیانہ میدادہ اند + میر نور محمد
 در سنہ هزار و صد و ہشتاد و پنج و ہجری فوت کرد -
 و ہشت نفر بعد از او از سلسلہ کالوری در رشت محکومت
 کردند - تا در سنہ هزار و صد و نود و ہفت کہ میر
 فتح علی تانیر عبد القبی ما کہ آخر سلسلہ کالوری است -
 بیروں کدہ رشت سا مالک شد - و محکام حال از نسل

او هستند - انشتا : قلعه امر کوٹ از صنوبر پند محسوب -
 و در ربیعت و شش درجه و ربیعت و سه دقیقه عرض
 شمالی و صد و شانزده درجه و ربیعت و پنج دقیقه طول
 شرقی واقع است - و درین اوقات از توابع راجه جو پور
 است - در وقتیکه همایون از پندوستان گزینخت - اول
 راجه امر کوٹ پناه برد - و تولد پسرش اکبر که از غایت
 اشتیاق از تعریف مشتغنی است - در آن قلعه شد +
 الفصه بعد از فتح شد نادر شاه به پرات رفت - و در آنجا
 جواهرات و غنائم که از پند آورده بود - بمنظر خلایق جلوه گر
 ساخت - و بر تخت طاووس محمد شاه که مرصع بود با اقسام
 و انواع جواهر نفیس - نشسته صلاے عیش در داد - و
 تا چند روز دُخوه مملکت و قواد سپاه و سائر طبقات
 ناس بساط نشاط گسترده اوقات به لهو و لعب مضر و
 داشتند - لاکن نادر پچنین می نماید - که همیشه از بیکاری
 و تعطیل لشکر اندیشناک بود - لهذا بعد از انقضاے ایام
 عیش از پرات در حرکت آمده با پسرش رضا قلی میرزا
 ملاقات نمود - و او سائر شاهزادگان را به هدایای
 نمونگان و عداقت پدران خودند ساخته بجانب بلخ
 خلف عنان عزیمت نمود - و در آنجا به تهیه اسباب
 مرور از رود جیحون پرداخته تا ویسپ پاؤشاه بخارا را
 که در ایام غیاب او به پندوستان بر خلاف معاہدت
 مابین خودست غیبت دانسته اطراف خراسان را در
 معرض تاخت و تاز آورده بود - و بعد بهمت ساخت +

سبب حرکتِ نادر بدان صفحاتِ ہم از اوّل بر ہم معلوم
 شد۔ او را ارادہٗ این کہ بسطِ قُوّی مملکت ازین سمت دہد۔
 نہود۔ زیرا کہ میدانستِ اداره و نگاہدارےٗ ممالک متوجہ
 در آن اطراف از حیثِ اِمکان خارج ہُود۔ ولے میخواست۔
 از ہماں نہرے کہ آن طائفہ ہر سالہ بائیلے سرحداتِ ایران
 چشاندہ اند۔ بایشان پہچانند کہ ابو الفیض خاں کہ در آن
 اوقات سردارِ اورمبک ہُود۔ و خود را از نسلِ چنگیز میدانست۔
 چوں خبرِ حرکتِ نادر را شنید۔ ہراس بر دے مستولی گشتہ۔
 وزیرِ خود را فرستاد۔ تا مگر بہ اِطہارِ اِنقیاد آہے بر آتش
 قہرِ پادشاہ زندہ نادر وزیرِ دے را بارہا از ملاقات کزدہ
 با او گفت۔ کہ اگر ابو الفیض خاں خواہد۔ کہ خود را از
 ہلاک و مملکتِ خود را از خرابی ایمن دارد۔ باید بدوین
 نہاؤن۔ تقدّمِ فرمانبرداری پیش آید۔ و ہم در آن وقت کہ
 این گفتگو درمیان ہُود۔ لشکرِ ایرانی بجانبِ بخارا کوچ
 کزدہ پنج روز بعد از عبور از جیحون در دوازده میلے بخارا
 فرود آمدند کہ شہرِ بخارا از جیحون بیش از پنجہا میل
 مسافت ندارد۔ لاکِن نادر از بالاے رود خانہ عبور کزدہ
 ہُود کہ بالآخرہ قضیۃٗ باہینجا ختم شد۔ کہ ابو الفیض خاں
 خود با تمامِ اُمراءِ ملک بسرا پزدہ نادر شاہ رقتہ کہیم
 سلطنت را بر پایے دے نہاد کہ نادر او را محترم داشتہ
 محلّے شایستہ در مجلسِ نہجت اد مُعبّین سماعت۔ و چند روز
 بعد ممالک او را باو واگذار نمودہ او را دوبارہ بہ ایالت
 خویش مقرر نمود۔ مشروط بر این کہ کما فی السابق

بجيڻو ۽ مابين منگلتين ۽ ائين معاہدت ۽ بمزاجت
 مابين دوتو ابوالفيض خان و برادر زاده نادر استحكام
 يافت ۽ چئن کثير از ايلات شيركانيه و اوزبكيه برضا ۽
 ابوالفيض خان در سنگ سپاه نادرى انتظام يافتند ۽ بعد
 از آن متوجه خوارزم گشت ۽ ملايك خوارزم ڪر در
 سمت مغرب بخارا واقع است ۽ از دو طرف رود جيڻو
 گرڦته تا سناجل ۽ سحر خور ميروند ۽ البرز امير آل ملڪ
 مڪر اطراف بلاد ايران را عرضه نهب و غارت ساخته
 بود ۽ وچون خبر توڃي نادر را بدان صوب شتيد ۽
 به حصانت قلعه و حصانت عقل خود معتقد و معروف گشته
 پاي مقاومت بر زمين مخالفت افشرد ۽ پادشاه بخارا
 چند کس بدو فرستاده او را به اطاعت و انقياد نادر
 نصيحت کرد ۽ و آن تنه روڙگار نه تنها پند دوستانه
 او را نوار شمرد ۽ بلکه فرستاده گان او را به قتل رسانيد ۽
 ائين حڪت ڪر برخلاف جميع قوانين است ۽ موجب استعمال
 تاثره غضب پادشاه ايران گشته ۽ بعد از آن ڪر لشڪر
 وے را تشڪست ۽ وے را اسير کرده با بيت نفر از امرای
 بر دڙگ او بقتل رسانيد ۽ ملايك او را به طاهر خان ڪر
 بنا بر قول پيرزا مهندي نواده ولي محمد خان چنگيزي و
 با سلاطين توران بني عم بود ۽ بخشيده ۽ در زمستان
 همين سال ڪر هزار و صد و پنجاه و سه بهجری بود ۽
 بجانب کلات رفت ۽ هم از ادامل عمر نادر را به کلات تعطل
 تام بود ۽ بخيال ائين ڪر آخر عمر را در آنجا بسر برد ۽

محکم کرده بود۔ کہ استحکامات آن را تعمیر و اصلاح کنند۔
 و سرانجام بجهت مقام خود در آن بسازند۔ و آب انبار را
 و بزرگها و تالابها بجهت فائز زراعت بنا کنند۔ و همچنین
 فرمان داد۔ تا جمیع خزائن را بدانجا برند و در کتاب
 نیز صاحب مخطوط است۔ کہ کلات قریب یک درجه در
 شمال مشرق در راه مزد شاه جہاں در جائے واقع است۔
 کہ آن را از دور کوہ گویند۔ و اطراف آن ہمہ کوہستان
 است۔ و آن کوہ بیست و بشمار بلند و فقط دو راہ تنگ
 دارد۔ بعد از آن کہ بقدر بیفت میل بالا می روند۔
 سطح نمودار می شود۔ کہ قریب دوازده میل مخطوط آن
 است۔ و چشمہای خود بسیار دارد۔ و غلہ و برنج
 در آنجا بقراوانی حاصل می شود۔ سکند آبخا در چادر
 زندگی می کنند۔ فقط عمارتیکہ دریں سطح نیکو آیین بنظر
 می آید۔ دو برج و عمارت کوچکی از مزمر است۔
 کہ نادر بنا کرده است۔ بعدجا را بجهت محافظت راہ
 و خانہ را بجهت مقام خود نادر ساخته اند۔ و چون سطح
 مزبور را بنا کرده بقدر پانزده میل دیگر بالا روند۔
 بقدر کوہ می رسند۔ در آنجا سطح دیگر بہ نظر می آید۔
 کہ اگرچہ بہ بزرگی قطعہ اول نیست۔ اما در حاصل چیزی
 بآن برابری می کند۔ دریں جا نیز دو برج کوچک
 ساخته اند۔ کہ سر کوپ راہ است و فقط بنا نیست۔
 کہ بجهت استحکام قلعه کلات ساخته شدہ است۔
 اشکالے کہ در گرفتار کلات و قلعه سفید است۔ جہاں

صُعُوبَتِ راهِ است - و چوں بر قَلْعِ کوه واقع آند - هرگاه
 سَلَمَ از کوه بگذرد - اگر سببِ تباہی نشود - سَدِ راهِ
 دشمن نخواهد شد - اَلْقَصَّة بعد از اقامتِ قَبیلے در کلات
 بسمتِ مشرق که پارس تختِ مملکت قرار داده بود -
 رفت - و در مدتِ سه ماه اقامت در مشرق داد عیش
 داده علی الاتصال به بسطِ بساطِ نشاط و انبساط
 اِمْتِخَال و زبید - در مدتِ پنج سال پنج پاؤشاه مغلوب
 شده بود - اشرف و حسین دو امیر افغان - محمد شاه
 پاؤشاه هندوستان - ابوالفیض خان پاؤشاه بخارا -
 و الیز و ایلچی خوارزم - و ایراں از چنگِ ملل اجانب
 استخلاص یافته - حدودِ ملک از طرفِ شمال تا رود جیحون -
 و از جانبِ مشرق تا نهرِ اتک رفته بود - و رعایا بوعده
 نادر منتظر بودند - که عسکرِ عثمانی را از سواحلِ دیبله و
 قُرات برانند - اما رعایتِ نام و ملک اقتصای آن میکرد -
 که ابتدا باین مقام مخون برادرش ابراهیم خان که در چنگ
 لژی کشته شده بود - پردازد - ابراهیم خان مردی
 رشید و مہاور بود - و نادر بوی رعیتا کے تمام داشت -
 و بعد از فوتِ وی پسر او را بچوں فروندان خود رعایت
 میکرد - در وقتیکہ لشکرِ بختِ تنبیه و تادیب لژی
 بجانبِ دغستان در حرکت بود - قضیہ رُوی داد -
 کہ شنگ بر تیشہ امید جمیع ایلچی ایراں زد - و
 بخوبی واضح کرد - کہ انجامِ مملکتی کہ اِدَارِ آن موقوف
 بر اے و رویت و خواہش یک نفر حاکم بالاستقلال

است۔ چہ خواہد بود۔ نویسنده کہ اغلب آں افاغنه بودند۔
 پیش رفتہ۔ و بجلا دتے نوئی العادۃ کار بر لڑکیہ تنگ
 کردہ بودند۔ نادر بہ تعجیل از راہ مازندران بحدود ایشان
 میشتافت و دقتی در یکے از جنگلہای مازندران از پشت
 درختے گلہ بہ وے انداختند۔ کہ دشت وے را زخم
 کردہ آبش را سقط نمود۔ رضا قلی میرزا کہ در آنجا
 حضور داشت۔ فی الفور بہ طالب آں شخص مرکب
 برانگیخت و بمنجی دیگر نیز متابعت وے کردند۔ اما
 بسبب درختہای زیادہ نتوانستند کسی را پیدا کنند و
 حریف خود را در میان درختان زدہ بدر رفت۔ وے
 بعد از چندے رگرفتار شد و میرزا ہندی گوید۔ کہ
 نیک قدم نام تلامذہ دلاور تائینی باغوائے آقا میرزا ولد
 دلاور مضار این حرکت شدہ بود۔ آقا میرزا در ازای
 ضرور این خیانت بہ مقرر سیاست در آمدہ۔ چوں
 با نیک قدم را قرار جان بخشی شدہ بود۔ او را از
 ہر دو چشم کور کردند۔ این واقعہ اگرچہ اثرے
 غریب در خاطر نادر کرد۔ لکن باعث فسخ عہدیت وے
 نشد۔ و چوں بہ دافستان رسید۔ طوائف لڑکیہ
 دشت از جاں شستہ بہ مقابلت وے پلے مقاومت
 نشدند۔ کویستان آں صفوات نیز محمد بہادری این
 طائفہ گشتہ۔ چنانکہ غالب بر ایشان متعذر می نمود۔
 شہنشاہ لشکر ایرانی از جنگ بہ تنگ آمدند۔ و دولت
 روس از بیم آں کہ مبادا چوں نادر لڑکیہ را مغلوب

ساخته به بلاد روسیه پروازد - در هشتاد و خاں باستان خداد و
 تهریه اسباب تجارت مشغول شدند - و این علی سبب
 اطمینان روسیه گشته - بیشتر از پیشتر ثبات و وزیدند -
 تا بالاخره نادر بعد از حدود قلیل و زیان زیاد
 مجبور مراجعت شد - از روسیه در جنگل مازندران
 به وے تیر انداختند - از پسرش رضاقلی بدگمان شده
 بعد از مراجعت با حضور او فرمان داد - و مجرّد ورود
 او محکم کرد - تا او را گرفته از حلیه بصر عاری ساخته -
 یکی از محترمین معتبر فرنگستان که دو سال بعد ازین
 مقدمه بایران رفت - مینویسد - که شخصی که در جنگل
 به نادر تیر انداخت - به تحریک رضاقلی میرزا مضمحل
 آن امر شد - و رضاقلی میرزا اگرچه رشادت و قابلیت
 داشت - اما شدید العمل و ظالم بود - و می گوید -
 که در آیامی که نادر به هندوستان رفته بود - خبر فوت
 او بایران رسید - و چون رضاقلی میرزا این خبر را
 شنید - نام پاؤشاهی بر خود نهاده شاه طهماسب
 را که در سبزوار مقید بود - بقتل رسانید - اگرچه قتل
 طهماسب بر همین پنج واقع شد - که محمّد مکرّمی گوید -
 لکن بعضی را عقیده آن است - که این کار بحکم نادر
 بود - و هم او گوید - که چون نادر از کار پسر آگاه و
 مجرم او متیقن گشت - در کمال نزدیکی و عطوفت با
 وے گفت - که اگر خطای خویش اقرار نموده از کرده
 نادم شود - ترک ما مضی گفتم از گناه او خواهد گذشت -

پسر ازین معنی ایا کرده سخنان دُرُشت گفتن آغاز
 نهاد - و گفت - فخر من است - که عالم را از جنگ
 طایفه رانی دهم - لاجرم سقط گفتن پسر مورث سخط
 کردن پدر گشته بکشدن چشمش فرماں داد - احتمال
 دارد - که مَحَرّ مَشَارُءِ اَلِیّه این خبر را از بعضی از متلفین
 نادر شنیده باشد - و اَلّا بیچ وجه نمی توان این قول را
 قبول کرد - میزنا مندی صریح می گوید - که نادر
 باغوا می بود گوهران فریب نخورده باریس عمل شنیع اِقدام
 کرده - و یک از اطبای فرنگستان که در آواخر ایام
 حیاتِ نادر با و می بود - بگنایسته رضا قلی میزنا را
 شایست می کند - و بعد می گوید - که نادر از کردو خود چنان
 پشیمان گشت - که پنجاه نفر از اُمرای که در آن واقعه
 حضور داشتند - به ساریه اینک چرا شفاعت نکردند -
 بقتل رسانید - از روزی که در مازندران زبیر باد
 انداختند - روز بروز مُشُونتِ طبعش بروز می داشت -
 و فایز نشدن بمقصود در جنگ لژی نیز مُمکن این
 معنی گشته گوش بقول موشمنان رضا قلی میزنا کرده
 در حالت غضب او را کور کرد - گویند - که پُحوں
 چشمِ تَوَّه اَلَعینِ خود را کند - گفت - فضاخِ اعمال
 تو سبب این امر شد - رضا قلی گفت - تو چشم مرا
 نکندی - بلکه چشم و چراغِ ایراں را کور کردی -
 میزنا مندی گوید - که بعد ازین واقعه نادر نه بر خود
 آرام و نه بر دیگران روا داشت - بعد ازین قضیه

آینچه از وے منقول است - تباریج افعال وے است - مگر
 جنگی که در عرض سه سال با عثمانی کرد - و درین حروب
 نیز هیچ یک از بلاد ریا و ولایتها که در مملوک سابقه
 از وے دیده شده بود - مشاهده نشد - لشکر ایرانی
 کوششها برای تسخیر بصره و بغداد و موصل کردند -
 ولی کالے از پیش نبردند - در اول سال دیگر نادر
 بجهت مقابله عسکر عثمانی که تا قریب پایتخت
 بودند - حرکت کرد - و گویند - که میخواست در همان
 صحرا که ده سال پیش با دشمن جنگیده بود - بار دیگر
 با خضم دست در کمر زند - اما سردار عثمانی تدریجاً
 بگریزند - و در دست سپاهیان خود بقتل رسید -
 و بعد از قتل سر عسکر هرج و مرج بحال لشکریان
 راه یافته آسانی هزیمت یافتند - و این آخرین فتحی
 است که نادر کرد - و در همین اوقات پسرش نصرالله
 عسکر عثمانی را در دیار بکر هزیمت داد - اما نادر
 چون از حال خود مستحضر بود - در مصالحه با ترک
 تمجیل کرد - و درین مصالحه ازینکه مذہب جعفری را
 مذہب قرار داده رکن مخصوص بجهت ایشان در مکه
 بنا کنند - ذکرے نشد - قرار برین شد - که اسرای
 طرفین رهایی یابند - و از حاج ایرانی در عرض راه که
 و مرینه حمایت و رعایت شود - و تمام ممالک عراق و
 آذربایجان مستقرن بایران باشد - مگر بعضی جاها که در
 زمان شاه اسماعیل بدولت عثمانی تعلق داشته است -

اتفاق کلمہ کسانے است - کہ تاریخ نادیر را نوشته اند -
 کہ در پنج سال آخر ایام سلطنت ظلمی کہ او بر رعیت
 کرد - در پنج تاریخ نقل نشده است - چوں دولت
 هندوستان بدستش افتاد - عرق سخاوتش در حرکت آمده
 خراج سه ساله را به رعایا بخشید - لاکن دولت اثر خود
 را کرد - خراجش زیاده کردن پیدا شد - آنچه داشت -
 به کلات فرستاده علی التماس بارستحکام آن کوشید -
 و خراج سه ساله کہ بخشیده بود - بیشتر داد کرده نہ تنها
 مواجب لشکر را از آن میداد - بلکه روز بروز پیر خزانہ
 علاوه مے کرد - و طریق اخذ راین وجوه بوجوه بسیار
 از ظلم و اذیت و آزار بود - تا در مے داشت -
 کہ به جهت رنجانی که به مذہب اہل سنت داده بود -
 دل مردم با و مایل نبود - و ازین جهت کہ علمای ملت
 را تشای راین امر مے داشت - بیشتر تعذبی مے کرد -
 و ہم بدین سبب بہ کسانے کہ هنوز معتقد مذہب شیعہ
 بودند - اعتماد نداشت - یا عبارت اُخرے از جمیع امایے
 ایراں ایمن نبود - زیاده اعتماد مے داشت - یہ افغانہ
 و تراکہ بود - کہ در لشکر و مے بودند - امایے راین دو
 طائفہ در نزد و مے کمال احترام داشتند - و ہر یک از
 امایے ایراں کہ صاحب اقتدار بودند - یا در مزاج
 مردم رُسوخ داشتند - یہ بہانہ از پاسے در آورد -
 راین کارها بالطبع سبب تنفر طبع و اثر جارِ قلوب گشتہ -
 در اطراف مملکت ہر جا مرسے بود - کردن کشیدہ چنانچہ

فارس و شیردان و مارندران هر سه در يك وقت باغي
 شدند - و اين اخبار زياده موجب اشتعال شعله غضبش
 گشته - از اين پيش اگر يك يك گشته - از آن پس شهر
 به شهر گشته مير گشته - چنانچه ميوزا حمدي گويد - مردم
 منازل خود را رها کرده از کليم او به غارها و پياپاها
 ماوا گزيده اند و منقول است - که در وقتيکه به
 تاويب يا از پيو تعذيب برادر زاده خود علي قلی خاں
 که در سيفقان باغي شده بود - در حرکت آمد - اراده
 کرد - که تمام ايرانيانے که در لشکر وے بودند - قتل
 رساند - و شک نيست - که درين وقت تغيير ميزاجش
 به حدے بود - که قريب به چوَن رسيده بود - ايندا
 بعضی از اُمراء معتبر که شنيدند - نام ايشان نيز در
 فهرست کسانے است - که نادر عزم قتل ايشان را
 دارد - را متخلص خود را در اشتهاک وے ديده - و چهار
 نفر به اين عزم قدم جلالت پيش برنهادند - از آنجمله
 محمد علي خان افشار و صالح بيگ سر ترتيب قوچ خاصه
 بود - در شب به بهانه کار ضروري به خيمه او تاختند -
 و چوَن مردم معتبر بودند - قراولان ايشان را مارح
 نشده بدرون خيمه رفتند - صدا نادر را از خواب
 بر آنگيخت - و خون دو نفر از ايشان را ريخت - لاکن
 صالح بيگ شمشيرے بر او زده از پاسے درآمد - طبيعت
 اين مرد غريب از ملاحظه وقائع معظيه ايام حيات
 او پشتر قهيمده مے شود - چوَن نسبه شائسته نداشت -

چہیں مے نماید۔ کہ در اوایل حال قوت بدنی و عزم
 ثابت و ذکا و کیاست طبعی و سبب امتیاز بین
 امثال و اقوان گشت۔ و حدت طبع و فراست ذاتی و
 اگرچہ برود و تجربت زیاد شد۔ لکن ہرگز بنزدیت
 تنزیب نیافت۔ ویرانی و ہرج و مرج مہکت او را
 بہ خیالات بزرگ انداخت و دچوں کوشت شہائے کہ
 در باب اخراج افغانہ کزد۔ و فیروترے وے دریں
 باب ملاحظہ شود۔ مے توان گفت۔ کہ غضب نام سلطنت
 بے جا نبود۔ بسبب اینکه مدتها بود۔ کہ در حقیقت
 این امر با او بود۔ اگر بعد از آن استعفا مے کزد۔
 خط عظیم ہم بجهت خود و ہم بجهت ملتے کہ
 بشجاعت و کاروائی او از جنگ اغدا خلاصی یافتہ
 بود۔ داشتند۔ بعد از آنکہ افغاناں را از ایراں
 راند۔ و در محاربات با عثمانی فتوحات نمایاں کزد۔ و
 قندھار و کابل را بہ خبط تصرف آورد۔ بہ تنذیر
 و حکمت دشمنان مہکت را دوست ساخت و اسباب
 تسخیر ہندوستان موقوف شد۔ اگرچہ سبب خرابی ہزار ہا
 خدایں شد۔ لکن شاید ہیچیک از سلاطین آسیائے
 بریں عظیمی با کمتر گناہ نموده اند و دولتی کہ
 از ہندوستان بہ جنگ آورد۔ باعث این شد۔
 کہ تجمل و احتشام قدیم ایراں را تازہ و
 مردم آں مہکت را بلند آوازہ کزد۔ و تاخت
 و تازے کہ بہ بلاد بخارا نمودند۔ فقط بہتریں

و جسے بُود بہ رحمتِ آرامے - بلکہ بر قوت و شہرت
 ملک و ملت افزود - و از حرکت مردانہ کہ بالترتیب
 بپادشاہ بخارا و سلطان ہندوستان کرد - معلوم
 مے شود - کہ استحکام مہیانِ اقتدارِ خود را در شہرت
 متمیز و قوتِ تدبیر مے دانست نہ در قسحتِ مملکت
 و بسطِ سلطنت - بہا بریں اعم ازیں کہ ملاحظہ کارہائے
 کہ در اوائل برائے امراں کرد - بشود - یا نظر
 بر شجاعت و شہامت و کار دانی کہ در ایام حیات
 از دے ظاہر شد - کنیم - یا مروت و مداراتے کہ در
 ہر یک از فتوحات آشکار کرد - یا کارہائے ہندوگے
 کہ از دے صادر گشت - بہر ملاحظہ این پادشاہ
 مستحق و سزاوار کمال ستائش و تحسین و شایستہ و
 مستوجبِ نہایت تکریم و تمجید است - تا کہ تغیرے
 کہ در اواخر عمر در مزاجش پیدا شد - و حرص و
 بدگمانی کہ بر طبیعتش غلبہ کرد - اورا از بے رحم
 ترین ظلمہ ساخت - گویا مقدر شدہ بود - کہ امراں
 از ہماں دستے کہ شہرتِ حیات یافت - ضربتِ حمات
 یابد + در ہماں اوقات کہ مزاجِ نادرِ مہبتلا بہ را میں
 اختلالِ عظیم بود - ہنوز خیالِ ترقی و تقویتِ امراں
 را در خاطر داشت + بسیار مائل بود - کہ بازارِ تجارت
 ملک رواج یابد - و چہیں مے دانست - کہ اگر
 جہازِ مایے تجارتی تدریب یابد - باعثِ آبادِ دولت و
 اقتدارِ ملت و مملکت خواهد بود - لہذا بہ استعانت

یکے از انگریزها در دریای رگیان شروع به این کار
 کرد - تاکن این عمل فائده به حال راییان نه بخشید -
 و محرمک حسد و روستی گشتن سبب خرابی کارخانه تجارت
 انگریز که تازه در آن صفحات بنای کار گذاشته بودند -
 شد و همچنین حکم کرد تا سفارین تجارتی در خلیج
 عجم ترتیب دهند - و چنانکه عادت ظلمت بے باک
 است - حکم کرد - تا چونیکه بجهت بنای مراکب ضرور
 است - از مازندران آمد - که مسافت آن زیاده بر
 شش صد میل است - و نه رود و نه کاری باری
 در عرض این مسافت یافت می شود و رعایای دهات
 مابین مجبور بودند - که باری کار که هرگز صورت نگیرد -
 مرد کنند - تا ده سال قبل ازین چوب های ناتراشیده
 و بکار نرفته در کنار دریای بوئهر دیده می شد و
 همچنین حکم کرد - که سنگ مرمر از آذر بایجان به جهت
 تزئین سراهای کلات و مشهد ببرد - که حمل و نقل
 آن اکثر از چوب های کشتی سبب زحمت مردم نشد -
 در هزار و هشتاد صد و ده عیشوی مؤلف اوراق جائے
 را که مرمر از آنجا می بردند - دید - و هنوز
 قطع های بزرگ و خام ناتمام در آنجا بسیار است -
 که بعد از فوت نادر کسی منتفی نشد است و معین
 این سنگ ها در کنار بخیر و ارومیه است - و تا مراغه
 بقدر پیچیده و میل مسافت دارد و باجمده یکے از دلائل
 قوی که نادر مایل به ترقی تجارت بود - این است

کہ یکے از مُتِجَارِ مُعْتَبَرِ اَنگَلِیزِ سہ سال قَبْل از قَوْتِ
 او در وَثَقْتِ کہ اِبرِاں از جَوْر و اِحْجَات و ظُلْمِ و
 بیدادِ او وِیراں بُوْد - بِاُنْ دَوَسے او رَحْمَتِ گُفْت -
 کہ مَنبَغے از مَالِ او را در شَوْرِش اِستَرِ آبا د بِہ
 غارت مَبْرودہ اَنَد - نادرِ مُحْکَم کرد - تا آنچہ از وَسے
 مَبْرودہ اَنَد - یا بَعِیْنِہ مُسْتَرِد سازند - یا اَموالِ کسانے
 را کہ در غارت دَسْتِ داشتہ اَنَد - فروختہ بہائے آل
 را در عَوَضِ پَدِہ شد -

مُنْتَخَبَاتِ اخْلَاقِ جَلَالی

لَا مَعَ دُوم در تدبیر منزل

لمنع چهارم در سیاستِ اولاد

اولاً باید - که دایره لائق - مُختلِل المزاج براسِ او
 تعین کنند - چه کیفیتِ مزاجی و نفسانی در مَوْلود سرایت
 کند - و چوں در شریعتِ حقّه وارد است - که تعینِ اِشْم
 در رُوتِ هفتم که دن اولی است - متابعتِ آن باید نمود -
 و همانا حکمت در تاجیرِ آن باشد - که بعد از تأمل
 نامِ لائق تعین نمایند - چه اگر نامِ نامحلاّم تعین
 کنند - همه عمر از آن در کدورت باشد - و ازین رحمت
 رعایتِ نام کردن از مُحفّوْقِ فوَزندان است بر پیر
 و چوں رضاع تمام نشود - بتادیب او مشغول باید شد -
 تا کسبِ اخلاقِ ذمیه نکند - چه قابلیّتِ ایشان بر کمال

است۔ و میلِ طبیعت بر ذرائع در نفوس مہ کوڑ است۔
 چنانچہ سابقاً بیان رفت۔ و در تہذیب اخلاق او بر
 وجہی کہ گفتہ شد۔ تأسی بہ طبیعت نمودہ ترتیب نگہ دارد۔
 و چون اول آثارِ قوتِ تمیز حیاست۔ چنانچہ گذشت۔
 غلبہٴ حیا دلیلِ سنجابت و فضیلت باشد۔ پس چون این
 خلقت از و مشاہدہ رود۔ در تادیبش را اہتمام زیاد باید
 نمود۔ اول تادیبات آنکہ او را از مخاطبت با ضعیفہ او
 کہ بہ ذرائع موشوم باشد۔ منع کلی نمایند۔ چہ نفوس
 صبیان بمنزلہٴ لوحِ سادہ باشد۔ و قبولِ صورتِ بسہولت
 نماید۔ بعد از آن ادراکِ شرائعِ دین و آدابِ سنن
 بیاموزانند۔ و بمواظبت بر آن دارند۔ و بر امتناع از آن
 زجر و تادیب نمایند بقدرِ طاقت و مقدارِ قوت او
 چنانچہ در احکامِ شریعت مقرر شدہ۔ در سنِ ہفت
 سالگی او را بنماز امر کنند۔ و اگر در سنِ دہ سالگی
 تزویج کند۔ او را بفرہ تادیب کنند۔ و او را بمرحمت
 اغیار و بخدمتِ اشرار بخیرات تخریص دہند۔ و از
 شر و مرتفع نمایند۔ و اگر بہ جیسے اشیاء نماید۔ محبت
 کنند۔ و اگر بہ رقیبے مبادرت نماید۔ بخدمتِ تنخواہ کنند۔
 و تا میسر باشد۔ سوزشِ صریح نکنند۔ بلکہ حمل بر
 سہو کنند۔ تا موجبِ جہالت او نشود۔ و اگر پویشیدہ
 دارد۔ ہتکِ بشر او نکنند۔ و اگر بکارِ اشجام۔ در
 خلوت او را توہینِ بیع کنند۔ و در قبیح آن فعلِ مبالغہ
 نماید۔ و از معاودت بترسانند۔ و از تکرارِ توہین و

مہکاشتہ اختراز نمایند کہ میاں بسلامت عادت کند۔ و
 وقاحت در اورا بیخ شود۔ بمقتضای الکاس حریص علی
 مامنیع بر معاشرت حریص گردد۔ بکلی حُسن حیل بکار
 دارند۔ و باید کہ در نظر اولذاتِ اَجل و شرب و بیاس
 فاجره را مستحکم گردانند۔ و در خاطرش قرار دهند۔
 کہ جامعہ منتقش و مملون شیوہ زنان است۔ و مردان
 باید کہ خود را ازین مرتفع دارند۔ و مطمح نظر آب و
 عفت ساختن عادت بهائم است۔ و اول آداب طعام خوردن
 چنانچہ خواهد آمد۔ اورا بیاموزند۔ و تفریبش کنند۔ کہ غرض
 از خوردن صحت است نہ لذت۔ و اغذیہ و اشربہ
 بنزاع ادویہ است۔ کہ بآن دفع جوع و عطش کنند۔
 و همچنانکہ ادویہ را بقدر ضرورت و مصلحت دفع مرض
 تناول باید کرد۔ اغذیہ و اشربہ نیز بمقدار ستر جوع
 و دفع عطش باید۔ و او را از تفتن در طعام منع
 کنند۔ و باقتضای بریک طعام مائل سازند۔ و اشتیای
 او را ضبط کنند۔ تا بہ ہر طعام اقتضای تواند کرد۔
 و بلذائذ مشغوف نباشد۔ و گاہ گاہ او را نان رتی
 دهند۔ تا بوقت ضرورت بآن تواند ساخت۔ و این
 آداب از غیر اغنیاست۔ و از اغنیای نیکوتر باشد۔
 و شام را از چاشت بیشتر دهند۔ تا روز خراب و
 کسالت برو غلبہ نکند۔ و گوشت بہ اعتدال دهند۔
 تا موجب ثقل و یلادت نشود۔ و از حلوا و میوہ و
 اطعمہ سیریتہ الاستیجاء او را منع کنند۔ و از آب درمیان

طعام خوردن منع کنند - و هر چند همه کس را از مُشکرات
 اجتناب واجب است - در کودکان بحسب عقل مُبالغه
 بیشتر است - چه به نفس و بدن ایشان مُضر است -
 و بر غضب و تموّر و دفاحت و طیش باعث شود -
 و این ملکات رویه در او مُستحکم گردد - بلکه او را از
 مجالس این طائفه بے مصلحت منع باید کرد - و از
 سخنان قبیح شنیدن مانع باید شد - و تا از وظایف آداب
 فارغ نشود - و تعب تمام نکشد - طعامش ندرهند - و
 از کارهای پوشیده او را منع کنند - تا بر تبارخ دلیر
 نشود - چه هر آینه باعث بر پوشیدن قبح تواند بود - که
 در آن فعل تصوّر کرده باشد - و از خواب رُوز و خواب
 یسار در شب منع کنند - و از جامه نرم و اشباب تنعم
 مثل غیش و سرودایه در تابستان - و آتش و پوستین در
 زمستان اجتناب دهند - و به حرکت و پیاده رفتن و
 سواری کردن و ریاضات مناسبه او را عادت دهند - و
 آداب برخواستن و نشستن و سخن گفتن چنانچه خواهد آمد
 بیاموزانند - و به ترتیب موس و نوازین و ملائیس زنان
 او را زیبت نکنند - و انگشتری تا وقت حاجت نرسد -
 باو ندهند - و از مفاخرت بر اقرا و پدرا و اشباب
 دُنیوی او را منع کنند - و از دُرُوغ گفتن باز دارند -
 و بکلی از سوگند خواه راست و خواه دُرُوغ نه کنند -
 چه سوگند از همه کس قبیح است - و بحسب شرع اگر چه
 راست باشد - مکروه است - مگر آنکه مُستفهم مصلحت دینی

باشد - و اگر مردان را بستوگند احتیاج باشد - کودکان
 را بیچ احتیاج نیست - و بخاموشی و رقتنصار بر جواب و
 در پیش بزرگان مشتجع بودن و سخن نیکو عادت کرده دن
 مایل گز دانش - و بزرگ زادگان را احتیاج باری آداب
 بیشتر باشد - و باید که معلم دیندار و عاقل باشد - و بر
 ریاضت اخلاق واقف - و بطهارت ذیل و وقار و
 یمیت و مروت مشهور - و از اخلاق ملوک و آداب
 مجالست و مواکلت با ایشان و محاورت با هر طائفه از
 طوائف مره دم با خبر - و باید که دیگر ابنای جس بنده
 بزرگ زادگان که بآداب کریمه مستحلی باشند - با او در
 کمنب باشند - تا ملول نشود - و آداب از ایشان فرا گیرد -
 و بواسطه مشاهده ایشان در تعلم سعه بیشتر کند - و چون
 معلم او را بضرب تادیب کند - از فریاد و شفاعت منع
 کنند - چه آن شیمه همایک و ضعیف است - و معلم باید -
 که تا تقصیر ظاهر از مشاهده نکند - بضرب اقدام
 نماید - و چون بضرب حاجت افتد - در اول باید که
 به شمار اندک و الم بسیار باشد - تا عبرت گیرد - و بر
 معاودت جرأت نکند - و او را بر سخاوت ترغیب کنند -
 و خطایم دینوی را در چشم او خوار و حقیر سازند - چه
 آفت محبت زر و سیم از آفت سموم و افای بیشتر
 است - و امام غزالی (رح) در تفسیر کریمه و اجنبی و بی
 اَن تَعْبُدَ الْاَصْنَامَ - می فرماید - که مراد به اصنام زر و
 سیم است - و ابراهیم علیه السلام دعا فرموده - که مرا و

فرزندان مرا از عبادتِ زر و سیم و ولستگی بآن دوری
 ده - چه منشای جمیع مفاسد محبتِ آنست - و در اوقاتِ
 عطش ایشان را رخصتِ بازی کرده و دهند - بشرط آنکه
 مشتعل بر نعلی زیاده و ریشکاپ قبیح نباشد - و راین
 آداب از همه کس مستحسن باشد - و از جوانان نیکوتر -
 و چوں قوتِ تمیز در او غالب شود - او را تفهیم کنند -
 که غرض اصلی از اسبابِ دنیوی حفظِ صحت است - تا
 بدن چند آنکه نفسِ استعداد دارُ البقا حاصل کند - چنانکه
 پس اگر اهلِ علم باشند - به ترتیبی که مذکور شد - او را
 تعلیمِ علومِ نمایان - و اگر اهلِ صناعت باشند - بعد از آنکه
 از آداب و اجزای شرعیّه فارغ شده باشند - به تعلیمِ آن
 مشغول سازند - و اوّل آن است - که در طبیعتِ کودک
 نظر کنند - و از احوال او تفرّس جویند - که استعدادِ کدام
 علم و صناعت بیشتر دارد - او را بآن مشغول دارند -
 چه بمقتضای کُلِّ مَیْسَرٍ لِمَا خِلَقَ لَهُ هر کس را
 استعدادِ هر صناعت نیست - بلکه هر یک را استعدادِ
 صناعته خاص است - و در تحتِ راین سرّ است
 غامض - که سببِ قوامِ عالم و انتظامِ احوالِ بنی آدم
 است - و حکمای سابق در طایع مَوُودِ نظر میکوده اند -
 و او را به هر صناعت که بحسبِ اوضاعِ نجومی لائق
 حال می دیدند - مشغول می ساختند - چه هر کس
 که مُسِنَّدِ صناعته باشد - بآنکه سعیِ تکمیلِ آن تواند کرد -
 و چوں غیرِ مُسِنَّد باشد - سعیِ او در آن تعطیلِ روزگار

و تَضِیعِ اَنَمَارِ باشد۔ و اگر طَبَعِش مُلَاعِمِ صِنَاعَتِی نباشد۔
و آلات و اذوات مُسَاعِدِ نہ۔ اورا بر آں مُکَمَّلِ ندارند۔
و بہ صِنَاعَتِی دِیگر نَقْلِ کُنند بشرطِ آنکہ از تَشَبُّثِ بر آں
یاسِ کُلِّی شُدہ باشد۔ تا مُوجِبِ اِضطِرَابِ نشود۔ و در
اَشْنایِ ہر فن ریاضتِ لائقِ کہ تَخْرِیکِ حرارتِ غریزِی کُنند۔
و بدو حَقِیْقَہٗ صِحَّتِ و نَفَیِ کَسَلِ و بِلادَتِ باشد۔ عادت
نُماید۔ و چُونِ صِنَاعَتِی بِیامُوزد۔ بکَسَبِ و خیرِ مَعِیشتِ
از آں اَمْرِش کُنند۔ تا چُونِ حِلادَتِ آں دِریابد۔ در
مُکَبِّلِ آں کوشد۔ و در دَقائِقِ آں صِنعتِ سَبقتِ گیرد۔
و نیز بر تَعِیُّشِ از کَسَبِ جَمِیلِ کہ شِیمِیۂٗ اَحْرارِ است۔
عادت کُنند۔ و بہ رِزْقِی کہ از پدر و مادر باو رسد۔
اِعْتِمَادِ نُماید۔ چہ اَکْثَرِ اَوْلَادِ اَعْنِیَا کہ بہ تَزَدِیْتِ پدراں
مَعْرُورِ بُوَدند۔ از تَعْلِیْمِ صِناعاتِ مَحْرُومِ شُدند۔ و بَعْدِ
از تَقَلُّبِ رُوزِگارِ در عَرَضِیۂٗ ضِیاعِ اُفتادند۔ و چُونِ
در اَلتَّسَابِ و تَعِیُّشِ بآں مُسْتَقِلِ شود۔ اَوَّلِ اَنَسِتِ۔
کہ اورا سَتاہِلِ سازند۔ و حاصِلِ اورا جُدا کُنند۔ و
مُلُوکِ فُرُوسِ فِرزنداں را دَرِیماںِ خَدَمِ و حَشَمِ تَزَدِیْتِ نکرَدند۔
بَلْکَ با ثَنَاقَاتِ بَطْرِفِیۂٗ فِرستادند۔ تا بَحْشُوعَتِ عِیشِ عادت
کرَدند۔ و عادتِ رُؤْسایِ و لَیْمِ ہِمِیں بُوَد۔ و کَسِی کہ بَعْدِ
اِیْنِ طَرِیقِ نَشو و نَمَا یافَتہٗ باشند۔ اِصْلَاحِ او مُشْکِلِ بُوَد۔
مُحْصُوصاً کہ بَسَنِ در آمَدہ باشد۔ چُونِ چوپِ خُشْکِ کہ
را سَتِ سَاخْتَنِ آں دُشْوارِ اسْتِ۔ سُقْراطِ حَکِیمِ را چُونِ
پُرِ سِیدِند۔ کہ چِرا مَحْیِ لَطَمِ تَوْبَہٗ جَواناں بَشِترِ اسْتِ ؟

ہیں جواب گفتم کہ در تریبیت دختران بآنچه لائق ایشان
باشد۔ از ملازمت خانہ و مبالغت در حجاب و عفت و
حیا و حصال کہ در زنان بیان رفت۔ ترغیب باید نمود۔
و مہنر ہائے لائق آموخت۔ و چون بہتر شوہر رسد۔
در تریب و تیج ایشان با گفتوئے تعجیل باید نمود۔ این است
طریق تربیت اولاد۔ و چون در انسابہ این مباحثہ وعدہ
تذریع بعضی آداب واقع شدہ۔ اعجاز ضروری است۔
و آن آداب اگرچہ مخصوص کودکان نیست۔ درین باب
مذکور شد۔ چہ دوشوق بر قایل بیت ایشان بیشتر است۔

آداب سخن گفتن

باید کہ بسیار نگوید۔ چہ بسیار گفتن نشانی خست
دماغ و سخافت عقل و موجب سقوط مہابت و قلت
و نفع باشد۔ حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا فرماید۔
کہ حضرت مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم کہ طوطی خوش نمان
وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۖ بُوَدَ عَلَيْهِ اَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَ اَكْمَلُ
التَّحِيَّاتِ سخن با رغبت ال فرمودے۔ بمرتبہ کہ در مجلس کہ
متنادی شدے۔ کلماتی کہ بزبان حقائق ترجمان آن حضرت
جاری شدے۔ توانستہ شمر دے۔ بوزن جہر گفتمہ۔ چون کسی
را بینی۔ کہ بے حاجت سخن بسیار مے گوید۔ یقین دال۔
کہ دیوانہ است۔ و تا آنچه خواهد گفتم۔ در خاطر مقرر
نکند۔ بتلفظ نیارد۔ و حکما گفتمہ اند۔ فَكُنْ مَرَارًا ثُمَّ قُلْ۔
و سخن مکرر نگوید۔ مگر آنکہ احتیاجے ہاں واقع شود۔ و

آن سهنگام باید - که از ستمکار به تنگ نیاید - و هر کس که
 شکایت کند - اگر چه بر آن واقف باشد - باید که وقت خود
 بر آن اظهار نکند - تا آن کس سخن تمام نکند - سخن که
 از غیر او پرسند - جواب نگوید - و اگر از جماعتی پرسند -
 که او داخل ایشان باشد - بر دیگران سبقت نگیرد - و
 اگر کسی بجواب مشغول شود - و او بر بهتر از آن قادر
 باشد - صبر کند - تا آن کس سخن تمام کند - پس جواب
 خود بگوید - بر وجهی که طعن در مستقدم نباشد - و تا سخن
 که باد گویند - تمام نشود - بجواب اشتغال ننماید - و در
 محاوره و مباحثه که در حضور او گذرد - چوں باد دخل
 نه داشته باشد - دخل ننماید - و اگر سخن از او پوشیده
 دارند - استزاتی منع نکند - و با بزرگتران مجلس سخن کنایت
 نگوید - و آواز با رعبدال بر کشد - نه پشت نه بلش - و اگر
 سخن مشکوک افتد - به تمثیل روشن گرداند - و به مصلحت
 به اطناب نگوید - بلکه طریقۀ ایجاز پیبرد - و الفاظ غریبه
 و کنایات بعیده استعمال نکند - و از فحش و شتم اختیار
 نماید - و اگر احتیاج به تغییر از امری فاحش افتد - به
 تخریص و کنایت اکتفا کند - و از مزاج شریع که موجب
 سقوط مروت و حدود استنانت و جالب حقه عداوت
 باشد - اجتناب واجب داند - و در هر مقامی کلام بر
 وفق مقتضای حال راند - و در مکالمه بدست و چشم و
 ابرو اشارت نکند - مگر اشارت لطیف که مقتضای مقام
 باشد - و خواه سخن خواه باطل اند با اهل مجلس خاصه با بزرگان

و سیفهاں ربحاج و خلافت نورزد - و با کسی کہ مبتلای با دے
 مفید نباشد - ربحاج نکند - و در مناظرہ شرط انصاف نگاه
 دارد - و سخن دقیق با کسی کہ فہم او بآں نرسد - نگوید - و
 باہر کسی بقدر عقل او سخن کند - چنانچہ حضرت رسالت پناہ
 صلی اللہ علیہ وسلم فرمود - تَحْنُ مَعَاشِرُ الْأَنْبِيَاءِ أُمِّنَّا
 أَنَّ نَكَلِمَةَ النَّاسِ عَلَى قَدَرِ حَقِّهِمْ وَرَيْسُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ
 فرمود - وَ لَا تُضَيِّعُوا الْحِكْمَةَ عِنْدَ غَيْرِ أَهْلِهَا تَطْلُبُوهُمْ وَ
 در محاورت طریق ملاحظت مرعی دارد - و حرکات و افعال
 و اقوال ہیچ کس را محاکات نکند - و سخن موحش نگوید -
 و چوں پیش برزگے سخن گوید - ابتدا پیچیدے کند - کہ
 بفال مبارک باشد - چوں بقایے دولت و دوام سعادت
 و نظائر آں - و از غیبت و ندامی و بہتان و دروغ
 گفتن و شنودن بکلی اجراز واجب داند - و با اہل آں
 مداخلت نکند - و باید - کہ شنیدن او از گفتن بیشتر باشد -
 و از حکیمے پرسیدن - کہ چرا شنفتن تو از گفتن بیش
 است - گفت - زیرا کہ مرا دو گوش دادہ اند - و
 یک زباں - مضرعہ

یعنی کہ دو بشنو و یکے بیش گو

آداب حرکت و سکون

در رفتن تعجیل نکند - کہ نشانہء طیش است - و ناآئی
 زیادہ از حد نکند - کہ علامت کسل است - و چوں
 متکبران سخامد - و بہ شیوہ زنان و مخنثان خود را

نجفباند - و طریقه اعتدال نگاه دارد - و بسیار باز پس
 نه نگردد - که آن شیوه بلمان است - و پیوسته سر در پیش
 ندارد - که آن دلیل غلبه حزن و فکر است - و در
 رکوب نیز اعتدال نگاه دارد - و در نشستن پائے دراز
 نمکند - و یک پائے بر دیگر نهد - و بر زانو نه نشیند -
 الا در خدمت پادشاه و استاد و پدر و کسی که بمثابة
 ایشان باشد - و سر بر زانو و دست نهد - که علامت
 حزن و کسالت باشد - و گردن کج نمکند - و از حرکات
 عبث مثل بازی باریش و دیگر اعضا احتراز کند - و
 انگشت در بینی و دهن نکند - و از مفصل انگشت
 و غیره بانگ بیرونی نیارد - و از تشاؤب و تمطی اجتناب
 کند - و آب دهن و بینی چنان نیندازد - که حاضران
 مشاهده کنند - یا آواز آن بشنوند - و زو بقبله نیندازد -
 و بدشت و سر آستین و دامن پاک نکند - و بچوں
 به مجلس رود - و در آن جایگاه خود و بند تراز آن
 نشیند - و اگر بزرگی مجلس او باشد - هر جا که نشیند -
 جائز بود - چه صدر آنجا خواهد بود - و اگر بے وقوف بر
 جای خود نه نشیند - چوں واقف شود - باز بجای خود
 آید - و اگر جای خود خالی نیابد - باز گردد - بے آنکه
 اضطراب و کراهت بخود راه دهد - و پیش غیر حرم و خدم
 جز روزه و دست برهنه نکند - و از زانویات به بیج بال برهنه
 نسازد - نه در خلوت و نه در ملا - مگر عند احتیاج - مثل قضای حاجت
 و غسل و نظا غیر آن - و در پیش مردم نشیند - و اهل

بہ پشت باز نہمُتد۔ خاصۃً کہ در خواب غلطیہ کند۔ چہ باریں
 ہیئتِ نُحُفْتَن سببِ زیادتیِ آن شود۔ و اگر در میانِ محسوس
 خواب بر او غلبہ کند۔ اگر تواند بر خیزد۔ و الا خواب
 را بہ حکایتی یا فکرے یا غیرِ آن از خود دفع کند۔
 و اگر با جماعتی باشد۔ و ایشان خواب کنند۔ یا موافقت
 کنند۔ یا بیرون آید۔ و حاصلِ آنکہ بر وجہِ سُلوک
 کند۔ کہ مردم را ازو نفرتی و زحمتی نہ باشد۔ و اگر
 بعضی از راین عادات بر او ثقیل نماید۔ تا ثل کند۔
 کہ ملامتی کہ بر اضدادِ آن مُترتب شود۔ شنیع تر و
 ثقیل تر از تحملِ مشقتِ است در کسبِ آن ۴

لمعۃ پنجم در رعایت

مُحَقِّقِ پدرال و مادرال

چوں بِمُقْتَضَاِ عَقْلِ و نَفْلِ شُکْرِ مُشْعِمِ وَاِجِبِ اسْت۔
 و بعد از نِعِمِ اِلٰہی بچِ نِعْمَتِ در حقِ فروزانِ ما زنده
 نِعْمَتِ پدر و مادر نیست۔ چہ پدر سببِ صُورِیَّتِ وُجُودِ
 اوست۔ و بعد از آن وسیلۃٔ تَرَوُّبِیَّتِ او بہ تہیّۃٔ اَنفِیَّتِ
 و اَلِیْسۃٔ و ضرورتِیات۔ کہ سببِ بقاءِ او و مَبْلُوغِ بکمالِ
 نشو و نما ست۔ و باز واسطۃٔ مَحْصُولِ کِمالاتِ نَفْسَانِیِّ او
 چوں آداب و ہنرہا و صناعات۔ و باذرائعِ مشقت و تعب
 جمعِ اَشْبَابِ دُنیوی مے نماید۔ و برایِ او ذخیرہ مے سازد۔
 و آن را باو اِز زانی مے دارد۔ بَنکہ در اِثباتِ اورا بر خود

مُقَدِّمِے نماید۔ و مادر در سببیت و جود شریک پدر است۔
 بسبب آنکه تحمل مشقت حمل و مقاسات خطر ولادت و اوجاع
 طلق کرده۔ و اول قوتی که سبب حیات فرزند شده۔
 خون بدن اوست۔ و مدتی مدید حفظ و سیاست و نزو و بت
 او نموده۔ و از فروط شفقت خود را فدای او دانسته۔ و
 ازیں بهت که محبت والدین فرزند را محبت طبعی است۔
 و ایشان را در رعایت حقوق فرزندان احتیاج به تکلیف
 نیست۔ بخلاف محبت فرزندان ایشان را۔ لهذا در شرائع
 اولاد را اثر به احسان بر والدین بیشتر از عکس است۔
 پس مقتضای عدالت آن باشد۔ که پدر والدین را تالیف
 طاعت خالق داند۔ چنانچه در آیات انجازه غایات و احادیث
 هدایت سمات ایں مطلب بیواسطه از عقب آں مذکور و
 مؤکد شده۔ و چوں استغنائی ساحت الهی از آں مستعالی
 است۔ که مفلسان کوئے نیستی در مقابل نعم ناستائیه او
 بادایه شکرے یا مکافاتے توانند در آمد۔ و نهایت اقام
 سالکان درین راه اغترافات بعجز و قصور است۔ بخلاف پدر
 و مادر۔ که وجود اینیان ظاهر پس ازیں سبب حقوق
 ایشان بر رعایت اولی باشد۔ و بحسب قواعد شریعت ریز
 مبالغه در حق الناس بیشتر از حق الله است۔ چه حضرت
 حق سبحانہ و تعالیٰ جواد مطلق است۔ وَ إِنَّ اللَّهَ لَعَزِيزٌ
 عَنِ الْعِلْمِ الْقَضِیَّہِ مُحْتَقِقٌ در رعایت حقوق والدین بسیہ
 چیز تواند بود۔ اول دوستی خالص بجا و تعظیم بارغ
 بزبان و ارکان۔ و امتثال اوامر و نواہی ایشان بقدر امکان۔

مادام کہ مؤدّی معصیت یا قوتِ مضاحت کُلی نباشد - و
 اگر مؤدّی به یکے ازیبها شود - بر سبیلِ محاملت مخالفت
 باید کرد - نه بر سبیلِ مجادله - الا در صورتی کہ شرعاً
 واجب باشد - امامِ غزالی رحمۃ اللہ علیہ از اکثر علما نقل
 فرمودہ - کہ در شیئہاتِ اطاعتِ والدین واجب است - چہ
 جلے مباحات - و دوم مساعدت با ایشان در مصالحِ معاش
 پیش از طلب بے منت و توقعِ عوض - مادام کہ مؤدّی
 بخود و رے نشود - سوم اظہارِ جبرِ خواہش ایشان در ستر
 و علانیہ - و محافلت بر وصایای ایشان - خواہ در حیات
 ایشان و خواہ بعد از وفات - و چوں حقوقِ پدر را طرفِ
 روحانیت نایب است - و حقوقِ مادر را طرفِ جنمائیت -
 و لهذا تنبیہ در حقِ پدران و محبت ایشان بعد از قوتِ
 تمیز حاصل شود - و حقِ مادران در سادہ حال معلوم گردد -
 و باری سببِ تمییزِ اطفال با ایشان زیادہ است - پس ادلے
 حقِ پدران بہ امورے کہ روحانیت بر آن غالب باشد -
 مثلِ اطاعت و دُعا و ثنا ائسب باشد - و قصارے حقِ
 مادران بجنمائیات مثلِ بذلِ مال و تزئینِ اشبابِ معاش -
 و چوں حقوقِ رفیلتے است مقابلِ راینِ فضیلتے - پس
 اورا ہم بہ نوع باشد در مقابلِ اوارعِ ثلثہ - و کسانے کہ
 بشریّہ والدین باشند - چوں اجداد و انعام و احوال و
 برادرانِ بُزرگ و دوستانِ حقیقی - ہم بمنابرِ ایشان باید
 داشت - بقدرِ امکانِ مواصلات با ایشان باید کرد - و
 در حدیثِ صحیح است - کہ بہتموین نیکو کارِ بہا آن است

که شخص دوستان پدر خود را رعایت نماید - و بموجبی که
سابقاً ذکر نموده شد - که قرابت روحانی نیز معتبر است -
با معلم که پدر نفسانی است - همین طریق بلکه زیاده مشکوک
باید داشت +

لمعه ششم در سیاست خدم

محکم عقل خدم. مشیز دشت و پای و دیگر جواریح
شخص باشد - چه ایشان بکارهای اقدام نمایند - که اگر
ایشان نباشند - شخص به نفس خود متوجه آنها باید بشود -
و البته عضوه از اعضای خود در آن استعمال باید کند -
و اگر این طایفه نباشند - اسباب راحت منقطع گردد - و از
حرکات و ترددات متوالی به هیچ صیانت و فضیلت اقدام
نمی تواند نمود - و علاوه اسباب سقوط و قمار و هبابت شود -
و انواع تعب و مشقت به شخص عائد گردد + پس شخص
باید که ایشان را و دایع الی دانسته شکر و وجود آنها را
واجب داند - و با ایشان طریق رفیق و مدارات مشکوک دارد -
و زیاده از حد اعتدال ایشان را کار نرساند - و اوقات
راحت برای ایشان تعیین کند - چه هر آینه ایشان را نیز
ملال و کلال و ضنعت باشد - و دواعی طبیعت در جبهت
مرکوز - و ملاحظه باید کرد - که در جوهر فطرت میان او و
ایشان اشتراک است - و شکر آنکه حق تعالی ایشان را
مأمور او داشته بجا باید آورد - و بر ایشان جور نباید کند -
چنانچه حضرت صمیم مکارم اخلاق علیه الصلوات و التحیات

مِنْ اَمَلِكِ الْخَلْقِ فَرَمُود - در ماکول و ثبوس ایشان را
 با خود برابر باید داشت - و چوں انسان کس را برای خدمت
 قبول کند - باید - که اولاً به اِمعان نظر ملاحظه حال او
 بکند - و اگر تجربه درین باب بیشتر نشود - بفراسست و
 ریاست اِستدانت نماید - و احباب صورِ متخالفه و تخطیبات
 مستفادنه را اختیار نکند - چه غالباً خلق تابع خلق است -
 و خلاف آن نادر - و محکامه فرس گفته اند - نیکو ترین
 چیزه از زشت صورت دوست - و در حدیث نبوی است -
 اُطْلُبُوا الْحَوَارِجَ عِنْدَ حِسَانِ الْوُجُوهِ فَرَمُوده - که چوں
 رسول بجای فرستند - باید - که نیکو نام و خوبصورت باشد -
 چه حسن صورت اول نفعی است - که از شخص رسد -
 و در حدیثی دیگر است - که همه پیغمبران خوبصورت و
 خوش آواز بوده اند - و باید - که از مغولان چوں اغور
 و اعرج و اقرع و ابرص و نظائر آن اجتناب نماید -
 و چوں امارات ریاست از خادم مشاهده نماید - با او با رغبت
 باشد - چه در اکثر حال حبلیت و مکر باری خصلت باشد - و
 حیا به بسیار باندک عقل درین باب بهتر از عقل بسیار با
 وقاحت است - چه حیا بهترین خصلتهاست - و خادم را
 بکاریکه اثر قابلیت آن در او مشاهده و آلات آن ادرا
 مساعد و طبع او بآن ملائم باشد - مشغول باید کرد - چه هر
 کس با قابلیت کار نیست - و همچنینکه از اسب حرارت نیاید -
 و گاو کمر و فر را نشاید - از هر کس غیر از آنچه قابلیت آن
 داشته باشد - چشم نتوان داشت - و چوں بخادم کاره

رُجوع کنند - بظهورِ اندک خللے اور از آن کار مغرور
 نباید کرد - چه این فصل مُتَشَتِّکَاں و کوتاہ بینان است -
 و ہر آیینہ بخد از عوّل او بدلے باید - و ثنّواں دانشت -
 کہ بدل بہتر ازو باشد یا بدتر ؟ و در دلِ خدم مُقرر
 باید داشت - کہ ایشان را جُدائی ازو بہ بیچ و بے در حساب
 نیست - تا ہم بہ مروت نزدیکتر باشد و بوفادکرم لائق تر -
 و ہم موجبِ مزیدِ رغبتِ ایشان - تا شرطِ ہواداری و
 جانیسپاری بتقدیم رسانند - چہ ہر گاہ کہ دوامِ اختلاطِ خود
 با مخدم تصور نمایند - خود را در مال و اسبابِ شریک
 او داند - و نعمت و مکننتِ او را نعمت و مکننتِ خود
 شناسد - و چوں داند - کہ علاقہ ایشان مُستحکم نیست -
 و باندک چیزے قابلِ زوال - خدمتِ او را عاریتے شمارد
 و شرطِ اشفاقِ بجا نیاورد - بنگہ از براسے روزِ مفارقت
 ذخیرہ جمع کنند - و اصلِ خدمتِ آنکہ محبتِ با عیثِ آن
 باشد - نہ ضرورت - تا خدمتِ عاشقانہ کنند - نہ مزدورانہ -
 و بخد از آن با عیثِ رجا باشد - نہ خوف - چہ اگر چوں
 مُحَبَّانہ نباشد - بارے مزدورانہ بود نہ مظلومانہ - چہ
 ہر گاہ کسے را بہ تنخویف بر کارے دارند - البتہ او را
 ذوقِ باطنی بآن کار نباشد - و بقدرِ دفعِ ضرر بر آن
 اقدام نمایند - و باید - کہ مصالحِ خدم را بر مصالحِ خود مُقدم
 دارد - و نوعی سازد - کہ کارہائے کہ بایشان مُتعلّق است -
 از سرِ نشاط کنند - نہ از رویِ ملالت و کُرہ - و در مصالحِ حال
 ایشان مراتبِ رجاہ باید داشت - و ایشان را بطاعتِ اُمیدوار

و از قهر خائف باید ساخت - و اگر یکی از ایشان بعد از
 توبه گناه مراجعت نماید - بَعْقُوبَاتِ لَائِقَه او را گوشمالی
 باید داد - و بمحجود این از و توبه نماید شد - و اگر بتکرار
 تجارب معلوم شود - که قابل اصلاح نیست - او را برودنی
 ترک باید کرد - تا بمجاورت او دیگر خدمت فاسد نشود - و
 بنده از آزاد بخدشت اولی است - چه میل بنده بارتقای
 و اطاعت و تادیب باخلاق و آداب سید بیشتر است - و
 و هم انقطاع کمتر - و از طبقات خدم و عیب آنگه در او
 عقل و نطق و حیا و جلالت بیشتر باشد - برای خدمت
 نفس تعین کند - و آنگه عفت و کفایت و کسب در او
 بیشتر باشد - برای تجارت - و آنگه قوی تر و بر اعمال
 شاکه صبور تر - برای عمارت - و آنگه بیدار تر و بلند آواز
 تر - برای حراست - و اصناف بندگان سه اند - یکی حربه طبع -
 و دیگر عنبه به طبع - و سوم عنبه به شهوت - و اول را
 بمنزله اولاد نوز بیت باید کرد - و دوم را بمنزله دواب و
 مویشی - و سوم را بقدر ضرورت به دام مشتهیات نگاه
 باید داشت - و بحسب مصلحت کار فرموده - و از اصناف
 سوم عرب به نطق و فصاحت و دها ممتاز باشد - و اما
 به جفا به طبع و قوت شهوت موسوم - و از ایشان حبشه
 به وفا و نجات قدم معروف اند - اما به کبر و عدم تحمل
 هوای موصوف - و عجم به عقل و سیاست و لطافت و کبیاست
 ممتاز - اما بحیثیت و جزص و نفاق همجازه - و دوم بوفاد
 امانت و کفایت موسوم - اما به تحمل و کوم ملوم - و به

یَقُوْتُ حَذْسٍ وَ دُہْمٍ وَ چُشْتِی وَ چالاکِی مَوْسُومِ اَند۔ اَمَّا بِسَبَبِ
عُجْبٍ وَ رَحَدٍ وَ مَکَرِ مَوْسُوم۔ وَ تَرْکِ بَشِیاعَتِ وَ جُودِ سِتِ
خِذْمَتِ وَ حُسْنِ مُنْظَرِ مَذْکُور۔ اَمَّا بَعْدُ وَ فسادِ وَ قَسادتِ
وہی حفاظی مشہور +

مغرب در بعضی لواحق

سنتِ اولیٰ در وصایایِ افراطوں

۱۔ گوید۔ خدایے را بشناس و حق او نگاه دار +
و ہمیشہ راست خود را بر تعلیم و تعلم مقصود دار و اہل
علم را بکثرت علم ایمان مکن۔ بلکہ اجتناب از شرور و
فساد اختیار کن + و از حق تعالی چیزے محتواہ کہ زوال
را بمنفعت آں راہ باشد۔ بلکہ ازو باقیات صالحات طلب
کن + ہمیشہ بیدار باش۔ کہ شرور را اشباب بسیار
است + آنچه نباید کرد۔ بازو محتواہ + و بدانکہ انتقام
الہی از بندہ نہ بر طریق غضب است۔ بلکہ بطریق تادیب
و تمذیب است + بہ تمام حیاتے بایستہ قانع مباش۔
تا موتے شایستہ بآن منضم نباشد۔ و حیات را شایستہ
مشمر۔ مگر آنکہ وسیلہٴ اکتسابِ خیر باشد۔ بخواب و آسایش
میل مکن۔ الا بعد از آنکہ در سہ چیز محاسبہٴ نفس
کرده باشی۔ یکے آنکہ تامل کنی۔ کہ در آن روز بیع خطائے

از تو واقع شدہ یا نہ - دُوم آنکہ اندیشہ کنی - کہ آیا در آن
 روز بیچ خیرے را اِکتساب نمودہ یا نہ - سوّم بیچ عملے را
 بہ تفصیر قوت کردہ یا نہ + یاد کن کہ پیش از حیات چہ بودی -
 و بعد از آن چہ خواہی شد + ہیکس را ایذا مہ - کہ
 کارہائے عالم در معرض تغیر و زوال است + بد بخت
 آنکس بود - کہ از تذکر عاقبت غافل باشد - و از گناہ باز
 نایستد + سرمایہ خود را از چیزے کہ از ذات تو خارج
 باشد - مساز + در اِیصال خیر مستحقان موقوف سوال ایشان
 مباش + حکیم مشمّر کسے را کہ بہ لذتے از لذات
 دنیوی شاد شود - یا از مُصیبتے جزع کند + ہمیشہ یاد مرگ
 کن - و از مرگدان عبرت گیر + حساست شخص از بسیاری
 سخن بے فائدہ او بود - و از اِخبار بچیزیکہ از و نہر رسیدہ
 باشند - اِشناس - و بد آنکہ کسے کہ شربر کسے خواہد -
 نفس او قبول شر کردہ باشد + باز با اندیشہ کن - آنگاہ
 بگو - و پس از آن بعمل آور + دوست ہمہ کس باش -
 زود بخشم در میا - تا غضب عادت تو نگردد + حاجت
 محتاج بفردا ببنگن + ع چہ دانی کہ فردا چہ حادث شود؟
 گرفتار را مُعادنت کن - مگر آنکہ بخوے بد گرفتار
 باشند + تا سخن ہر دو خضم فہم بکنی - محکم میان ایشان
 مکن + بقول تنها حکیم مباش - بیکہ بقول و عمل ہر دو
 باش - کہ حکمت قوی دریں جہاں رساند - و بہکمت
 عملی بدان جہاں رسد و آسجا رساند + اگر در نیکی رنجے
 بری - رنج نماند و نیکی رساند - و اگر از بدی لذتے یابی -

لذت نماند - و بدی بماند + از آن روز یاد کن که ترا
آواز دهند - و از آلتِ اجتماع و لُطْفِ مخروم باشی -
نشنوی - و نجوئی - و نتوانی یاد کرد - یقین دان که مُتَوَجِّه
بجائے شدہ کہ آنجا نہ دوست شناسی نہ دشمن - پس
اینجا کسے را بِنَقْصانِ مَوْسُومِ مدار - و جائے خواہی رفت
کہ آنجا حدِ اوندگار و بندہ یکساں باشد - پس اینجا بیکبُر
مکن - توشہ مہتیا کن - زیرا چہ دانی کہ رِجیلِ کئے خواہد
بود ؟ بدانکہ از عطایایِ الٰہی بیچ چیز بہتر از حکمت
نیست - و حکیم کسے است - کہ فکر و قول و عمل او
مُتَوَافِق باشد + نیکی را مِکافات کن - و بدی را در گذر +
در بیچ وقتِ کار از کارہائے بُرُوزِکِ آن عالم ملالت
نمائے - و در بیچ وقتِ تہاؤنِ مکن - و از خیراتِ تجاوز
جائز مدار + بیچ سبب را در اِکتسابِ حسنہ و سبیلہ مساز -
و تزویرِ اولیٰ بجهتِ سُورِے زائل مکن - کہ از سُورِے
دائمِ اغراضِ کردہ باشی + حکمت را دوست دار - و
سُخُنِ حکما بشنو + ہواے دُنیا از خود دُور کن - و از
آدابِ ستودہ اِمْتِناعِ مکن + بیچ کار را پیش از وقت
شروع مکن - و چوں بکارے مشغول شوی - از سُورِے
فہم و بصیرتِ اِشْتِغالِ کن - بتواندگی مُعْجَبِ مباش - و
از مصائبِ شِکْستَنگی و خواری بخود راہِ مدہ + با دوست
مُعاملہ چنان مکن - کہ بحاکمِ مُحتاجِ شوی + با دشمنِ مُعاملہ
چنان مکن - کہ اگر بحاکمِ عِرضِ روڈ - ظفر ترا باشد +
با بیچ کس سفاہتِ مکن - و با ہمہ کس تواضعِ کن +

پنج متواضع را حقیر مشتم + در آنچه خود را معذور
داری - برادر خود را علامت مکن + به بطالت شادمان
مباش - و بر بخت اعتماد مکن - و از فعل نیک پشیمان
نشو - با هیچکس جدال مکن - همیشه ملازم سیرت عدل و
مواظب خیرات باش +

سمت دوم در وصایای ارسطا طالیس

مترجم کتاب بشر ارسرار که باقر مائوس خدیفه کتاب
مذکور را از گفت یونانی به عربی نقل کرده - در صدر ترجمه
می گوید که چون ارسطا طالیس که وزیر اسکندر و استاد
او بود - بواسطه پیری و ضعف از ملازمت او تخطف
نمود - و اسکندر بر بلاد عجم استیلا یافت - و در میان
ایشان از باب عقل و کیاست و احباب نجات و شجاعت
بسیار بودند - و در ابقای ایشان خود و خلل نکرد -
و استیصال ایشان از قانون عدالت و مروت دور
می نمود - در امر ایشان متمیز شد - و کتابی به ارسطا طالیس
نوشت مضمون بقانون تقطعت و لغت و در آن اشارات
معنی و شرح کرد - که بواسطه این از دولت محاوره بپس
جیرت در امور بخاطر راه می یابد - از جمله درین صورت
در مقامات مضائق بے نور تدبیر خاطر مشرق حکیم بیرون
شدن متعذر است - بهر وجه که میسر باشد - سعی در
نظم اشباب ملاقات فرمایند + ارسطا طالیس در جواب
نوشت - که همانا رای فرزند جلیل و سلطان نبیل را

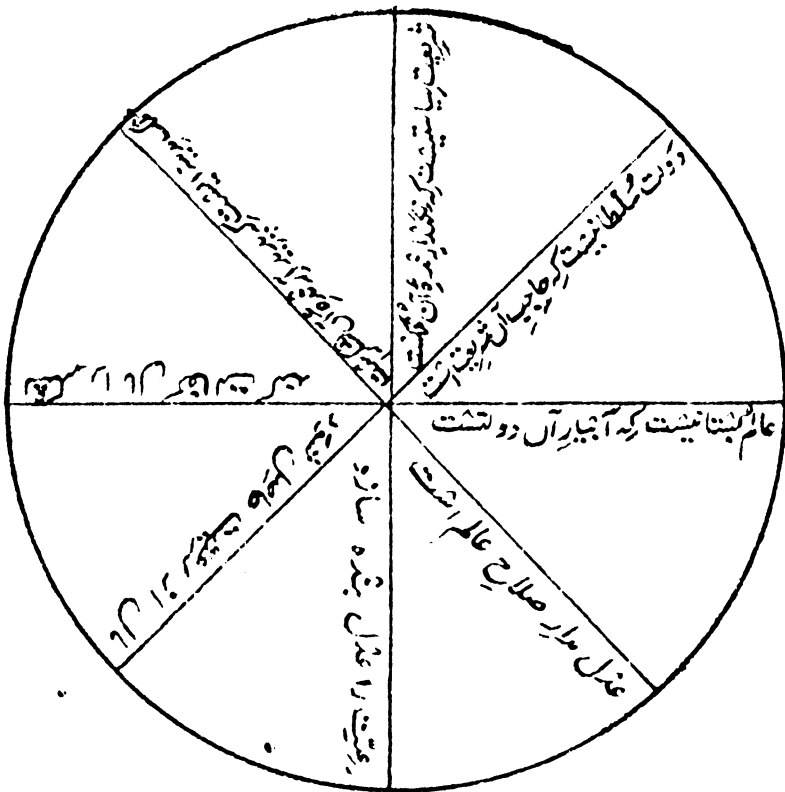
معلوم باشد - که تختت از خدمت نه بنا بر عدم رعیت
 بصفت است - بلکه بنا بر پیری و ضعف بنیه و فتور
 قوای است - و چون صاحبت میسر نیست - درین ساله
 دستورے بیان کنم که در جزویات بآن رجوع کنی - و
 بآن از صفت سن مستغنی شوی + اما امرای عجم و
 قندلای ایشان - بدانکه اگر توانی که ایشان را هلاک کنی -
 تخیّر آب و هوای ایشان نمیتوان کرد - و هر آینه شبیه
 باریشان پیدا شود - پس چند کن - که ایشان را باجسل
 بقدر خیر سازی - تا همه مخلص شوند - و از همه بشدگان
 نو مطیع تر باشند بقدر از آن می گوید - پادشاهان چهار صفت
 اند - یکم آنکه با خود در رعیت هر دو سخی باشد - دوم
 آنکه با خود سخی باشد - و با رعیت لیتم - سوم آنکه با رعیت
 سخی باشد - و با خود لیتم - چهارم آنکه با خود در رعیت
 هر دو لیتم باشد - و تقسیم اول باتفاق محمود است - و تقسیم
 دوم و چهارم باتفاق مذموم - و در تقسیم سوم خراب است -
 و حکمای هند بر آنند - که محمود است - و حکمای فرس
 بر آنند - که محمود نیست - بلکه مذموم است - و سخاوت آنست -
 که بقدر حاجت اهل استحقاق برسانی - و هر که ازین مرتبه
 نجاووز نماید - و بخار اخراط گراید - از سخا باسرافات یافته
 باشد - و هر پادشاهی که بزیارت از آنچه ممکنست او باشد -
 بخششگی نماید - البته سبب فساد ملک او شود - است اسکندریا
 با تو بارها گفته ام که اصل سخا و کرم و بقای ملک در
 آنست - که طمع در مال مردم بگنی - و از جمله سخا و

کرم آنکه ستم جائز نداری - و از عیب پوشیده مردم
 نفیشتی نمکنی - و از انعامی که با کسی دهی - یاد نمکنی - و
 تمامی فضل و احسان بآن است - که نیکیاں را برگزینی داری
 و با مردم گشاده رو باشی - و جواب بحسب حال مردم
 بگوئی - و از خطای جاهلان در گذری - آئی اسکندر! عقل
 مدار تدبیرات و آیین کلمات و نقایص است - و اصل همه
 قصایل و اول آلاء عقل محبت و آرزو نتیجه آن نام نیک
 است - چه از سلطنت و ریاست لذتها مقصود نیست - بلکه
 مقصود از آن نام نیک است - چه هر پادشاهی که دین را
 تاراج خود دارد - و استخفاف ناموس الهی کند - ناموس الهی
 او را بکشد - آئی اسکندر! باید - که پادشاه بلند همت و
 صانع رای و نصیح و شیرین زبان و بلند آواز باشد - و سخن
 کم گوید - و با اراذل نه نشیند - و چو بیروں آید - زینت
 لائق منصب سلطنت بکار دارد چنانکه از دیگران ممتاز
 باشد - و رعایت بازرگانان که از بلاد بعید به مملکت او
 آیند - واجب داند - تا موجب انتشار حیات جمیل و میل
 قلوب و کثرت تردد و متجاری شود - و بآل سبب مملکت متمم
 گردد - و بامدک مسامحت که بایشان کند - نفع بسیار یابد -
 و خنده بسیار بکند - چه کثرت خنده هیبت و وقار را از
 دها ببرد - و محمد پیری و ضعف حرارت عزیزی شود -
 آئی اسکندر! در شهوت حریص مباش - که آن از خواص
 خنازیر است - چه فخر باشد در چیزی که حیوانات خسیسه
 در آن بر تو رانج باشند ؟ و افراط در آن موعدهی

بعضف بدن و نقصان عمر است - و سبب کسب اخلاق زنا
از احوال مسکینان و ضعیفان غافل مباش - و تفقید
احوال ایشان واجب دان - که موجب رضایه خالق
و جذب قلوب خلایق است - محبوب و غلات ذخیره کن
تا در خشک سال به وفادار نشیند - چنان کن که اهل
صلاح از تو ایمن باشند - و اهل فساد خائف - اے
اسکندر! ترا بارها وصیت کرده ام - باز هم تاکید میکنم -
که در خون ریختن دیر مباش - که اهلک حیوانات مخصوص
بحق است - و حقیقت حال جز علام الغیوب کس را معلوم
نیست - و شاید که بسبب تمنی که شخصی از آل بری باشد -
با او را در اقدام بد او جریمه عذری باشد - قتل او را
داری - و چه جریمه اشعب ازین باشد ؟ و از هر مس
اکبر یعنی ادریس علیہ السلام بمن رسیده - که چون مخلوق
قتل دیگری کند - ملائک آسمان در حضرت باری زاری
کنند - که فلان بنده تو در قتل بنده دیگر بتوشیه کرده - اگر
آن قتل بقصاص باشد - حضرت حق فرماید - که او را بکفیم
من بحق قصاص گرفته - و اگر بظلم باشد - فرماید - بعزت
و جلال من که خون گشوده را صباح کردم - پس ملائک
در هر تضحیح و استغفار دعا می بردند - تا زمانی که
بقصاص رسد - و این بهترین حال او باشد - و اگر خود
بمیرد - نشانه غضب خدا می باشد - چه عذاب بدید
و عقاب شدید حاصل شود - نکث عهد کن - و بگویند
اصلاً یاد کن و چون یاد کردی - هیچ وجه از آن برنگرد -

کہ مہلکتِ بسے از سلاطین یونان بشامت سَوَکند دُرُوغ
 و نُفُضِ عہدِ بفسادِ انجَامید + ہر چیز سے کہ از تو قوت
 شود - ناسِت سَنامے - کہ شیمیہ صہبیاں و ناقصان است +
 اہل مہلکتِ خود را بکسبِ فنونِ معلوم امر کن - و کسے را
 کہ در علمِ فائق شدہ - بمریدِ عنایت و ترویجِ مخلصِ دار
 کہ ایں خلعتِ سببِ زیادتیِ محبتِ تو در دہا شود - و
 موجبِ رزقِ ملک و بقایِ ذکرِ جمیل - و پادشاہیِ یونانیان
 بیامینِ ہمیں دو خلعتِ دوام داشت - چہ ایشان رعایا را
 بہ تحصیلِ معلومِ امرے فرمودند - ہمہ تنبرے کہ دخترانِ درخانہ
 پدراں فراغِ و آدابِ نواہیس و جملہ اُصولِ طب و
 نجوم سے داشتند + از دستِ کسے کہ مُغفہ تو نباشد -
 چیزے مخور - و از محافظتِ خود غافلِ مباس و آن قصہ
 را فراموش کن - کہ پادشاہ ہند تختِ از برے تو فرستاد -
 و از جملہ آں کنیزکے بود - کہ اورا از طُوسیتِ بز ہر
 پر و زردہ بُودند - تا طبیعتِ او قریب با قاعی شدہ بُود - و
 غرضِ ایشان از آں قصہ تو بُود - و من ایں حال را
 بفرستِ دریافتم - و نرا تنبیہ کردم + اے اسکندر! بیک
 دلیلِ محکم مکن - و چوں دلائلِ متعارضِ شوند - بیلِ بطن
 اٹھائے کن + اے اسکندر! عدلِ صِفۃ از وِصَاتِ الہی است -
 و بعدلِ آسمان و زمین قائم شدہ - و بعدلِ پیغمبرانِ مبعوث
 شدہ اند - و عدلِ صورتِ عقلِ است و بعدلِ مالکِ قلوب
 و رقابِ نوں شدہ - و اہلِ ہند گُفتہ اند - عدلِ سلطان
 بہتر از خطبِ زمان است - و سلطانِ عادلِ انفع است

از منظر دایمل - و در بعضی اخبار بشریانی نوشته بود - که ملک و
 عدل دو برادر اند - که بیچ کدام را از آں دیگر اشتغنا
 نیست + بعد از آں می گوید - که کیفیت از تبادله اشباب
 نظام عالم به دیگر در صورت دایره شریفه وضع می گنم -
 تا صورت توالی و تشابه ایشان محسوس و مفاهمه گردد -
 و مریدان این کتاب و خلاصه مطالب آں این دایره
 است - و اگر بغیر آں بتوفیر ناستاد می - کافی می بود +
 صورت دایره این است +

مذکرہ مصنف

ملا جلال الدین دوانی فاضلیست در زبان عرب - و
 کاغذی است ابہ زبان فرس - صاحب تصانیف کثیر و المنافع
 چنانکہ از آن مجملہ یکے ہمیں لواضع الاشراف فی مکارم
 الاخلاق مشہور بہ اخلاقی جلالی است - کہ در عہد
 سلطان نصرت الدین حسن بیگ خاں یارستانہ عا کے
 صاحب عالم و عالمیاں سلطان خلیل ولی عہد شاہ
 موصوف بسکب تحریر در آورده *

منتخباتِ رُقعاتِ میرزا
 غالب۔ رُقعاتِ میرزا قلیل
 و انشاءِ بہارِ عجم
 مکتوباتِ بخدمتِ بزرگان
 از رُقعاتِ میرزا غالب
 عریضہٴ اول

جنابِ عالی! امروز کہ روزِ جمعہ سیزدہم اپریل
 است۔ فرصتِ نامہ نگاری یافتہ۔ و عذرِ تقصیر کے خواہم
 نہفتہ مبارکہ۔ کہ لاڈ و نیکم گونڈس، کینٹنگ بہادر روز
 بہشت و ششم مارچ بدیں دیار رسیدہ بمو رخصت

رسیدنی فرود آمد و بعد از دو روز لشکر و بازار لشکر را رفته
 جمعیت از هم گشت و مردم را بر رفتن دشواری داد
 از آن جمله خیام خاصه به شمله روان شد صاحبان
 سکر طر جا بجا در شهر رخت اقامت انگشاندند مولوی
 محمد محسن و مولوی سید محمد دو شبانه روز غمگین و راقم را آرامگاه
 داشتند و بعد کاشانه در خور غنایکش خویش در هماغه کوشه
 رسیدنی بکرایه گرفته بودند و در آنجا فرود آمدند شاه دہلی
 ما نواب عالی جناب به پیوسته رفتن صاحب سکر طر بهادر
 بهمنپای صاحب رسیدنی بهادر به بازگاہ خردی و رسیدن
 مختار ان شاهی بحضور گوشتی صورت بست و سپس پنجم اہل
 صلائے بار دادند و گروه گروه مردم پایہ بہ پایہ زمین
 بوسیدند و رسم منع نذر از میان برخاسته بود و نیز
 پیر رشتہ بہ سزا قرار نیافتہ ہر کس خواست نذر گزارد
 و ہر کس خواست ہاں گوشتش بجای آورد و مختصین ہاں
 نواب فیض محمد خان بہادر مرزبان سمجہ با برادران و پسر
 خود سعادت بار اندوختہ یک صد و یک اشرفی پیش کشیدہ و
 بہ قبول نذر و عطایہ خاتم الماس بلباس بہرہ نشاط
 افرودختہ و دوبریس بار از جاگیر داران دیگر بود و مثل نواب
 امین الدین خان و اکبر علی خان و دوئند خان و زین
 پس امرای شاهی و عمائد و موکلا و کار گزاران دہترمایہ
 سز کار ہویدا بد کہ در این ہنگامہ میر حامد علی خان
 داماد اعتماد الدولہ و میر فضل علی خان نیز ملازمت حاصل
 ساختہ و بیست اشرفی نذر کردہ و بہ یافتن انگشتری مفتخر

آمد + دیگر چه نویسم - کہ مقصودے مجز اظہارِ ایں امور
نمودہ است +

عریضہ دُوم

خداوندِ رحمت سلامت ! بخوہری عرض بخوہرے آژمی
کزو - آژروے عہد وفا بژودہ ہر چہد پچوں سنے رانسرد
بہ ملازمان رحمت بے حساب دادن و پا از جادو ادب
فرانز نهادن - اما چہ شکم - کہ چارہ مجز ابرام ندارم - بے کسی
عذر خواہ گشتائے من است - ایڈوں صرفہ خویشتن
دراں مے زنگرم - کہ ملازمان کس فرشتادہ اندر دجیت
و ہیرالال را بخشور بخوانند - و در انجمن بنشانند -
و آنگاہ مرا یاد فرمایند - تا بہایم و سرکلافہ گفتگو بکشایم +
آچہ شگفتہ آید - ما فضل آں ہمہ حرف و سخن ایں باشد -
کہ اسد اللہ دام پرست شما و سرگشتہ توانائیش بدست
شما شت - حارلیا از اندوہ تنگدستی دل ریش و درماندہ
کار خویش است - دستش گیرید و بیک ہزار روپیہ
دیگر بکارش آئید - سنی شما ضائع نخواہد رفت - و
سودمند خواہد بود - ہم برائے ایں بیچارہ و ہم برائے
شما + چہ خوش باشد - کہ ہم امروز عبارت ایں
اتفاق نیز گرفتہ آید - تا ہرچہ پس ایں پڑدہ
زمان است - روے شماید + زیادہ بے ادبی است +
دریوزہ گر اسد اللہ +

عریضہ سوم

بخدمت جناب نواب صاحب رقبہ و کعبہ دو جہاں
مذللہ العالی! آداب گورنش بجا آورده مخصوص میدارد۔
بندہ ائمروز آہنگ ملاقات یکے از صاحبان انگریز دارد۔
لیکن از آنجا کہ مشکنش بیرون شهر در چھاؤنی قریب
باغ محمدار خان است۔ و بندہ از شدت آفتاب مُرداد کجیلے
ہراساں۔ اگر پاکی عنایت گردد۔ در سایہ عطوفت گرامی
رہ گراے مدعا تواند گردید۔ مگر التماس اینکه وقت ملاقات
صاحب مذکور دو ساعت از روز بر آندہ قرار یافتہ است۔
کماران را فرمان باید داد کہ ہر گاہ آدم مُلانی بیاید۔ پاکی
ہمپاے او برند۔ چہ آن وقت جناب در خواب راحت خوابند
بودہ زیادہ جز تسلیم چہ عوضہ دارد۔ فقیر اسد اللہ

از انشاء بہارِ عجم

عریضہ چہارم

دشگیر بے دشت و پایاں! دشتِ دشتیاری گنجداد باد!
دیر است۔ کہ دشتِ بزر سر۔ بچہء روزگار دشتِ این
بیدشت یکدشت نیست۔ پیش آنکہ چوں دشتار دشت بر سر
نہاد۔ دشتے بچنبانید۔ و روبروے ہر کہ بدشتور دشتواز دشت
بر دشت گشتہ دشتے نہ سپردہ چچوں زبردشت دشتوراں

بالا دشت را دشت داد که دشتگیرے ہر دشتے تواند نمود۔
 دشت پیش آورد۔ ایٹیکہ کارے از دشتم آید۔ شعر
 دشت دشت بدشت یک دشت است
 دشت دشتی و دشت را دستور

عربضہ پنجم

عالی جالا! از نوشتہ گلاب راس دریافت شد کہ ہنگام
 درخواستِ پاسخ نیاز نامہ بر زبان گرامی رفت۔ کہ انکوں
 خاکسار را بآن خدا یگانا چہ سروکار۔ کہ خامہ گوہرے
 بنامش ریزد۔ ہر چند گزرد دل گزردید۔ گنہے ندانست
 کہ شایانِ مجنبین سزا باشد۔ گیرم کہ ناملایمی سرزودہ باشد۔
 گزشتنی است نہ گیرفتنی۔ چہ برزگاں گاہے گنہارہ
 خرداں را ندیدہ اند۔ ہیبت

گر چہ بے حد گنہارہ من باشد
 لیک ازاں بخشش شما افزوں

عربضہ ششم

والا جالا! سایہ خداوندی پایندہ باد! نیاز بندگانہ
 پایانے ندارد۔ کہ گزارد۔ ناچار بدل رسپزودہ اند کہ از آنچہ
 نوشتنی است بر روے خامہ نگار۔ و آن این است۔ کہ
 دی پاسے از روز بر آئندہ پیکی رسید از اختر نگر۔ مشرودہ
 رسانید۔ کہ از سزکارہ والا ہمتگی کار و بار نام زد گزردید۔
 انکوں زود رسیدنم باید۔ بچوں سامانے ندارم۔ سخت ناچارم۔

اگر کوشش گرامی بجائے تواند رسانید۔ بروئے کار آید۔

مکتوبات بجانب ہمسراں

از رفعت میرزا غالب

نامہ اول کہ از دہلی بہ برادر خود میرزا علی بخش خاں بنشتہ بودند

برادر صاحب رخصتان گرامی تر از جان سلامت !
مداری خاں مے رسد و نامہ را مے رساند۔ آنچه از کالا ہے
نا رواے من در آشنا باشد۔ بویے سپارند۔ و نیز آنچه
نزد منّا حقّہ بردار و ویت است ہم بنام گرفتہ پیر ہندہ
شنیدہ مے شود۔ کہ نواب بدہلی مے آید۔ بارے از
صدق و کذب را بن خبر مزقوم دارید۔ و آگہی و ہید۔
کہ شما نیز ہنپایے نواب مے رسید یا نہ ؟ من میخواہم
کہ اگر خبر عزیمت نواب دروغ بگودہ باشد۔ خود بہ
فیروز پور رسم۔ و شرف قدم بوسیّ عثم عالی مقدار و
مسرت دیدار شما را دریا ہم و عمر و دولت روز افزوں باد !

نامہ دوم بنام شیخ امیر اللہ سرور مختص

حضرت سلامت! رسیدن دلفراز نامہ درخت دوستی را
تنو مند و شاخ آرزو را برومند ساخت و رگه از نرسیدن
پای صحیح نامہای خویش می گنید و از خدا شرم ندارید من
خود از جانب شما نگرانی داشتم که سنجائید و چه در سر
دارید بارے پزده از رے کار شما بر گر فتم و دانشتم
که یک چند مرا فراموش کرده بودید ناگاه درود جناب مولانا
نراب علی صاحب دیاں بقعه اتفاق افتاد شنیدید که فلانی
از سخت جانی پیروز زنده است و هر کس می شنید - خواستید
که بنامه یاد آورید از فراموشی روزگار گذشته اندیشه
کردید لاجرم دروغی چند بزم بافتید و آن را دیباج
نامہ ساختید - هر حال دیر بمانید! و از دهر جز نیکی
نه بینید! و به پای به پای بلند رسید! از حال من پرسیده
اید - چه گویم - که بگفتن نیز زد - چنانکه گفته اند - **فرود**

شکسته دل تر از آن ساغر بنورینم
که در میان خارا گنی ز دور رہا
خیره سر و آشفته رای - نه زبان سخن سزای گوید و
نه دل از سرای سگی بر جا - چهار سال می گذرد که صفت
باجلاس کوشل در پیش است - و دلم از تفرقه زیم و
امید ریش - حکمی که قطع حکومت تواند کرد - حصول نیافت
و هنگام بیایا رسیدن شب ناامیدی در نیامده حایا
بر آن سرم - که چوں مجزو اعظم کوشل اشرف الامرا

لارڈ وائیم گونڈس بینڈنگ بہادر بریں دیار در آید۔ یہ دانش
 در آویزم۔ و داد خواہم۔ و استعدائے صدور حکم اخیر گنم۔
 گردہے بر آئند۔ کہ نواب عالی جناب بہ ذہلی نخواہد آمد۔
 و ہم از آن رہ گذر بہ انجیر خواہد رفت۔ اگر ہتھینیں است۔
 بدامن دروزگار من ! و آوٹ از دورے راہ و درازے
 کار من ! خواستہ اید۔ کہ متارح طبع والای شمار بکنم
 و از تراویدہ ہائے کام و زبان خود بہ شما از مخانے فرستم۔
 فرستہ این گجاہ و دماغ آن گویہ آمد آمد نواب گوزر و
 درجوزہ اخبار از ہر در۔ ترتیب افراد مقدمہ و تمہید
 بکارش حال۔ سنجیدین اندیشہ ہائے رنگا رنگ۔ و کالبدین
 اندازہ بیان۔ آن مایہ دشنباری و غنچاری چشم از کسے
 ندارم۔ کہ بچوں و رفتے انشا کردہ باشم۔ نقل آن تواند
 برداشت۔ یا بچوں و رفتے از بہر نگہ نستن پریشان گنم۔
 آن اوراق پرانگندہ را فراہم تواند کرد۔ بہر رنگ چند روز
 دیگر عفو شمایید۔ و تا زمانے کہ من پیوندد۔ گاہ گاہ بنامہ
 رنگ زوائے آیینہ و داد ہاشید۔ اوراق اشعار بہ نظر
 انجالی نگہ ستہ ام۔ و از مجتہد بزرگانے کہ در آن افراد
 مذکور اند۔ میزرا حیدر علی افصح را فرد کارل دیدہ ام۔
 روشے پسندیدہ و طرزے گزیدہ دارد۔ و ہمین است
 طرز ہنرمندی فصیح امام بخش ناسخ و خواجہ حیدر علی آتش و دیگر
 تازہ خیالان کھنڈ و غولے از آن بزرگوار محسن کردہ اید۔
 اما ندانم۔ کہ در محسن مطلع نصرت شماست۔ یا شہو کاتب
 چہ در مرتبہ اخیر مضرع اول کہ بہ اصطلاح اہل عروض

آں را عجز نامند۔ زحافے بے مزہ واقع شدہ۔ کہ بر
صاحب۔ طبع سلیم نہفتہ نے ماند۔ مبداءم کہ در اصل
مضرع ایں چنیں بودہ۔ **فرو**

نہ خریدار کا حصہ ہوں نہ حق بائع سما
میں وہ دانہ مہوں کہ گر جائے کف زمیناں سے

نامہ سوّم بہ یکے از دوستان کلکتہ

کرم گُشترا ! والا نامہ رسید۔ و نوید فراق دائمیہ میزرا
احمد بیگ رسانید۔ مے گفت۔ کہ بدہی مے آیم۔ وعدہ
فراموش راہ گزداند۔ و ناقہ را بسر منزل دیگرہ راند۔ و گرفتہ
کہ خاطر دوستان را عزیز نہ داشت۔ چہا بحال محمد۔ والا بن خود
نہ برداشت ؟ و سایہ از سر شاں باز گرفت ؟ و اے از
بے یارے یاران او ! و در بغا بے پدے پشیمان وے
ہر چند از مزگ نتوان نالید۔ و گشتن تار و بود پندار
ہستی را چارہ نتوان کرد۔ لیکن انصاف بالاے طاعت است۔
ہنوز ہنگام مہرین میزرا احمد نہ بود۔ چہا آں قدر صبر
نکرد کہ بہ کلکتہ رسیدے و رُوی نظر فروزش و گر بارہ
دیدے ؟ چہا آں مایہ در تگ نورزید۔ کہ حامد علی جوان
گشتے و کارا بہ اندازہ دلش وے رواں گشتے ؟ حیف
کہ میں پرسش محمد سال است ! باشد کہ بحقیقت سرمایہ
پدر دانا و بگزرد آوردن ز رہاے پرانگندہ وے توانا نباشد۔
و باشد کہ بچوں آں سرمایہ فرا چنگ آورد۔ بباد دہد۔ و بر
فرو دستان شتم کند۔ و کہیں برادران را ناکام گذارد۔

و ہر آئینہ دریں حال آئینے باید ہوئمنند و حق شناسے۔
کہ گزرد چارہ بر آید۔ و غنوارے بے پدر ماندگان نماید +

بیت

مرا باشد از دژ و طفلان خبر

کہ در طفلی از سر بر رستم پدر

واللہ کہ تیمار آل بیچارگان عین فرض و فرض عین است۔
ہم بر شما و ہم بر میرزا ابو انقاسم خاں۔ یکسے ایں جماعت
را در نظر باید داشت۔ و غافل نہ نباید بود۔

از رُقعاتِ میرزا قلیل

نامہ چہارم

نورِ جبین مروت و محملونہ عارضِ مکتوت سلّم اللہ تعالیٰ!
لغافہ مخطوطہ دربروزہ کہ پائزدہم شہرِ حال بود۔ بمطالعہ
در آمد۔ بشبارِ بجا گزیدہ۔ کہ از محکم حضورِ عدول نکریدید۔
ہزار آفرین بر سلفہ و شعورِ شما! باللہ! کہ مر ضیہ
میرزاگان شما بر زمینِ صائب بہ شگود آباد نہ بدودہ و نیست۔
و حق بجانبِ ایں صائبیان است۔ زیرا کہ علوٰی رُوزبان
ایشان مشفقِ آلِ نبوت است۔ کہ فرزندانِ ایشان اطاعتِ
مُحال بکنند۔ لیکن نزدِ من ایں اطاعت در اصل
انقیادِ محکم حضور است۔ و یا اطاعتِ عاقل چہ سروکار
انحراف از میں معنی بعینہ انحراف از محکم ولی نعمت است۔

حالا ہرچہ از محضور از شاد مے شود۔ بجا آرید۔ ایس
 نیابت در اصل تزیینت ثناء ست۔۔ النبتہ در چندے
 از کار تحصیلداری آتاه خواہید شد۔ و پیر یروز کہ چار شعبہ
 بود۔ از خدمت خاں صاحب مرقص شدم۔ از زیارت آدم
 خود دیروز دریافت کردم۔ کہ اشیاپ خاں صاحب ہم
 روانہ شدہ بود۔ خود برای مرقص در خانہ رقمہ بودند۔
 کہ شاید یک ساعت از رُوز بر آمدہ خود ہم روانہ شوند
 یعنی دیروز کہ پنج شعبہ تاریخ بانزدیم بود۔ خاں صاحب
 مع اخیر از کائنات روانہ برگزیدہ شدند۔ و دیگر آئندہ من
 ایس وقت تنگ فرصت بودم۔ از ایس سبب بہ ہمیں
 اِستغنا شد۔ بعد از ایس خط طویل خواہد رسید۔ از
 تفصیلات محضور چہ عجب کہ وقت روانگی خود ہر جا
 کہ بدولت و اقبال تشریف برشد۔ شما را نیز در رکاب
 خود سرفراز فرماید۔ زیادہ خبر بہت +

نامہ پنجم

خواجہ خواجگان۔ ذوالنجد و العلّا۔ غارس نہال بلاغت
 در زمین انشاء سلّم اللہ تعالیٰ ! بعد اِستنباط کہ مافوق
 آن متصور نباشد۔ واضح باد کہ مکتوب دل نواز مرثومہ
 بیست و یکم شہر حال بصابت آدم جالبینوس زمان بقراط
 دوران حکیم انکما خواجہ محمد خاں صاحب رسیدہ نشاط
 بر نشاط از زانی داشت + صاحب من ایس خط ہفتہم است
 کہ بشما نوشتہ مے شود۔ در ایس مدت ہنگی دو خط از

آنجناب رسیدہ است۔ خط جناب عالی در پشت تلف نے نمود
 من کہ دو رسہ خط سوائے پشت فرستادم۔ سبب این
 است۔ کہ در خانہ تاج الدین حسین خاں بودم لهذا خط را
 نوشتہ بہ ایشان دادم۔ کہ نفوف عرفیہ خود کہ یا ششم علام حسین
 خاں صاحب رواتہ می نمایند۔ پفرشتہ معلوم نیست۔ کہ سوائے
 این دو خط ہم بشما خط دیگر رسیدہ یا نہ + البتہ اگر رسیدہ
 دریں خط سے نوشتہ شد۔ لیکن نے دادم۔ آدم خاں صاحب
 را چہ ملا زد۔ کہ خط را نرسانید + خلاصہ ترجمہ پنج مسودہ
 بیشتر فرستادہ شد۔ حالا دو مسودہ دیگر ہم ترجمہ شد
 مے فرستم۔ شاید وہ یا یازدہ رقعہ دیگر مانده باشد + بیشتر در
 خطہ احوال و زبار نوشتہ بودم۔ خدا داند۔ رسیدہ یا نہ +

نامہ ششم

جناب منشی والا قدر ستمکم اللہ تعالیٰ! عجب مسودہ
 نوشتہ اید۔ کہ ملا ٹھوڑی باید۔ کہ درس آں را از خدمت
 خود آنجناب استفادہ نماید۔ بشرط فرصت در یک روز تماش
 را مے توانم دید۔ و اصلاح کرد۔ لیکن دریں روز ہا کہ
 ضیق فرصت است۔ دو رسہ روز طول خواہ کشید + مختصر
 آنکہ غزل عمو شہا فرستادہ مے شود۔ باید پرسانید۔ و
 دو غزل تو کہ دیروز بخدمت فرستادہ شد نقل آں بردارید۔
 و این کاغذ را ہم نگاہ دارید۔ و بر کاغذ جدا گانہ این دو رسہ
 غزل دیگر کہ بیشتر بخدمت رسیدہ است۔ نوشتہ بگذارید۔
 من از دست میز را جی نجات یافته نزد شما مے آیم۔

و این کاغذ و آل کاغذ هر دو را خواهم گرفت و جناب
آقا صاحب! برای وقت تمام شما شیر فالوده درست
کرده اند شاید دو ساعت پیش از شام برسد و احتیانا اگر
بعد چراغان بفرستند. یقین است که تعجیل در طعام بکار
نخواهند میزد. و سبب پختن شیر فالوده این شد که
شب وقت تواضع شما گفتید که من چیزی نخورده ام -
و من در دشت شستن اطرار کردم - باز شما گفتید -
که حاجت بدست شستن نیست - قدری از شیر فالوده
خواهم چشید - همین حرف باعث دریافت شدن فرط رغبت
طنج شریف به شیر فالوده گردید + زیاده خیریت +

نامه هفتم

بلاغت آفرین من! صاحب کلاں بر روز جمعه یا دو شنبه
مختوم خواهد آمد - هنوز نمیدانم است - تاظهر معلوم خواهد
شد - اگر روز دو شنبه قرار میگیرد - محله جمال آتش پز را
نزد شما روانه می کنم - که امروز اشباب ضوری حب و کلاه
خریده بیارد - و فردا شام مشغول طنج شود - یا فردا صبح -
حاضر شده اشباب طنج را سرانجام دهد - و شام بپزد -
و اگر روز جمعه معتین شد - این جا هم ضرورت طنج
داعی خواهد شد - درین صورت شخصی از اثر بایه او یا
پسرش که در طنج مثل همان طبایخ مذکور باشد - فرستاده
خواهد گشت - اطلاعا عرض شد +

نامہ ہشتم

خواجہ عالی جناب من ! مجھ کو دیگر ارسال خدمت می شود
 باید گرفت۔ و مجھ کو اول یہ حکم مال بد بریش مالک بہ فقیر
 رو باید کزد و چہار روپیہ از ہشتم گرفتہ دو روپیہ باں
 زن کور باید رسانید۔ و دو روپیہ بہ شاہ علی خاں اراں
 شخص ۴ و از خان مزبور باید پڑسید۔ کہ خط دیروزہ
 کہ در نام بارہ میبڑا حاجی صاحب بزدہ بودی۔ بہر کہ
 داری ۹ زیادہ خیریت ۴ دواسے مذکور گزشتہ بشمار کزدہ
 دو روز بخوردم۔ امروز نزدیک کزدہ ۴ آقا رجب اس وقت
 نشسته اند۔ یک پہل بہ اتفاق دو کس بدوازہ روپیہ
 تا اکبر آباد انفصال یافتہ ۴ ہمٹیاں دریں فکر است۔
 کہ شخص چارہیں ہم ہم رساند ۴ اگر امروز و فردا
 ہم رسید۔ خوب است۔ و الا ہمیں سہ کس انتفا
 و زریدہ براہ مے افتد ۴ چوں اس کتاب ہنوز راہنما
 ندارد۔ لہذا ابواب و فصول اس را بہ سخی تخریر کردہ ام
 و تمیکہ خطبہ و ہرچہ نتیج آں نوشتہ شد آں وقت
 سترہیا چندان دشوار نیست ۴ زیادہ خیریت ۴

از انشاء بہار عجم

نامہ نہم

جان من ! خواہش نیک یار باد ! آرزو مند بخوانست

کہ ائمہ کے از رنجھائے ہشیار کہ در دوری زو دادہ۔ بر نگارو۔
 خامہ را زو سپاہ دید و کاغذ را قاصر۔ ناچار بدل گذاشتہ
 بنکارش سر گذشت مے پژوارد۔ خوشم بہ را پیک نامہ
 خوشی ایشان از پیئے ہم رسیدند۔ گناہ بخشتہ خود کہ
 آرزو کردہ اند۔ شائستگی شہادت۔ و گونہ دریں حکام
 کرا سر آں کہ بر سر چین سخن آید من آرمودہ ام۔
 کہ خود بیک دم ہزار گناہ مے کتم۔ و درے از
 بخشایش مے نعم۔ پس وای بر من او آفریں بر ایشان!
 آموزگار جہانیاں ہموارہ بر چین دافش یقینا و! بعدا کہ بنگل
 از آں شائستگی سزدار مے داشت۔ و تا بریت نخواہم داشت۔
 بچوں ماہے چنہ بر آمد۔ کہ از خود سدیئے خود آگاہ نافتند۔
 قدرے رنجش رسیدہ بود۔ کہ خندہ نہ خامہ را از شہارہ
 نامہ نگاری باز داشت۔ انکوں کہ پے بہ انتقام بر وید۔ و
 تن بہ نیاز دادید۔ رفتے از خوشحوائے ایشان بر صفیہ
 دل بنگاشتہ۔ کہ گاہے نحو نتواند شد +

ابیات

از گناہت ہمہ گزر کردم | کہینہ تو ز دل بدر کردم
 شاد مے باش و یاد مے آور | دوستان را بہ خردہ خوشتر

نامہ دہم

خوشدہ انگور رسید۔ شیریں کام گزدانید۔ خوشامیو
 کہ پازربیان از رودے بزرگی ریش بابایش دانند۔

و تازیان بہ جان و دل فخریش خوانند، خوشه اش را خوشه
 پشرویوں توان خوانند۔ اگر از داناہے پشرویوں شیرہ جاں بخش
 بر آید، و ہر داتہ اش را گوہر یکتا باید شمرد۔ اگر آب گوہر مشق
 افزاید، از نزاکت پوشش سواران آب ہموارہ در رگ داب
 شرم سرگردان۔ و از رشک شیرہ اش لب شیریں دہن
 ہمیشہ زیر دندان، نامش را اگر بر زبان گزدانند۔ زہر
 یابند۔ تا بہ پروہے چشم نگزینند۔ بیچ نہ بینند، آویزہ
 گوش توبان است۔ کہ از زہر ساعتہ آب مزوارید درو
 پر گزردہ اند۔ و یا گوہر دل پاکاں کہ از ہوا و ہوس
 پرواختہ ہے ہر خدا درو در آوردہ اند، درختش کہ باردار
 است سبجوں بار نہد۔ دخترے زاید۔ و آن دختر ہوش
 از سیر جہانے فر باید، خوش گفت آئندہ گفت۔ **بیت**
 تاک را سیراب ساز آے ابرئیاں در بہار
 آب تائے عے تواند شد چرا گوہر نسود

نامہ یازدہم

انہاے نغز پر مغز فرستادہ آں ہر باں رسید۔ کام
 جاں را شیریں گردانید۔ وہ! چہ میوے کہ گلش کلاشت
 و بارش انہیا۔ دیدہ مانند ایس شیریں پیکے ندیدہ۔ و
 ذائقہ در بیچ شیرینی ایس گونہ مزہ بخشیدہ۔ **ابیات**
 ز سبزی بر زہر لب کشادہ بہار تازہ در سبزی نہادہ
 زہے گنجے بکشت کار کشند کہ زہر پوشش میوے بر کشند
 بزنگ درد منداں زرد رخسار بگاہ پختگی سازد نمودار

جو شیریں بیکش ٹوہاں پریدند زہے خوش بخت کارے زرد ٹوئے	بصد خواہش لب او را بکیند کہ دارد دوستش ہر تازہ ٹوئے
بوڈ شیریں د فرہادی نماید	سے را این سخن ہا ورنیاید

نامہ دوازدهم

فرد

دشمن زندگیت۔ موی سفید۔ رومے دشمن سیاہ باید سزود
داروئے شنیہ شد۔ کہ نژد شماست۔ کہ پیر را جواں
مے سازد۔ ہر چند خواہش این گوئے دارو در خواست
سیاہ روئی است۔ مگر نظر بہ آنکہ سیاہی اگر ہمہ گناہ
است پیراں بفقید روئی مے خرد۔ و سپیدی اگر ہمہ
نیکی است بہ موئے روا ندارد۔ اگر اندکے برے دوست
رفتادہ شود۔ ہر آئینہ رومے را سیاہ نمودہ ہر مورا
بہ ریاس گذاری نگاشتن آید۔

پیرانہ سرم سر جوانی دارد
اے تازہ جواں پئے خدا بخشہ دہ

نامہ سیزدهم

بیت

از نامہ تو پید ا بوی نوازش آمد
شاید بکند کارم پنهان رسیده باشی
نامہ دل نواز جانان بر رسیده۔ ہر موئے نغم گزود نوازش

گزیدہ در مجتہدین، جزایے کہ پاس ہر تواند داشت۔
 چشم دوخته بودم۔ در دیدہ نے آمد۔ گماں بزدم۔ کہ
 نیا فریدہ آند سرکہ ستایش گرامی گوہر گوش شنید شد۔
 خواستم۔ کہ آرزوے دیریں بنامہ سپارم۔ از آن سو پیشگامی
 رفت۔ شنیدہ بدیدہ رسیدہ۔ آئینوں دل نے تسکید یا گلے
 چند پیش نہشہ یا دشواری دہند۔ کہ خود رسم ہے

نامہ چہار دہم

فرد

پیاموزد ز پایوشت رہ بے پا نوازی را
 کسے کو پا رہند در راہ بخشش از سر ساماں
 محبت پایوش کہ از راہ بے پا نوازی برے پایدارے ہیں
 پیر و خائسارے پا براہ نہادہ ہو۔ از ہنگاماں توان
 پیشگامی بخشید۔ بچوں رسید۔ اگر باد پائے خامہ مانند بخشش
 روزگار بہ ہمہ تستانی شب و روز گزیش نہاید گشتادہ
 میدان سپاس آن بخشش بے پایاں گامے نہ بیکاید

نامہ پانزدہم

از من بر من ہر زبان تر۔ نامہ گرامی در ہنگامے کہ
 دیدہ در کہیں بود۔ رسید۔ برے کاریکہ روشنند۔ بے آئندہ
 از آن سو چھٹکے رود۔ پیش نہادہ اشت۔ و ہموارہ ہمینم
 آرزو بودہ کہ سو ششم گرہ از کار کسے گشاید۔ و کارے

از دہستم آید۔ کہ آفریں و ستایش را شاید دہس از چہدے
بخت بہام مے نوید۔ نبتانی نگنید +

نامہ شائر دہم

در ہنگامے کہ باد فیروزی از ہر سو مے وزید۔ و
مکتبائیک فریخی و کامراتی یگوش جہاں و جہانیاں میرسد۔
پیکے باد زہار خردے فیروزی فیروز کطفہ رسانید۔ دوکاندے
سپاس بدزگاہ داور بجا آوردہ فنا دیا تے خادی بلند آوانہ
ساخت کاریکہ دریں کارزار از دست آں شیر بیشہ
ہوالمردی آمد۔ روکش کارنامہ دہستم و اشفندیار است۔
فیروزی بخش دیراں ایس سنگون فریخ را آغاز کار کئے
سنجیدہ گرداناد! **مقطعہ**
خوش کارنامہ ایش کہ آمد مجھے کار | ایس کار از تو آید و مرزاں چہیں گنند
یا بندہ دست گر بہمن خنجر و کماں | بردست و بازوے تو ہزار آفریں گنند

مکتوبات بطرف خرداں

از رفعات میزرا غالب

رقعہ اول

نور دیدہ غالب آشفندہ نوا یوسف میزرا کہ چہ گویم

از رفتش بر من چه رفت - فرا رسیدہ باشد - کہ ہرزہ رہ
 بُریدند - و سرنج رہ روسی کشیدند - جدہ باجدہ خود را
 بہ فرسخ آباد نیافتہ باشند - بارے سعادتی کہ در غمگساری
 و خد شکار لے خال فرسخ فال اندوختہ اند - مُفیت ایشان
 است - میر جندی کہ بہ بے بلور رفتہ اند - و یار عزیز
 یوسف علی خاں کہ در بنارس جا دارد - سلاخا بہ ششما
 از مغان مے فرشتند - کاش بیایید - خیمہ تا آن ہمہ کہ نزد
 من فراہم است - از من بیستانید - نامہ ششما بہ من
 رسیدہ است - و ایں کہ من بے نفوسیم - پاسخ آن است
 ز شمار با مزدیم آن شہر میاویزید - و طرح ستیزہ مرزید -
 گفتار موزوں کہ آن را شعر نامند - در ہر دل جاے
 دیگر - و در ہر دیدہ رنگ دیگر - و سخن سراپاں را ہر
 زخمہ جُخشیدہ دیگر - و ہر ساز آہنگ دیگر دارد - از
 دید و داشت دیگر اں چشم بوشیدہ و در افزودن آگاہی
 خویش کوشیدہ - اسد اللہ غالب +

از رُقعاتِ میرزا قَبیل

رُقعة دُوم

خواجہ ابامی صاحب سَلَمُ و اللہ تعالیٰ ! دیر و زرقعہ
 رسید - و مضمون دریافت گزیدہ + البتہ رُقعاتِ تَرکی
 خالی از مزہ نیست - براے اینکہ خوانندہ را از آن لذت

دشت دهد - بایں طریق نوشته شد - و بیشتر ایں حرکت
به رایسای غموی شماست + آدم بر دگر دیگر - به تاریخ
هفتاد و نهم سه ساعت از شب گذشته نکاح میر تقی خوانده
خواهد شد - به جناب قبله و کعبه یعنی جد امجد خود عرض
باید کرد - که روز یکشنبه رستم را برائے مشد خواهیم فرستاده
پوشیده نامه - که در نکاح زیاده از سه آدم که بکے
از آن حاجی که بلائی صاحب هستند - نخواهند بود + خلاصه
ایں که فرداے نکاح میر موصوف و زوجہ اش زعفرانی
پوش خواهند شد و به تاریخ رشت و دهم رستم سابق به عمل
خواهد آمد - و فرداے آن رجا بندی - و رشت و چهارم
یعنی شب رشت و پنجم مجلس عروسی مرتب خواهد شد +

رفع سوم

بلند دشنگاه من سلامت ! از بی عزل شما معلوم شد
که طبیعت شما موزوں و مناسب با فن شعر است - لیکن
بسیار متوجّر ایں نباید بود - چرا که لذت ایں بے پیر
آدمی را از تحصیل علوم شریفه باز می دارد - کم کم بگوئید
مضایقه ندارد - و قنیکه قدرے عربیت بهم خواهد رسید -
و در صحیح و غلط قوت ممیزه پیدا خواهد شد - آن وقت
تعلیم اشرار ایں فن بهم به عمل خواهد آمد + ایں هر
دو خط را حواله میاں امیر محمد که آن شب از پانده آمده
بودند - هر گاه رسانیدند - باید نمود - یقین است - که برائے
مرکزین فرمایش میرزا مغل خواهند آمد +

رقعه چهارم

خواجہ امامی صاحب سلمکم اللہ تعالیٰ! دیدار بیاس
 خاطر شما در مقدمہ شیخ محمد حسین عریضی بجای معلوم
 فرستاده بودم۔ آنچه دستخط شدہ است۔ راقم را از اول
 ہمیں گماں بود۔ لیکن بیاس خاطر شما نوشتہ شدہ نوکری
 در سرکار ایشان خیلہ مشکل است۔ گمانیکہ ایس سرکار
 رانیدہ اند۔ ہوس دارند۔ و آنہا کہ ذکر اند۔ و فکر
 ترک بسرے برتند۔ لیکن توقفی کہ در نزدیک نوکری رو
 ے دہد۔ از سبب بر نیامدن تنخواہ ہست۔ در انتظار
 بر آمدن تنخواہ اول تنخواہ دیگر جمع ے شود۔ بچار ہا ایقدر
 بول بخانہ ندارند۔ کہ از تنخواہ دشت بردارند۔

رقعه پنجم

نسرین تو بہار انشا پر دازی و عنہ ربیب ناشخار
 بذلہ طرازی حفظکم اللہ تعالیٰ! یقین کمل است کہ بعد
 آمدن فقیر بہ ایس طرف ہم شغل فارسی بطور خود با عمل
 شغیق داشتہ باشید۔ من ہم در دو سہ روز ے رسم
 لیکن خدا کند۔ کہ باران بایستند۔ گرد و غبار شل است
 و الا در کوچہا ے کھنڈ راہ رفتن خیلہ دشوار خواہد بود
 آدم بر سر مطلب۔ چہار انار و یک ناشپاتی و یک ہم
 و چند دانہ انگور و چند تا خوبانی و قدرے پستہ و کشمش
 کہ از حضور برائے من آمدہ بود۔ بجشم نزد شما فرستادہ

شد - باید که بطور مناسب میان خودتان تقسیم کنید و زیاده
خیریت + و دیگر آنکه بعد از تمام نمودن رُقعہ یک مشتاق
کیاہ کہ سیزده کیلہ دارد - ہم عنایت شد - این را ہم می فرستیم
رُقعہ ششم

خواجہ امامی صاحب سلمو اللہ تعالیٰ! بعد از اشتیاق
مخفی نماند - کہ از دیروز در عجب ریگستانے افتاده ایم -
کہ در پیچ جائے ہم نے رسد - امروز مقام است -
فردا کونج - لیکن مقام امروزہ دریں ارض ذات البرا
بر من ناگوار است + صبحے مارے بر آمدہ بود - پیادہ اورا
گشتند + دیگر آنکہ پنج رُویہ بدشت ، بہیں آدم می فرستیم -
گرفتہ پیش خود نگاہ دارید - و ہر گاہ شخص معلوم بیاید -
باید داد - کہ بیچارہ بہ مضرین خود رساند +

رُقعہ ہفتم

عزیز تر از جان من ! پیروز یک خط باہم عمو صاحب
فما نوشتہ بہ پشت رسانیدہ ام - یقین است کہ رسیدہ
یا میرسد - در ہماں خط چند سطرے ہم برائے شماست -
ملاحظہ خواہید کرد + حالا از طرف عبارت شما خاطر فقیر
جمع است - لیکن اندک خطے پیدا باید کرد - کہ عمر را رو
برائے تحصیل ہمیں است - وقتے کہ خط پیدا شد خط
نمجا - و بدانید - کہ بہترین علوم علم تحصیل معاش و
ہم رسانیدن ترقی در بین امثال و اقراں است - خوشا وقت

فرزندیکہ بزورِ بازو حق والدین ادا نماید۔ از اطوار شما
 معلوم است۔ کہ چیزے خواہید شد۔ بہر حال از فارسی
 حرف زدن دشت بر نخواہید داشت۔ کہ اس دولت نصیب
 ہر کس نئے شود۔ و چیز ہائے دیگر از کتاب حاصل مے گون
 کرد۔ اما این بغیر محبت دشت نئے دہد۔ ہر چند مشکل است۔
 دے برائے شما پُر آسان است۔ زیرا کہ تشویدات شما ہم
 روز مرہ است۔ آنچه در خطوط مے نویسد۔ ہمیں در حرف
 زدن بکار برید۔ حالا ہم فارسیء شما قابلِ نعت نیست۔
 این قدر ہست۔ کہ کم حرف مے زنید۔ و در حرف
 زدن زبان شما مکنث دارد۔ این خوب نیست۔ روانی
 از ہمہ چیز بہتر است۔ و افزونہ دریں جا مقام بگود۔ فردا
 ماہیم و کوچ پیشتر + زیادہ خیریت +

از انشاء بہارِ عجم رقعہ ہشتم

عنیز من ! از رستم خلقی پزہیز و از آزارِ مردم گریز
 کارے است شرگ۔ چہ ہر گاہ شکار از زور و رستم در ماند۔
 سیتش گیرد۔ بیشتر رستم رسیدہ نگذارد۔ و کمتر بہ ہمانہ دیگر
 از پا در آرد + ۵

سگ تازی کہ آہو گیر گزرد بگیرد آہوش جوں پیر گزرد
 رقعہ نہم

برادر من ! دیس سراسے ناپائیدار خوابے مکن و آبے

خواہ۔ کہ دے نیا سائی۔ واند کے سیراب نشوی۔ زائے بزدل۔
 کہ بکار آید۔ و کارے کن۔ کہ پیشانی نہ زاید۔ ہرچہ دیر
 نپاید۔ و نیشگی را نشاید۔ جہاں روزے چنہ است۔ انجام کار
 با خداوند۔ از ہمہ گشتہ بہ او پیوندد۔ و دل از ہمہ
 برداشتہ بہ او بندد۔

رقعہ دہم

ناز پرور من! کاه پارینہ برباد دادن از پای مژدی
 دور است۔ و از باد فروشی نژویک۔ اگر دستے باشد۔ در
 آستین دارند۔ بروزگار بکار آرند۔

رقعہ یازدہم

عزیز القدر! از نوشتہ کوئوال جہاں آباد دریافت
 شد۔ کہ چند تنے خانہ بدوش گندم کلمے جو فروش بہ
 بیکرایے و زوبشی آراستہ و بسجیدگی و آراستگی ہیرااستہ در
 بازار فرود آمدند۔ و بزبان آرائی و جادو بیانی ردل
 باشندگان اس جا بدست آوردند۔ از پیدا و پیمان ہمہ آگاہ
 شدند۔ آنگاہ پیشہ خود فرا گرفتند۔ روزہا بروش مروان
 خداے برداشتند۔ و شبہا ببردی سے ساختند۔ در
 اند کے اندوختند۔ مزدمان گرفتند۔ و رفتند۔ باید کہ پیے
 آٹھا شناختہ گرفتار سازند۔ اندک نوشتہ را بسیار
 دانند۔

منتخبات سکندر نامه

خراج خواستین دار از سکندر و جواب دادن او

که بیداد نشواں ز بیداد رشت که هم دیو خانه است و هم غول راه بجگر و فرشته به ساعز برد شود سیل و آنگه بدریا شود درم بر درم چند باید نهاد همان گنج نا خورده را خورده گیر سر انجام در خاک پس چون نشت کرد گنج قارون فرو شد بگل چه آمد بجز مژدین تا مراد که ماند از قضای تبرزن در رشت چنین گفت کاس شاه فیروز سخت بر آسوده بود از هوشهای دهر که پر بهی کرد و گاه بهی خرد منه مونس خرد خویش او سخن شد بے بر نظمهای تنگ	بیا تا ز بیداد شو عجم دشت چه بشدیم دل در جهان سال واه جهان دام خویش از تو کسیر برد چه باران که بیک مهبیا نشود بیا تا خوریم آنچه داریم شاد زین گنج با بر گزر کرده گیر از آن گنج کا دزد قارون بشت چه باید نهادن برین خاک دل از آن خشت ز برین شد ادعاد درین باغ رنگین درخت زروست گذارش کن ز بوی تاج و تخت یک روز غایب دل و شاد بهر می ناب در جام شاهنشاهی حکیمان هشیار دل پیش او بهر رشت کاه از بانگ چنگ
--	--

ہر جزوئے شہ سے نشانہ
 دُرُخشاں شدہ ہے چوروش دُرُخشاں
 دِماغِ نبو شند گھاں سرگراں
 سرشکِ قدحِ نالہ از غنوں
 نہ ہے زخمِ کز زخمیہ چوں شکر
 در آں بزمِ آراستہ چوں بہشت
 سکندر جہاں ہوئے فرخِ سہر
 نہ دارا در آمدِ خرمشاوہ
 چو خُشرو پرمشاں پرستش نمود
 جو کرد آفریں بر جہاں پتلواں
 نہ دارا دُرود آور بیشِ غنمت
 کہ چوں بود کز گوہرین تختِ قاج
 ز نوئی چہ دیدی تو در کارِ ما
 ہماں رشیم دبیرینہ را کار بند
 سکندر ز گز می چناں بر فروخت
 کماں گوشہ ابروش خیمِ رگرفت
 پُشتاں دید در قاصدِ راہِ شیخ
 زباں چھل بگزی بر آشفہ شد
 فرو گفت سخنِ سچھائے سخت
 کرادر خروید لے باشد بلند
 زباں کو بگزی صوری کند
 سخنِ گر چہ با او ز مارہ بود
 چہ خوش گفت فرزانہ چیں میں

مہندس در فتحِ دروئے نشانہ
 قدحِ شکر افشاں وئے نوشِ بخش
 رز نوشِ ہے دُرودِ رامش گراں
 رواں کزدہ از عید ہارود غوں
 شود رودِ خشکے بدو رود تر
 عل افشاں ترا ز ماہِ اُزدی بہشت
 نشستہ جو بر چرخِ بدرِ مُبیر
 سخنِ گوئے روشنِ دلِ آزادہ
 ہم ادرا و ہم شاو خود را ستود
 شنیدہ سخنِ کرد با او رواں
 ندادہ خراجِ کمن بازِ جہت
 نہ در گاہِ ما وارِ گزفتی خراج
 کہ مجزوی سرازِ خطِ پیرگارِ ما
 مکن سرکشی تا نیابی گزند
 کہ از آتشِ دلِ زبانش بسوخت
 نہ متدیش گویندہ رادمِ رگرفت
 کہ از جوشِ دلِ مغزش آمدِ سرخ
 سچھائے ناگفتنی گفتہ شد
 کہ گوید خداوندِ شمشیر و سخت
 نہ گوید سچھائے نا سود مند
 نہ دوری کمنِ خویش دوری کند
 چمکتن ہم از گشتش پہ بود
 زباں گوشتین است و تیغِ آہنیں

نباشد بخود بر کسے رهنزبان
 گذارنده پیرے کیانی سیرشت
 کہ دشمنیکہ از گوهر و تیغ و تاج
 در آن گوهر پس گنج مین ناپدید
 صفتش یحیٰ خضر وانی بساط
 چو قاصد زبان تیغ بکولاد کرد
 برو بانگ نزد شهریار دلیر
 زمانہ دیگر گوئے آہیں نہاد
 پسر آں بساط کھن در وقت
 ہمہ سال گوہر خیزد بر سنگ
 بگذردن کشی بر میاور نفس
 ترا آں کفایت کہ قنقیر من
 جو من پارکابی کہ بزدا شستم
 تو با آنکہ داری چنان تو شمع
 بر آتم میاور کہ عزم آورم
 بیک سو بزم جہر و آرزوم را
 مگر خدہ نداند کہ در روز جنگ
 بیک تاختن تا کجا تا ختم
 کسے کار معافی دہد طوق و تاج
 ز من ضرر باید نہ زرنخواستن
 نہ زہیں پایکاوہ مرا تا نجاست
 میثلیز نشند مہر و زر کیں
 ترا ملک آسودہ بے داغ و رنج

کہ گوید ہر آنچہ آیش بر زبان
 گذارش چہیں کرد آں سو نوشت
 زیو ناں شدے پیش دارا خراج
 بدے خایہ زر خدا آفرید
 کہ پیشدہ راتازہ کردے نشاط
 خراج کھن گشتہ را یاد کرد
 کہ نتوان ستد غارت از تہ شہ
 شد آں مرغ کو خایہ زہیں نہاد
 بساط دیگر ملک راتازہ گشت
 عمے گھلج سازد جہاں گاہ جنگ
 بشمشیر با من سخن گوے وں
 نیارد سیر تخت تو زیر من
 عیان جہاں بر تو بگذاشتم
 رہا کن مرا در چہیں گوشہ
 ہم چہ بجگی با تو بزم آورم
 بخوش آورم کینہ عزم را
 چہ سرا بریدم در اقصای رنگ
 چہ گردون کشا را سرانداختم
 چو زہار ریاں بچوں فرستد خراج
 سخن بچوں زیر مہری آشتن
 بدیس پایہ باید زمین مایہ نیت
 خرابی میاور در ایماں تیں
 کھن تا سپاسی وں مال و گنج

مشوران بخود کامی ایام را
 ز من آنچه بر ناپد آتراجواه
 فرستاده کین داستان گوش کرد
 سوے فاه شد داغ بر دل کثاں
 فرو گفت پیناهملے دور شد
 چو دارا جواب سکندر شنید
 به مندی یک داستان یاد کرد
 که بے سکه را چه یار بود
 بخندید و گفت اندر آن زبختند
 فلک ریں چه حکم آشکارا کند
 سکندر نه خود گر بود کوه قاف
 چنان پیشه را به جنگ عقاب
 سبک قاصدے را بدر گاه او
 یکے گوے و چو کاں قاصدے رسید
 در آموختن راز آں پیشکش
 سوے روم شد قاصد تیز گام
 ز ره پوں برآمد بر شاه روم
 سرانگنده در پایعه بندگی
 نخستین گره کز سخن باز کرد
 که فرماندهاں حاکم جاں شدند
 چه فرماندم شاه فیروز راے
 سکندر به ایست کائنات خواه
 به پیغاره گفتا ریادر پیام

قلم در کش اندیشہ خام را
 چنان باش یامن که با شاه شاه
 سخنهاے خود را فراموش کرد
 شتابنده پوں برق آتش فتاں
 کز و ستر و بن رادوتا گشت گشت
 یکے دور باش از چکر بر کشید
 کز او شد پیوسته رانے زرد
 که هم سکه نام دارا بود
 که افسوس بر کار چرخ بلند
 که اسکندر آهنگ دارا کند
 که باشد که با من شود هم مصاف
 کم از قطره داں پیش دریغ آب
 فرستاد و شد چشم در راه او
 قبیله پھر از سنجید نامشرد
 بهاں تعین شد دل شاه خوش
 ز دارا پذیرفته با خود پیام
 فروزنده شد آنچه آتش روم
 نمودش نشان پرستندگی
 سخن را بچینی سر آغاز کرد
 فرستادگان بنده فرمان شدند
 که فرمان فرمانده آرم بجله
 پیام در گشت آرد از نزد شاه
 پیام آور از بنده بکشاد کام

متاعیک در مہنگہ خویش داشت
 چو آورده پیش سیکندر نهاد
 ز چوگان و گویہ اند آمد تخت
 و گر آرزوے نبرد آیدت
 ہماں گنجید تا شمرده نشانہ
 سیکندر جہاں داور ہوشمند
 مثل زد کہ ہر کو گزید ز پیش
 عمر نشہ از اں داد چوگان ہمن
 ہماں گویہ را مزد اختر شناس
 چو گویہ زربین شاہ مارا سپرد
 چو نہیں گونہ کرداں گذارش گری
 فرو ریخت گنجید بھین سرے
 بیاب خطہ مرغای درو تا تختند
 جو امیت گفتا دریں زمینوں
 کہ گر لشکر از گنجید انگیخت شاہ
 پس آنکہ قہیزے سپندان خورد
 کہ نشہ گر کشد لشکرے بغیاس
 چو قاصد جواب چہنیں دید سخت
 بہ دارا رساند از سیکندر جواب
 بر آشفقت از اں تیرگی شاہ را
 جہاندار دارا بہاں وادری
 ز چہیں وز خوارم و غزنہیں وغور
 سپاہ ہم کرد بچوں کوہ قاف

بر آورد و ٹیکہ فرایشت داشت
 بہ پیغام دارا زباں بر کشاد
 کہ طہلی تو بازی بایں کن درست
 ز بیہودگی دل بزد آیدت
 کز میں پیش خواہم سپہ بر توراند
 دریں فائما دیدہ فتح بلند
 بچوگان کشیدن توان سوے غیش
 کہ تازو کشم ملک بر خویشتن
 بشکل زمیں مے نہد در قیاس
 بدیں گویہ خواہم ازو گویہ بزد
 گنجید در آمد در آل وادری
 طب کرد مرغای گنجید مرے
 زمین راز گنجید بہ پرداختند
 چو روغن کہ از گنجید آید برون
 مرا مرغ گنجید خور آمد سیاہ
 بیاداش گنجید بقاصد رسپرد
 سیاہ مراہم بدیشاں شناس
 بہ پشت خبر خویش بر بست رخت
 جوابے مخلو گیر بچوں ز ہر ناب
 کہ حجت قوی دیدہ بد خواہ را
 طب کرد از لایہ ارنیاں وادری
 زمیں آہنیں شد ز نعل مستور
 ہمہ سنگ فرساؤ آہن شکاف

فرودماند عشق از شمره دن شکفت
به نغمه هزبر آمد اندر حساب
همه موج دریا زندگشورش
گجا او شد آن بوم را بوم خواند
صبا را شد از تره و او پای کند
ز بجزرید دریا پل زید بوم
ز نعل ستوران پیکانه سیم
هر جا که تابد خرابی کند
بکام دلم بر فشان چوں درخش
مرا او خورد خاک روزی بود

چو عارض شمار سپه بر گرفت
ز جنگی سواران چامک رکاب
جما بچوے چوں دید کرد لشکرش
سپا ہے چو آتش سوسے روم راند
به از من در آمد چو دریا ہے نند
زین بر زین تا با قصابے روم
علت در زین گشت چوں غلج گم
پس شاد گر آفتابی کند
میا ساقی آن را و ق روح بخش
من ادرا خرم دل فروزی بود

ترتیب کردن سکندر لشکر را بحرب دارا

کزین نقد عالم مبادا رنی
که در کار عالم بود هوشمند
نگهدارد از دژد بنگاه را
که روزی اسان کند کار خویش
که هنگام سرما به کار آیدت
که از کاپلی جمل با خود نبرد
چنین داد پڑ سده را آگهی
تو گشتی که آمد قیامت پدید
که آمد قیامت به پیکار او
که طوفانی بدریا در آورد سیل
ز پولاد پوشان زمین شد سیاه

چه نیکو متاعیست کار آگهی
بعالم کسے سر بر آرد بلند
به بازی نه بیجاید این راه را
نینه از دال آنت از بار خویش
میفکن گول که چه عار آیدت
خزے برگر یوه ز شستی و موه د
گذارند شتر و شنا هوشی
که دارا چو لشکر به از من کشید
نبود آگه اسکندر از کار او
رسیدند ز نهاریان خیل خیل
شب خون دارا در آمد ز راه

پیروید و گفت بدخواه مست
 برو شاه گریک شبیخون کند
 سکنه در بندهید و دادش جواب
 ملک را بوقت عینا تا فتن
 پشود و مند و دیگر آغاز کرد
 که آنرا شمرودن توان در قیاس
 سکنه در بد و گفت یک تیغ تیز
 یک گرهگ را کو بود خشمناک
 سپه را جواب چنان از جفت
 خبر گرم تر شد همه پر زماں
 سکنه در چو دانست کائنات تیغ
 فرستاد تا لشکر از هر دیار
 ز مضرو و افرنج و روم و روس
 چو انبوه شد لشکر بیکراں
 خبر داد عارض که ششصد هزار
 چو شد ساخته کار لشکر تمام
 نیشسته بیدار مغوان روم
 شد از کار دارا و پیکار او
 چنین گفت کارین نامور شهیار
 چه سازیم تدبیرش از سلج و جنگ
 اگر بر نیاریم تیغ از نیام
 دگر تاج پستانم از تا جور
 کبل را که از ملک بیرون کنم

شب و روز غافل شد آنجا که هست
 ز ملکش همانا که بیرون کند
 که پنهان نگیرد جهان آفتاب
 بد و دی شاید نظر یافتن
 که دارا نه چندان سپه ساز کرد
 کسانیکه هشتاد لشکر شناس
 کند چرم صد گاو را بریز ریز
 ز بسیار کوه سفندان چه باک
 پسند آمد از شهنویار بلند
 که آمد بروم از دهای دماں
 به تیغی بر آرد همه بوق تیغ
 روانه شود بر در شهنویار
 شد آراشته لشکر کچویان
 عدو خواست از نام نام آوران
 بر آمد دلیران مفرود سوار
 یکم انجمن ساخت بے درد و جام
 بپیکر ملک ندم کردند موم
 سخن راند و بچپیده در کار او
 که بشت بر جستن کارزار
 که آمد باو یزش این کار تنگ
 بزدی ز ما بر نیارند نام
 به بیداد خود بسته باشم کمر
 من را بر رهنی باکیاں چوں کنم

رتبه سم که اختر بدین تیرگی
 چه تندرست باشد درین رشم و راه
 باندیشتر خوب و رای صواب
 جهان دیده پیران بیدار هوش
 بپاشخ کشادند یکسر زبان
 که سر نیز باد آں همایون درخت
 به تاج و به تختش جهان تازه باد
 همه رای تو هست چوں دین درشت
 و یکن ز فرمان تو نگذرد رسم
 چنان در دل آید جهان دیده را
 که چوں کینه دزد دل کینه خواه
 تو نیز آتش کینه رای فرود
 تو سر و نوی خضم بیدار کن
 کنن بارغ را وقت تو کردن است
 بدیبا ای دولت تازه عهد
 بداندیش تو هست بیدارگر
 چه باید هر اسیدنت زان کس
 قلم درکش آیین بیداد را
 ز خضم تو چوں مشکت گشت سیر
 تنور کس چنینی گرم در بنان
 کجا شاه را پای مار اسراست
 تمنای شه را که برهم زند
 بر آں ختم شد رخصت رهنمون

بداندیش مارا دهد چیرگی
 کزو کار بر مانگد دد تنبا
 پدید آورد این سخن را جواب
 چه گفتار گوینده کردند گوش
 دما تازه کردند بر مرزبان
 که ناش بند است و بدوش سخت
 سر خضم اوتاج دروازه باد
 درشتی چه باید زما باز محبت
 بجز راه فرمان تو نشینم
 همه زیر کاین پشیدید را
 همه خای و حشت در آید ز راه
 که فرسخ یزد آتش کینه سوز
 کجا سر کشد بید با سرو من
 نواں را حساب در و کردن است
 عروس جهان را بر آراسه عهد
 به پیچ رعیت ز بیداد سر
 که دارد هم از خانه دشمن بے
 کفایت کن از خلق فریاد را
 بخضم آنگنی پای در نه ویر
 ره انجم را گرم ترک عیناں
 دے کو کردی داری بر تن است
 که از زهره باشد که این دم زند
 که شه پیشدستی نیارد بخون

نگندارد آرزوم تختِ کیاں
 سکندر چه در محکم این داوری
 بدستور بی مقصدت راستان
 یکے روز گز گز دیش روز گار
 بغال پهایوں بشو تیب راه
 عنان تاب شد شاه قیروز جنگ
 ز شمشیر پولاد چوں شیر مست
 سپاسی چو زنبور پر نیشتر
 نشان باز جُست از دُشمن بلند
 بوفتنی که آں وقت سازنده بود
 بسے بر تراز کاویانی دُشمن
 صنوبر مستونے به پنج ایش
 برد از دما پیکرے از حریر
 زده بر سر از جعد پرچم کلاه
 بفرستگما بود پیدا ز دور
 شد آں آند دما با چین لشکرے
 جہاں کرد ز آشوب خود گردناک
 از یں گرد به گوں خاک تا چند چند
 جہاں پاک نوال است پیچیدہ سر
 فلک بر بلندی زبیں در مُغاک
 بنشستہ بر یں ہر دو آلودہ طشت
 زبیں گر بضاعت بر دُش آورد
 نیفتد در یں طشت فریاد کس

بخونریزی اول نہ ہندو میان
 ز لشکر کشاں یافت آں یادری
 بدشکر کشی گفت ہندوستان
 بدشت آمدش طالع کا مگار
 بفرمود کن جا بجند سپاہ
 میان ہستہ بر کین بدخواہ تنگ
 بدستور کشائی کلیدے بدشت
 ز عوغای زنبور ہم بیشتر
 کہ ماند از فریاد دین فیروز مند
 فلک دوستان را نوازندہ بود
 بہ جوق بر زد بہند نمیش
 بخون جگر یافتہ بہ دیش
 کہ سیندہ رازو بر آمد نفیر
 چو بر قلہ کوہ ابر سپاہ
 عقابے سب پر دباش ز نور
 بسر بر چناں از دما پیکرے
 ز بہر چہ از بہر یک مشت خاک
 بشیری توں کہ دانش گز گز بند
 در و گاہ حلو بود گہ جگر
 یکے طشت خوں شد یکے طشت خاک
 ز خون سپادش بسے سرگردشت
 ہمہ خاک در زیر خوں آورد
 کہ بر ہستہ شد راہ فریاد رس

چو قریب دارا بر گلو بسته راه
به ار پرده خود حصارے گئی
بیا ساقی آن آتش تو به سوز
بخلس قزوئی دلم خوش بود
گلو بسته به مرد فریاد خواه
بناموشی خویش کارے گئی
به آتش که مغر من بر فروز
که چوں شمع بر فرقم آتش بود

چو قریب دارا بر گلو بسته راه
به ار پرده خود حصارے گئی
بیا ساقی آن آتش تو به سوز
بخلس قزوئی دلم خوش بود
گلو بسته به مرد فریاد خواه
بناموشی خویش کارے گئی
به آتش که مغر من بر فروز
که چوں شمع بر فرقم آتش بود

راے زدن دارا در کار اشکدر با خاصان خویش

چو دشنه را خوبی از داد اوشت
کسی که بدین ملک خوشه نیست
خرد نیک همسایه شد زان بدامنت
چو در کوزه تا بخرداں دم زنی
درین ره کسی خانه آباد کرد
تو نیز از زنی یار گزدن زدوش
چو دریا بسته مایه خویش باش
انما نفع خویش را در مرگ
چو پیله ز بهر گداساں خود گداز
گذا رنده پیرے از موبداں
که چوں شناه روم آمد آراسته
خبر گزم شد در همه روز و بوم
بهر خاش دارا سراقراشته
جماں را بدین منزه نوروز بود
پناه خدایین آباد اوشت
بنزدیک دانا خردمند نیست
که همسایه گوی تا بخرداں است
به اردستان خرد کم زنی
که گزدن ز دهنقانی آزاد کرد
ز گزدن زان بر نیاری خروش
هم از بود خود سود خود بر ترش
در خسته شو از خویشتن ساز بزرگ
همه تن شد انگشت و تنه کرد باز
گذا ریش چنین کرد با زندهاں
همش تیغ در دشت و بهم خیاشته
که آمد یروں از دهاغه و روم
همه آلت داورى سا خسته
که بیدار دارا جهاں سوز بود

چو دشنه را خوبی از داد اوشت
کسی که بدین ملک خوشه نیست
خرد نیک همسایه شد زان بدامنت
چو در کوزه تا بخرداں دم زنی
درین ره کسی خانه آباد کرد
تو نیز از زنی یار گزدن زدوش
چو دریا بسته مایه خویش باش
انما نفع خویش را در مرگ
چو پیله ز بهر گداساں خود گداز
گذا رنده پیرے از موبداں
که چوں شناه روم آمد آراسته
خبر گزم شد در همه روز و بوم
بهر خاش دارا سراقراشته
جماں را بدین منزه نوروز بود
پناه خدایین آباد اوشت
بنزدیک دانا خردمند نیست
که همسایه گوی تا بخرداں است
به اردستان خرد کم زنی
که گزدن ز دهنقانی آزاد کرد
ز گزدن زان بر نیاری خروش
هم از بود خود سود خود بر ترش
در خسته شو از خویشتن ساز بزرگ
همه تن شد انگشت و تنه کرد باز
گذا ریش چنین کرد با زندهاں
همش تیغ در دشت و بهم خیاشته
که آمد یروں از دهاغه و روم
همه آلت داورى سا خسته
که بیدار دارا جهاں سوز بود

ازو بوم د کیشور بیکبارگی
 ز دارا پرستی منش خاشته
 چو دارا کے دریا دل آگاه گشت
 ز پیران روشن دل و راسے دن
 ز هر کار دانے بر لب دُرست
 که بدخواه را چوں در آرد ننگ گشت
 چه افسوس در آموزد ز رهنمود
 چو در جنگ پیر و زیش دیده بود
 نکه دش در آں کار کس چارو
 چو دانسته بودند کوسرکش است
 سخنها کے کس در نیارد بگوش
 بخت در از زنگه شاد دران
 فرا بز نامه که از فر و بره ز
 به بیعت در آں انجمن گاه بود
 شا گشت بر شاه و بر بزم شاه
 میاد ایتی عالم از نام تو
 گذشتن بیاے من از عهد پیش
 که چوں که دیکه و آهنگ خار
 که در طالع ملک ماتا به دیر
 بر وں آید از دم گردن کشته
 همه ملک ایران بدست آورد
 جهاں گیر دو هم خاند بجاے
 مبادا که آں مره در دمی نژاد

ستوه آمدند از ستم کارگی
 بیهتر سیکندر بسیاراشته
 که مویج سیکندر ز دریا گذشت
 بر آراست پشماں سیکه انجمن
 در آں داور سی چارو کار مجست
 بر چرخ را چوں کند پاسبان
 که آید ز کار سیکندر بر وں
 ز پیر و ز جنگیش تر سیده بود
 نخواستش غم بیج غمخوارو
 بسوزندگی گرم چوں آتش است
 در آں کار بودند یکسر نموش
 سرے بودند نامی ز نام آوران
 تنش جوشته بود و باز دش گروز
 ز احوال پیشینه آگاه بود
 که آباد باد از تو رای بر مگاه
 هماں مجیش دور ز آرام تو
 چنین گفت با من در اندر خویش
 چه داد ز آں جام گوهر نگار
 فرود آید اختر بالا به زیر
 زند در هر آتشکده آتش
 به تخت کیاں بر نشست آورد
 سر انجام او هم در آید ز پای
 درین قالب افتد که هرگز مباد

به او شاه بر پنج زند نام او
 نباید کرد دولت آید به پنج
 فریب فرستش که طاعت کند
 رفریب خوش از خشم ناخوش به است
 مکن بیکه بر زور بازو و سر خوش
 بر آتش میاور که بکس آورد
 اگر سهم شیر می پختند در شیر
 بناموس باید جهان داشتند
 برودن آتش از دهن به همسری
 هر آن چو که باز بود همتیار
 بسا شیر درنده و ستمناک
 چو با کوه دمی گرم بکینی کئی
 پیش از آن پیش نیش دار
 جهان آنکس را سخت کوه برود
 گر سینه چو با شیر خاید کباب
 نه بیکانه گر هست قوه زنده زن
 چو شد جامه بر قدر نردند راحت
 چو بالا بر آرد گیاه بلند
 ز چند برزگال نباید گزشت
 که چو از موده شود روزگار
 سگ لشکر که کو تبصوت شنید
 شد از چند آن پیر پالوده مغز
 ولیکن شکست آتش گرم را

نیارد درین کشور آرام او
 که مغلطس بجا کوشد از بهر گنج
 بیکه دروم متها قناعت کند
 بر افشاندن آب ز آتش به است
 نگه دار وزن هزار و سه خوش
 سیکاهن باهن بکس آورد
 درود استرے مغز آرد بریر
 وز آشت رایت بر افراشتن
 گر این پایه یابد کند ضروری
 بزویخ زر آرنش اندر شمار
 که از نوک خار به در آید بچاک
 همین خرد گر خنده بینی کئی
 که نمرد را گشت سر پیش دار
 پیچ مرده نگذاشت بر هیچ مرده
 بفرم به ترس نه آرد نیتاب
 چو هنجامه گر ده شود جامه کن
 نباید دیگر مهر فروزد خواشت
 سبی سر در باشد از و گزشت
 سخن را درق در نباید نوشت
 بیاد آیدت پیش آموزگار
 دو چاره را در کف آرد کلید
 بر اسما شد از کار آن پاس لغز
 بسر کوچکی داشت آرم را

نشد او گفتمند راسه زن خشمناک
 رگبره برزدانبر و بر پیوسته را
 درو دید چو اژدها در گودن
 که در من چه ترم آهنی دیدم
 نحائی بمن مرد دلی اهل روم
 بکه بزرگ ساکن کنی باد را
 عقاباں ببازی و کلبکاں بجنگ
 چه بدم کرد مصاف کسے
 دیری کند بر من آن نادیر
 سرش لیکن آنکه در آید خواب
 چو من بر سر خستروان انقسم
 بود خایه مرغ سخت و گراں
 که دانیست کیس کودک خرد سال
 به اول قدح دودے آرد به پیش
 بخود متنگ را رهنمونی کنم
 اگر خود شود غرقه در زهر مار
 ز روی کجا خیزد آن دست زور
 بشورانند اورنگ خورشید را
 بنار ارج ایران بر آرد علم
 شکوه کیاں پیش باید نهاد
 سگ کیفیت رو با و ناز و مرشد
 ز شیران بود در و بهاں مانوا
 به تب و تبنت گرمایه داری کند

به پیچید چو مار بر روی خاک
 کشاد از رگبره خشم سر بسته را
 بخشه که دور افتد از سنگ و تن
 که پولاد او را پسندیدم
 رو کوره آتش بر آری بموم
 هراسانی اندید پولاد را
 سرناژیناں در آید بسنگ
 که دارم کمر بسته چو اوست
 چو گور گرا زده با تیره شیر
 که شیر از تنش خورده باشد کباب
 چه اندیشد باشد ز اشک و دم
 نه چو مینک و خایه یک آهنگراں
 شود با بزرگان چنین بد سگال
 گذارد شکوه من و ترم خویش
 که پیش زبوناں زبونی کنم
 نخواهد رنگ از وزغ زینهار
 که کشتی بر دهن راند از آب شور
 تنها کند جای جیشید را
 برو تخت بخشرو و جام جم
 قدم در غور خویش باید نهاد
 که شیر نریاں را رساند گزند
 بخندد زمین تا نگردد هوا
 چو لشکریست گور انوار ی کند

تو خود نیک دانی که با این شکوه
 بدشت ندان مستش و هم
 هز برے که از سگ زبونی کند
 عقابے که از پشته گیرد گریز
 پینگے که تروسد ز دوباره پیر
 یہ زمینی که فردا من پیل زور
 که باشد زبونی خراج آوست
 نشیبینده بر تخت گاه کیاں
 که یارہ کز میر گشتوے
 کلاه کیاں ہم کیاں را سزد
 من از تخم بہمن و پشت کے
 ز روپین تن دروغ اسفند یار
 اگر باز گردد بہ پیشینہ راہ
 و گر کشتی آرد بدریاسے من
 چو دزیا بتلخی جو اش دہم
 از آل ابر عاصی چنان ریزم آب
 سنیرندہ چوں رشتائی بود
 خزان زین زیرہ کہ پاں کشد
 من آل صید را کہ دہام سر بند
 تو اے مغز بوسیدہ و سال سزد
 نہ چاہک شد این چاہکی ساختن
 چراغے بھوا بر افروختن
 کش جز با ندازہ خورشید پایے

ز یک طفل رومی نیایم ستودہ
 بچوب شبان شکستش دہم
 خر پیر با او حرمونی کند
 گر افتاد نش ہست گور بخیز
 بسوزاد مغزش بسہ سام تیر
 سرش چوں سپارم بسیم ستور
 کہ ہمسر بود با بلند انسرے
 منم تان بر سر آمد بر میاں
 ز من جاسے آبا کند فحش جوے
 دریں خزان رومیاں کے سزد
 چرا تو ہم از رومیے سست پئے
 بر اورنگ زریں منم یادگار
 برد و روز دشمن نگردد سیاہ
 سرے بیند افتادہ در پایے من
 ز خاکش ستانم بآش دہم
 کہ نارد دگر دشت بر افتاب
 شکستن بہ از مویائی بود
 کہ تارخت خربندہ آساں کشد
 منش بانہ در گردن آرم کند
 ز گشتا خنے خسرواں باز کرد
 کندے کہو ہے در انداختن
 فلک را جان داری آموختن
 کہ ہر جوہرے را پدیداشت جائے

قبا کون در خور بالا بود
 مرا فخرت پیری از جاسه یزد
 چه پیر کس گردد آرزو پیکشت
 ز پیری نه بود پست لغو
 ز پیران دو چیز داشت بازیگ ساز
 جها بر جوانان جنگ آزمای
 تن ناتوان کس سواری کند
 سپه ی که بردنا بود زانکه پیر
 بشکام خود گفت باید سخن
 خروسیکو بے گزوا بے کشید
 دباں بند کن تا سر آری بسر
 سر یه زباں کو بخوش تر بود
 زباں ی که او کام داری کند
 زباں را نکند در کام خویش
 زبان ترا زو که شد راست نام
 چو از کام خود گام آید بر و
 بسا گفتنیها که باشد زلفت
 بگفتن کسے کو بود سخت کوش
 سخن ی که با صاحب تلخ و سخت
 چو زان گوئے بشدی پسے کرد شاه
 خطر داشت در کار شاهان پسے
 چو از بکنیے بر فروزند چمر
 همانا که پیوند شه آتش است

همانا که دزد دیده کالا بود
 کس گشتنت از سر راس یزد
 ز نیزه عصا ی که گیرد بمشیت
 ز موشکاری در آید بمنز
 یکے در ستوداں یکے در خار
 رها کن فروکش تو پیران پای
 سلاح شکسته چه یاری کند
 میاخی کند چوں رسد تیغ و تیر
 که بے وقت بر ناور دنا برن
 سرش را بگد باز یاید برید
 زباں خشک یه یا گلو گاه تر
 یه است از دباں ی که بے سر بود
 چو کاش رسد کامکاری کند
 نفس بر مزن جز بهنگام خویش
 از آن شد که بیرون نیاید ز کام
 بهر سو که جھنبد شود سرنگوس
 بدیگر زباں بایش باز گفت
 نبوشنده را در نیاید بگوش
 بگویند سخنة نگویند سخت
 پشیاں شد آن پیروشد عذر خواه
 که با شاه خویشی ندارد کسے
 بفرزند خود بر نیارند حمر
 باتش دراز دور دیدن خوش است

نصیحت موارف بود شاه را
 نصیحت گرمی با خد او نیز زور
 چو آگاه گشت آن نصیحت گزار
 سخن را دیگر گوشت بنیاد کرد
 که دارای دور آشکارا نوی
 که باشد سبکد که آرد سپاه
 نتر از این کلاه آسمان دوخته است
 کلاه که با کوه سازد نیرو
 درخت که دونه بس روزگار
 چو گره دد ز دولا بر تاک سیر
 که و نیست او گردن افراخته
 رسن زود بوسد که باشد گیاه
 چو خورشید مشعل در آرد بلغ
 بهنگام سر بنجه رو باه لشک
 گره ز ابرو و خورشید برگشته
 با آهنگی کار عالم بر آ
 چراغ از بگرمی می فروخته
 خمیر آمد و آتش اندر تنور
 شکیب آورد بندها را کلید
 نه نیکوشت شطرنج بد با ختن
 بسا رود که زخمه کردن شکست
 تو شناسی قیاس تو افروص کنم
 به تعظیم دارا جهان دیده مرد

که از کیم خالی کند راه رو
 بود شمع افکنده در خاک شور
 که از پند او گرم بشد شهریار
 بشیرین زبان شاه رایا د کرد
 مخالفت چه باشد که دارا نوی
 ز دارای دولت ستاند کلاه
 ستاره چراغ تو افروخته است
 بشک تو را زود بر آورد کرد
 کند دعوای همسری یا چنار
 رسن بسته در گردن آید بزم
 ز ساق گیاه رسن ساخته
 دیگر بار دوش در افتد به چاه
 بیهوشی پیش میرد چراغ
 چگونگی بند پای پیش پانگ
 که در گوشه پشته کما را گره
 که در کار گرمی نیاید بکار
 نه خود رانده پروانه را سوخته
 نباشد زنا تا دهاں راه دور
 شکبند راکس پشماں نوید
 فرس دینگ فیل انداختن
 که تا زخمه رود آید بدست
 حساب تو با دیگران چوں کنم
 بس زین منط دانستان یاد کرد

جهاندار دارای جویشیده مغز
در آن بُندی و آتش افر و ختن
طلب کرد کاید ز دیواں دیر
دیر بنویسنده آمد چو باد
روان کرد بکلیک شب رنگ را
یکه نامه نغمه پیکر نوشت
سُخنهاے از تیغ پیلاد تر
چو شد نامه نغمه پنداخته
رسانند و نامه خسر و اں
بدو داد نامه چو سر باز کرد
پده ساقی آن جام جُشیده را
مے کرد فروغش شب زار چو

تشد نرم دل ز آن سُخنهاے نغمه
کرد و خواست مغز سُخن سوختن
بکار آورد مُشک را بر حریر
نوشت آن که دارا برو کرد دیاد
بپرد آب مانی و از رنگ را
بنغمه بکده دار باره پشت
زبان از سُخن سخت مینیاد تر
برو مهر شاهانه شد ساخته
ز دارا به اسکندر آمد دواں
دیر آمد و نوادین آغاز کرد
شب تیره رخننده خورشید را
سیناره حقیقی کند بر سپهر

نامه دارا به اسکندر به تهدید و عتاب

بنام بزرگ ایزد داد بخش
خداوند روزی ده و دشگیر
فرود آمد و کوکب تابناک
توانا و دانا بهر بودنی
از و هر زمان روح رامایه
یکه را چنان تنگی آرد به پیش
یکه را بدست افکند کوه گنج
نشاید سراز سکیم از تافتن
نه آکس کند کرد کورنج یافت

که مار از هر دانش اوداد بخش
پناهنده را از درش تا گزیر
منور کن مردم از تیره خاک
گنه بخش و بشیر بخشودنی
خرد را دگر گونه پیرایه
که ناله نریند در اثنای خویش
نسجید ها میدهد کود سنج
جز او حاکم که توان یافتن
نه سنجی نمود آن که او گنج یافت

کُند هر چه خواهد برو حکم نیست
 درود خدا باد بر بندۀ
 چه نمود است بکس تو من ناحق فحاش
 بجائے که بدخواه خوئی بود
 زکو داشتای زو آن شیر مست
 تو ای طفل ناپخته و خام رای
 بهم پیشگی با منت یار کو
 چه کز دُم بوی مار خوئی کنی
 اگر که دی ایس خوئی ماراں رها
 چنانست و بهم مالش از تیغ تیز
 برخشند آذر باشتا و ژند
 بروم اندر آیم ز گرد سپاه
 به یزدان که آهر منش دشمن است
 که از روم دروی خاتم نشان
 ترا آں به آسے سرو و دریاں
 گرفتیم همه آهن آری ز روم
 ز رومی چه بر خیزد و لشکرش
 گر آری بخوار با دروغ و ترغ
 مگر تیر ترکان بغای من
 سرت کو که سر بخش دارا کنی
 کماں بکشنی بر بریزی ز تیر
 و گرنه چنانست و بهم گوش بیج
 حذر کن ز خشم جگر جوش من

که جاں دادن و آشتن اورا کیست
 که انگذره شد ما سر انگذره
 کُند آفریں را به نفرین قیاس
 تواضع نمودن ز بونی بود
 که بازیر دستان مشو زیر دست
 مزین پنج با شیر جنگ آزمای
 سپاهت گنج و سپندار کو
 که با اثر دها جنگ جوئی کنی
 و گرنه من و تیغ چو اژدها
 که یا مرگ خدای ز من یا گریز
 بخویشید روشن بچهره رخ بند
 کنم چشم خویشید روشن سیاه
 بر ز دشت کو خضم آهن من است
 شوم بر سر هر دو آتش فشان
 که بندی چو مژده و بخت میاں
 در آتشکده ماچه آهن چه موم
 بیایستواراں برم کشورش
 گنج باشدت بر گ یک بید بگ
 نخوردی که نمندی بغوغای من
 به ار پیش دارا مدارا کنی
 زیره در نو زدی به پوشی حریر
 که دانی تو میچی و کمتر ز بیج
 مباحش ایمن از خواب خرد گوش من

بخور گوش خفته مبین ز بهار
 پیم شیر گره دُوس جهاں چوں گرفت
 تو آنم که مین باتو آسے خام خوسے
 دیک این مثل رانت باشد که شاه
 بدو جزو به انما بر کینه را
 نشاید همه سال گره گینه دوخت
 مزن رخنه در خاندان کهن
 بر آنم میاور که جُنبم ز جاسے
 بملک خدا داده خره سنده باش
 کلاغه بگ بگ در گوش کرد
 بساز انجن کاسنج آمد فراز
 ندانم که دیهیم کیخسروی
 زمانه کرا کار سازی کند
 ز خاکه که بر آسمان افگنی
 منم سر دگر سرواں پاؤ دست
 طباطبچه بر اعضاے خود میزنی
 غم در جوانی بر آل آرد
 خلاقم نه تنها بُرا کرد پشت
 مرا زید از خست و این عجم
 بسختی کشی سخت چوں آهستم
 ز باران کجا ترسد آن گره گیر
 ز دایره نثوان سینه سخت را
 گراستفد یار از جهاں رخت بزد

که چند آنکه محشید دود وقت کار
 که خره گوش باماه گره دُوس گرفت
 گنم بختنگی گره دم آرزوم جوسے
 به ار وقت خوری در افتد بچاه
 قلم در کش رسیم دیرینه را
 خر و رشته یکبار باید فروخت
 تو در رخنه باشی دیری ممکن
 ندارد بر پشته با پیل پاسے
 ممکن ز آهنی چنگ بستی تراش
 بگ خویشتن را فراموش کرد
 فرشته در آسمان کرد باز
 ز فزنی که خواهد گرفتن نوی
 ستاره بجان که بازی کند
 سر و چشم خود را زیاں افگنی
 سر خویشتن را چه باید شکست
 سر تیشه بر پاسے خود میزنی
 که گره دن بشنیش من خاردت
 بسا گره دناں را که گره دن شکست
 سر تخت کاؤس و انگلیس جهم
 که از پشت شاهان رو بین تنم
 که گره گینه پوشد بجاسے حریر
 نشاید خرید افسر و تخت را
 نسب نامہ خود به بهن سپرد

وگر بهمن از پادشاهی گذشت
 بجز من که دارد گه کارزار
 بمن ختم شد بازو بر بهمنی
 رتبه داده منم دیگران زیر دست
 در اندازد من غلط بود
 خداوند منکم به پیوند خویش
 پشیمان کنوں شو که چون کار بود
 جوانی کن گزیده هشتی دیر
 در هشتی رها کن نبوی گراس
 به نندی بخارت برم کشورت
 من از ساکنی هشتم آن کوه سنگ
 صفت لشکرت گر شود دشمنم
 مجنباں مرا تا نه جنبد زمین
 چو خوانند نامم شهر یار
 سکنه رفز مود کار در کتاب
 در بر قلم در گرفت
 جوابی نیست آن چنان دلپسند
 چو سر بسته شد نامم دل نواز
 دیر آمد و نامه را سر کشاد
 فرزد خواند نامه را سر تا به یمن
 بیا ساقی از بهر دفع خمار
 از آن می کرد و شادمانی کنم

جهاں پادشاهی بمن باز گشت
 دل بهمن و زور اسفندیار
 که اسفندیارم بر و پیش تنی
 رنواد کیان را که آرد فتنکشت
 که بازو بر بهمن نه پیمود
 مشو عاصی اندر خداوند خویش
 ندارد پشیمانی آنگاه سود
 منم گام گشتناخ در کام شیر
 ز جایم میر تا پیمانی بجای
 بخوابش دهم کشور و دیگر
 که در مجیش آهسته دارم درنگ
 اگر کوه آهن بود بشکنم
 بهمن گویمت باز گویم بهمن
 سپه داخت آن نامه چوں نگار
 سزای رنشته رفزید جواب
 همه نامه در گنج و گوهر گرفت
 که بوسید دشتش سپهر بلند
 رساننده را داد تا بزد باز
 ز هر مکتبه صد گنج را در کشاد
 بر آموده چوں در سخن در سخن
 دوا می دل دردمندان بیار
 اگر چنده پیرم جوانی کنم

جواب نامہ دارا از اسکندر

بر آریندہ رُستینا ز خاک
 کشایندہ دیدہ ہو شمشد
 بہشکام بیچارگی چارہ ساز
 کمر بست گردش ز گوداں پہر
 بر افرخت چوں چشمہ آفتاب
 نہ پرسی درویشی براگندی
 ہم ہستی از ملک اوند کے است
 بری حاجت از ہر چہ آید بکار
 کہ تازو بسازیم چیزے دوست
 بدو یا نقش عقل را تاب نیست
 دل از داغداران تسلیم اوست
 بحکم آشکارا بہ حکمت نہاں
 ازو آمدن ہم بدو باز گشت
 مراد ترا پادشاهی از دست
 خدا اوست مابندہ فرماں پذیر
 عجب نیست از بخشش کردگار
 نہ از مادر آوردہ تاج و تخت
 مشو با خدا دادگاں چہرہ دشت
 نگویہ شنا مرد ایزد شناس
 کسے را ز فرمان او فرمشتی
 عجب نیست گر شہزاداری دید

سرنامہ نام جاندار پاک
 بلندی دہ آسمان بند
 جہاں آفریں ہوز جہاں بے نیاز
 زمین را بزم بر آراشت چہر
 بنام زمین را ز نشیر آب
 خداوند بے نسبت بندگی
 یکے کو نہ مانند ہر یکے است
 قوی محبت از ہر چہ گیری شمار
 مراد ترا مایہ باید محبت
 ہر آنچه آفرید او با سبب نیست
 زرد دانش آموز تعلیم اوست
 پُر از حکمت و حکم اوشد جہاں
 فرشتہ و شان را دین سادہ دشت
 دل و دیدہ را روشنائی از دست
 ز فرمان او نیست کس را گریز
 مرا گر کند در جہاں تا خدا
 تو نیز آے جاندار فیروز تخت
 خدا اوست ایں چہرہ دشتی کہ ہست
 سپاس خدا کن کہ بر تا سپاس
 سادا ہشتیاری و بے ہشتی
 مرا گر خداوند یاری دہد

توانم که گردن فزازی کنم
 به تیغ افسردگام خواهم گرفت
 نخواندی ز تاریخ جیشید شاه
 فریاد بآن اژدها یاره مرد
 بداند آسمان و زمین
 حلالی کرد هر که آگاه نیست
 براه نیاگان پیشین ما
 بصفت بر ابریم ایزد شناس
 که گردشت یابم بر ایرانیان
 نه آتش گذارم نه آتشکده
 چنین رسم پاکیزه در او راست
 برین مشک خاشاک نوازشند
 کس راست خرم از نخل بلند
 به بستان گله راست گردن دراز
 ز گوراں سراقاز گورے بود
 ز شیران هان شیر خورتر تر
 دو شیر گور شنه است دیک را گور
 دو پیل خرم طوم در هم کشان
 تو مردی و من مرد وقت نبرد
 من آنکه عنان باز بچشم ز راه
 چه چندان شتی در جهان نیست کس
 بر زیر برگ شتابنده ایست
 بهارے چو من مژده بازی کن

بشمیر با شیر بازی کنم
 بدین اژدها ماه خواهم گرفت
 که آن اژدها چو فرود بود ماه
 هم از قوت اژدهائی چه کرد
 کرد مایه دارد همان و همین
 زرد را بآن بجزد راه نیست
 که بود پیمبر دین ما
 کزان دین کنم پیش یزداں سپاس
 برم دین زشت را از میان
 شود هر دوازدهم آتش زده
 ره ما و رسم نیاگان ماست
 که بوسه خوش مشک پنهان خواند
 که بر نخل خرم ما رساند کند
 که بوسه و رنگ دهد دلخواز
 که با نخل پیش دست زورے بود
 که دندان و چنگش بود تیز تر
 کباب آن کس است کور است زور
 زهر دویکے بود خواهد نشان
 بمردی پدید آید از مرد مرد
 که یاسر دهم یا ستانم کلاه
 جاندار تنها تو باشی و بس
 بر مژده راه با بنده ایست
 بهر دوازدهم ساز می کن

ز مَنگِ من اقطاع من میدهی
 پنبیر آب دادن نشاید به بیش
 مزین بیش ازین لاف گردن کشتی
 بیارام و شندی رها کن ز دست
 همان خیشیه سکه داری بچنگ
 جملے چچین پیر ز نقط رسپید
 بر آسودگی عیش خود میگداز
 یکے داد باغی به بے توشه
 زبوں تر ز من سبیده آور بریر
 بشاشے چه باید در آو بختن
 تنایه شه آنگه آید بدست
 چه باید غرورے بر آراستن
 چو بهمن جوانی بر آں آردت
 زند دیو راهت چو اسفندیار
 چو با دیو دارد سلیکمان نشست
 پتوس از غلط کارے روزگار
 نجسایک با خود بر انداختی
 عیناں باز کش زین تمنایه خام
 ز زندگی نه آدمی خوار تر
 بیس تا بهنگام رکیس گشتی
 مزارا کن از کیس کشتی باز گرد
 نه من بشتم اول باریں کیس که
 بخو تریز من لشکرے ساختی

برای سبیل از یمن سیدهی
 که یابد درو قطره خون خویش
 که خاکی به گوهر نه از آرتشی
 که الماس زار زیر یابد شکست
 رنگدار و مشتیز یا خاره سنگ
 ز طوفان آتش رنگدار بید
 جهانبجوے را یا جزیره چه کار
 ندادش ز بارغ آن دگر خوشه
 که چوبی نخیزد ز پهلوی شیر
 که نتوان ازو میوه ریختن
 که بر روی دریا توان پل بهشت
 نه بر جایه خویش آرد و خاستن
 که گنجد از دهاے بیزار آردت
 که با رستم آئی سوے کارزار
 کند یا وه انگشتی زار دست
 که چوں مایه را غلط کرد کار
 چنان نیست بازی غلط باختی
 که سیمه رغ را کس نیارد بدام
 نه از بربری مزدوم آزار تر
 چه خوں را ندیم از رنگی و بربری
 که مزدوم نیاز دارد از نیک مزد
 تو انگشتی از سلعه مار سر
 شبخو کمان سوے من ساختی

بدایا تا بهم بر زنی جاسے من
 مرا نیز بایست برخاستن
 سپہ راندن از ترز و دریا بڑوں
 تو گر ہوشیاری نہ من بیخودم
 گر افگندہ بر کار تو بخت نور
 جہاں گر ترا داد کارے بدست
 ترا تاج یاور مرا تیغ یار
 مزین میکنہ بر شست و تخت خویش
 میں گنبد کوه را سنگ بشت
 چو آرد زبیں لرزہ ناگہ نبرد
 چو دوران ملکے بیایاں رسد
 جہاں چوں نباشد بجاں آمدہ
 جز این بانست ہیچ درخواست نیست
 ہم سنگی خود مرا بر مسیح
 گرم سنگ و آب و ہی در حباب
 ز رہ پوشم ارتغ باز ی کئی
 ہرچہ آں ٹٹائی تو از گرم و سرد
 بیا تا چہ داری ز شمشیر و جام
 جاندار چوں نامہ را کرد گوش
 فرستاد سر ہنگ و تعجیل جہشت
 در آورد لشکر بہ پیکار تنگ
 چو دارا جزیافت کال از دہا
 بختید جندیں با شکوہ

ستانی ز من ملک آہائے من
 کہ بشتن و لشکر آراستن
 کشادن ز شمشیر دریاے خوں
 ہماں ہوشیارم ہماں و بخردم
 من از ہشتباریم نیز دور
 مرا نیز دشتے دریں کار ہشت
 ستم تیغ زن گر توئی تاجدار
 کہ ہر تخت را تخت ہست پیش
 گو سنگ را کے در آید شکست
 بر آرد باسانی از کوه گرد
 بدو دشت جویندہ آساں رسد
 منی و توئی در میان آمدہ
 کہ در یک ترازو دو من راست نیست
 کہ از از دہا بہن آمد بہ تیغ
 چو کوه افگندہ سنگ خود را در آب
 کہ بدم از صلح سازی کئی
 پذیرندہ ام نہ آشتی وز ہزد
 کہ دارم بریں ہر دو دشتے تمام
 دماغش ز گرمی درآمد بپوش
 سکندر نیامد دراں کار شست
 ہر آراستہ یک بیک کار جنگ
 نخواہد پس شیر کردن رہا
 چو از زردہ کالبد ہائے کوه

زمانه در کینه بکشد باز
خوش آراشگاه است و خوشبو گل است
کز آشوب شاخ کوه در لوز بود
تو آن یافتن در زین استخوان
به پیچای پیچودن باد بهشت
مگر زین خرابات یابم خلاص

رسیدند لشکر به لشکر فراز
زین جزیره که از موصل است
مصاف دو خشر و در آن موز بود
هنوز از بجویند ز آن خشر و آن
پیا ساقی از پلاده بزدار بهشت
خرابم کن از باد و جام خاص

مصاف کردن دارا با لشکر در موصل

همان گره دبر گشتن ماه و مهر
سرا بر دوش این چنین سوسری است
سر رشته بر ما پدیدار نیست
ز دیده که خواهد شد ناپدید
کز اتاج اقبال بر سر نهند
سخن گفتند ز آن پادشاهان پاک
عروس عدن دُر به دینار داد
دو پر کار بستند چو کوه قاف
نقیبان خروشین انگشت
نه در دل سکونت نه در دیده خواب
خرو بسته کوشیده رادست و پای
نمودند در پیشدستی در رنگ
که شمشیر شاخ بر نیاید کشید
همان جانب آبی همان آتش
دل کینه ور گشت بر کینه تیز

خرامیدن لاجوردی سپهر
مپندار کز بهر بازی گری است
درین پزده یک رشته بیکار نیست
که داند که فردا چه خواهد رسید
کز امده از خانه بر در نه نشد
گذارنده نیک دبد بای خاک
که چون صبح را شاه چین بار داد
رسیدند لشکر بجای مصاف
خسک بر گزرگاه رکیب ریخته
بر یک بریزک سوبسو در شتاب
ز بسیار لشکر از هر دو جای
دو رویه ستاوند در جای جنگ
مگر در میان صحنه آید پدید
چو بود از جوانی و گردن کشتی
پدید آمد از بزدباری ستیز

از آن پس که بر کینه ره یافتند
 درآمد بغریدن آواز کوس
 شغفهای آیینیه پیل مست
 چنان آمد از ناله نژدی خروش
 بر آورد خزمه آواز شیر
 طاقی که از مقرعه خاسته
 روا رو بر آمد ز راه بنزد
 ز بیس گفتی از یکدیگر بر درید
 غبار ز بیس بر هوا راه بست
 ز بس گلد بر تارک ترک دزی
 فرد رفت و بر رفت راه نبرد
 ز سیم ستوراں در آن پهن دشت
 جگر تاب شد نعره های بلند
 ز تاب نفس در هوا بسته میخ
 ز بس عظمه تیغ بر خون و خاک
 سپهند ایرایاں هم از صبح بام
 شخفتین صف بیمه ساز کرد
 صف تیسره هم بر آراست چشت
 جناح آن چنان بست در پیشگاه
 ز قلبه که چوں کوو پولاد بود
 ز دیگر طرف لشکر آرایه روم
 سلاح و سلب داد خواهنده را
 چپ و راست آراست از ترک و تیغ

سر از جستن مهر بر تا فتنده
 فلک بر دهان دهل داد بوس
 همه شاه بر پشت پیلان شکست
 که از ناله نژکاں بر آورد جوش
 دماغ از دم گاه دم گشت سیر
 بروں رفت زیر طاق آراسته
 هزارهز در آمد بهزدان مرد
 سرافیل صور قیامت درمید
 عنان سلامت بر دوش شد ز دشت
 ز بیس آسمان آسمان شد ز بیس
 نیم خون بماه و بر ماه گرد
 ز بیس شش شد و آسمان گشت هشت
 گلو گیر شد حلقه های کشد
 جهاں سوخت از آتش بوق تیغ
 دماغ هوا پر شد از جان پاک
 بر آراست لشکر باز تمام
 ز تیغ اثر دها را دهن باز کرد
 یکے کوه گفتی ز پولاد رست
 که پوشیده شد روی خورشید و ماه
 پناهنده را قلعه آباد بود
 بر آراست لشکر جو نخل ز موم
 قوی کرد پشت پناهنده را
 جو آرایش گلبن از انشک سیخ

پس و پیش را که دچوں خاره کوه
 چو از هر دو سو لشکر آراستند
 سیاست در آمد بگذردن زنی
 ز بس خوں که گزد آمد اندر مفاک
 دشمنشیر بر گشته جاسے نبود
 زندگای خدنگ از کمین کماں
 کند اثر دهاے مسلسل شکنج
 ز غریبین زنده پیلان مشت
 ز بس تیغ بر گردن انداختن
 پدر با پسر کیں بر آراشته
 ستون علم جاسه در خوں زده
 ز بس خستہ شیر پیکان نشان
 چنان گرم گشت آتش کارزار
 جمانجھے دارا ز قلب سپاه
 ز دشمن گزائی و قلب افگنی
 هر جا که بازو بر افراختن
 نشد بر تنے تانہ پرداختن
 ز بس خوں رومی دریاں تر کنار
 و زیریں سو سکن ز بشمنشیر تیر
 دو دست آفریده بکوشش بر دل
 دو دستی چنان میگذازید تیغ
 چو بر فوق پیل آمدے خبرش
 چو بر آب دریا غضب رنختن

بر انگشت قلب شریا شکوه
 یلان سو بسو مزدے خواستند
 ز چشم جهاں دور شد روشنی
 چو گوگرد و سزخ آتشین گشت خاک
 که در غار او اثر دهاے نبود
 نیا سود بر یک زیریں یک زماں
 دهن باز کرده به تاراج گنج
 گیره در گلوے هوبراں شکست
 نیارست کس گردن افراختن
 محابا شد و مهر بر خاشته
 نجات از جهاں خیمه بیرون زده
 شده آبله دست پیکان کشاں
 که از نعل اسباں بر آمد شرار
 بر آشفقت چوں شیر شرمه سپاه
 گشاده بر و بازوے بهمنی
 سر خضم در پایش انداختن
 نزد بر سرے تا نینداختن
 هزار اطلس رومی افکنده باز
 بر انگشت بر جهاں رشتن
 هر دست نشمنشیر الماس گوں
 کزو خضم را جاں نیامد دریغ
 فرو ریخته زیر پایش سرش
 ز دریای آب آتش انگشت

چو فیروز که آتش ز دم برزند
 بد را نمودند کآن منند شیر
 شد آرزوم او چه که یکسو کند
 بشکر بگوید که یکبارگی
 چنان دید دارا که دولت صواب
 همه هم گرد همه یکسر ز شد
 بفرمان فرماید و تاج و تخت
 عنان یکبارگی بر آنگیختند
 سکنند چو غوغای بدخواه دید
 بفرمود تا لشکر روم نیز
 ببندند بر دشمنان راه را
 دو لشکر چو مور و مرغ تا تختند
 بشیر پلاد و تبر خدنگ
 چو ز قمر یکی کشیدند نیش
 سکنند در آن داور یگانه سخت
 بسوی بروی انگیز پیل افکند
 یک زخم زد بر تن پهلوان
 بدید خفتن زره پاره کرد
 برید با زوئی تا بنده هور
 بموئی تن شاه رشت از گزند
 هراسید ز آن دشمن بے هراس
 بر آن شد که از خضم تا بد عنان
 دگر بار کن بخت امید دار

دم باد پا را بهم بر زند
 بسا شیر کن مراب آورد زیر
 کز آن پهلوان پیل پهلوان کند
 بر اند بر جنگ او بارگی
 که لشکر بختید چو روی آب
 یکبارگی بر سکنند ز شد
 بفرمود تا لشکر یکسو شد سخت
 دو دشتی به تیغ اندر آورختند
 ز خود دشت آرزوم کوتاه دید
 بدادن ندارند جان را عزیز
 بخاک اندر آرند بدخواه را
 نیز و چنان در جها ساختند
 گورگاه بر مور کردند تنگ
 زمین را بر نبوره کردند ریش
 بپه افشرد مانند بیخ درخت
 سوری پیلتن شد چو آهزمن
 کز آن زخم لورید پیر و جوان
 عمل ہیں که پلاد با خاره کرد
 دیکن شد آزرده در زیر زور
 برزد تیغ و بدخواه را سرنگند
 دل خضم را کرد از آنجا قیاس
 رهایی دهد سینہ را از سنان
 بپه افشرد بر جایی خود استوار

چهر در قال بفرود زنی خویش دید
 قوی کرد بر جنگ باز و خویشت
 نیا سود لشکر ز خویش ریختن
 نبرد از میان ایران سپاه
 دلب گشت مهدی ز پیکارشان
 دیگر ره بزدی نشتر داند پاسبان
 بناموس رایت سپه داشتند
 چو گوهر بر آموذ رنگی به تاج
 بر روشن از تیره شب تا فتنه
 دولتشک بیک جا کرده آمدند
 بارانگاه آمدند از نبرد
 باندیشه از گنبد نیز گشت
 دیگر روز کال روزه شسته نروغ
 سپاه از دو سو صف پیاوستند
 به بلاد فتنه و چهرم کما
 بخواه لشکر در آمد شکیب
 بدار دوسرنگ بودند خاص
 ز جیداد دارا به جا آمده
 بر آن دل که خوشترینه دارا گنند
 چو زینگو به بازار سپه آراستند
 که ما نیم خاصان دارا و بس
 ز بیداد او چو سوتو آمدیم
 بخوابیم فرودا برو تا خفتن

بر اعدای خود دست خود پیش دید
 بکوشید با همتراز و خویشت
 ز دشمن بدشمن در آویختن
 رگرفتند بر لشکر روم راه
 اجل خواست که دن گرفتارشان
 نرفتند چو کوه آهن ز جا سپه
 غنیمت به بدخواه نگذاشتند
 شهر چوین فرود آمد از تخت عاج
 چو آیینی روشنی یافتند
 شدند از حکومت مستوه آمدند
 ز تن زخم شستند از روزه کرد
 که فرودا بسر بر چه خواهد گذشت
 چو رواجیاں سر بر دوش زوز گنج
 هزیراں به شنجیر بر خاستند
 بس زور بازو نمود آسمان
 که دست از عنان رفت و پا از کعب
 به اخلاص نزدیک دودار خلاص
 دل آرزو دگر در میان آمده
 برو کین خویش آشکارا گنند
 به خویش از سکنه رماں خواستند
 بدار از ما خاص تر نیست کس
 بخویشترینه او هم گروه آمدیم
 ز بیداد او ملک پر داد خفتن

یک ایشب بکوشش نگذار جلے
 چو فردا علم در کشند در مصاف
 و بیکن بشو طیکه بیدست رنج
 ز ما هر یکے را نو آنکے گئی
 سکندر باں خواسته عهد بست
 نشد با دش کال دوبیداکیش
 ولے هر کس آن در بدست آورد
 در آن ره که بیداد داو آمدش
 که خزگویش هر روز بے نیگفت
 چو آن عاصیان خدا شد گش
 که بر گنج ثاں کا نگاری دهد
 حق نعت شاه بگذاشتند
 چو یا قوت حور شبید را در دبرد
 بدزدی گرفتند محتاب را
 دو لشکر کشاده کمر چوں دو کوه
 به منزل که خویش گشتند باز
 بیا ساقی از من مرادور سن
 مے کو مراره به منزل برد

که فردا محالیت در آید ز پایے
 خورد ضربت تیغ پهلوی شکان
 بما برگشاده کئی قفل گنج
 به زو کار ما هر دو چوں زر گئی
 به بیجاں در آن خواسته داد دست
 کنند این خطا با خداوند خویش
 کز و خشم خود را شکست آورد
 کمن دانستای به یاد آمدش
 سبک آن ولایت تواند گرفت
 خبر یافتند از خداوند مهش
 به خونریز بد خواه یاری دهد
 پے گشتن شاه برداشتند
 بیا قوت جستن جهاں پے فشرد
 که آن بزد آن جوهر ناب را
 شدند از نبود آزمای سئوه
 به رزم دیگر روزه کردند ساز
 جهاں از سے لعل پُر نور کُن
 همه دل بر تند او غم دل برد

پیروزی یافتن سکندر بر
 دارا و گشته شدن دارا

جهاں گرچه آرمگاه خوش است نیتا بنده را نعل در آتش است

دو در دارد این باغ آراسته
 در آ از در باغ و بنگر تمام
 اگر ز بیدی با گلے خو بگیر
 دیرین دم که داری بشادی بسج
 نه ایم آمده از پهل دل خو نانی
 خراس را کسے در عودسی نخواهد
 گذارند و نظم این داستان
 که چون آتش روز روشن گذشت
 شب از ماه بر بخت بیدارید
 طلایه ز لشکر گه هر دو شاه
 بیاتی بر آمد شدن چو خراس
 بسا خفته که همیشه پهل مشت
 غنوده تن مردوم از سرخ و تاب
 نیایش کنان هر دو لشکر بر از
 مگر کآن و رازی نمودے درنگ
 سگالش چنان شد دو کوشنده را
 چو خورشید روشن بر آرد کلاه
 دو خسر و عنان در عنان آوردند
 بازرم و خوشنودی از یک دیگر
 چو دارا در آن داری راسے جنت
 نوی آشتی کس نشد رهنمون
 که ایرانی از ردهء نیش خورد
 چو فردا فشاریم در جنگ پایے

دو بند ازین هر دو برخاسته
 ز دیگر دے باغ بیرون خرام
 که باشند بجای ماندنش ناگزیر
 که آینه در قفله است و بیج
 مگر از پهل رخ و محنت کشتی
 نگر آن زمان کاب و بیدم نمائد
 سخن را ند بر سنت داستان
 هر از دود شد گشاید نیز گشت
 شکسته بود نور در سایه
 شد پاس دارنده تا صبح گاه
 نیا سوده در آج از بانگ پاس
 سراییم هر ساعت از خواب جنت
 نظر هر زمانے در آمد ز خواب
 که آسے کا قشکے بودے امشب دراز
 به دیری پدید آمدے روز جنگ
 که ریزند صفراے جو نشند را
 پدیدار گردد سپید از سیاه
 رو دوستی در میان آورند
 پتا بند و زراں بر متا بند سر
 دل راسے زن بود در راسے سنت
 نمودند را پیش بشمیر و خو
 بقائم کجا ریزد اندر نبرد
 ز رومی نمانیم یک تن بجایے

بدین عشوه دادند شنه را شکیب
 همان قاصدان نیز که دند جند
 سکنده ز دیگر طرف چاره ساز
 خیال دو سزنگ را پیش داشت
 چنین گفت با بهلولان روم
 بکشیم کوشیدنی مرد دار
 اگر دشت بزدیم مار است مملک
 قیامت که پوشیده بر رای ماست
 ز اندیشهای چنین بهولناک
 چو گیتی در روشنی باز کرد
 با آتش بدل گشت مشت شرار
 در آمد بجنبش دو لشکر چو کوه
 خیزد و لشد شاه بهمن روداد
 همه ساز لشکر بتزیین جنگ
 ز پولاد صد کوه برپای کرد
 چو بر میمنه ساز در گشت کار
 جناح از هوا بر زمین بزد
 جهادار در قلب که کرد و جله
 سکنده که تیغ جها سوز داشت
 بر آیمخت رزمی چو بارنده میخ
 جناح سپه را بگرد و کشید
 گر انما بجان را بد آسان که خواست
 گروست که پرتا پریان ساخت نشان

یکے بر دیرسی یکے بر فریب
 که بر خون او بسته بودند عهد
 که چوں پای دارد در آن تیره گتاز
 مجرای خود که سز بنگ غمیش داشت
 که فر داری مرکز سخت بوم
 رگ جان بکوشش کنیم استوار
 و گر ما شدیم آن داراست مملک
 بود روزه آں روز خود دایه است
 دو لشکر غنودند با ترس و باک
 جها باز سز دیگر آغاز کرد
 کلیجه شد آں سیم گاو رس دار
 کز آن جنبش آمد جها سستوه
 چو برخواست از اول بانداد
 بر آراست از جبهه دینم لشک
 بپایین او گنج را جاس کرد
 همان پیسره شد چو روپن حصار
 پس آهنگ شد در زمین چار میخ
 در نقش کیا غیش بر سر بیاسه
 چنان تیغ از بهر این روز داشت
 لشکر گش ز پیکان و باران ز تیغ
 سیم باژی بر سر خوں کشید
 بفرمود رفتن سوز دشت رشت
 چپ اندازش بر چپ انداخت نشان

بهماں اُشتوارانِ درگاه را
 بقلب اندرون داشت باخویشتن
 برآمد ز تلب دو لشکر خروش
 تیرِه مَغْسِدِ چوں مُرَمَدِ شیر
 ز شوریدنِ ناله کُردنِ ناله
 ز فریادِ روپسِ خُم از پشتِ پهل
 ز بس بانگِ شیبِ زهره شکافت
 ز غُرسیدنِ کوسِ خالی دماغ
 در آمد به بُخراں سر بهید برنگ
 ز بس تیرِ باران که آمد بجوش
 گر آں تیرِ باران گُئوں آمدے
 خرویشیدنِ کوسِ روپینه طاس
 جلاجلِ زنان از نوایه زنگ
 بجُختش در آمد دو دریاے خوں
 زبیں کو بساطِ مُد آراشته
 با ترمود در آمد کماں را شکج
 سینیزنده از تیغِ سیاه ریز
 ز پولادِ پیکانِ پیکرِ شکس
 ز بس زخمِ پولادِ خارِ سینیز
 ز نوکِ سیالِ چرخِ دولاب رنگ
 ز بس بردهنِ نانج انداختن
 سیال در سیال رسته چوں نوکِ خار
 گریزِ ندگان را در آں مَشغولیز

کز ایشان بُود ایمنی شاه را
 چه پولاد کوچه شد آں پیلتن
 رسید آسمان را قیامت بگوش
 در آمد بر قفسِ اژدهای دیر
 بر افتاد شبِ لوزه بردست و پیل
 نفیرِ نَشکان در آمد ز سبیل
 بد تیرِ زهره به پیچید ناف
 زبیں لوزه اُفتاد در کوه و ران
 گشاده بدو رُوزنِ دُرغ و ترنگ
 فگند ابر بارانِ خُود ز دوش
 بجایِ غم از ابر خوں آمدے
 رنجوریننده را داد برجاں هر پس
 بر آورد خوں از دِلِ خارِ سنگ
 شد از موجِ آتشِ زبیں لاله گُول
 غبارے شد از جاے بر خاشته
 نشتابان شده تیرِ چوں مارِ کج
 چو سیاه کرده گریزا گریز
 تن کوه لرزید بر خویشتن
 زبیں را شده اُستخیاں ریز ریز
 ز پرده گایِ لُودش فرو ماندنگ
 نفسِ رات را و پُروانِ تاختن
 سپر بر سپر بسته چوں لاله زار
 ز رویِ رهای نه راه گریز

سواران ہمہ بنیر پر داختہ
 در آں مسلخ آدمی زادگان
 بجا نبرد خود ہر کسے گشت شاد
 ندارد کسے سوگ در حوہ نگاہ
 سخن گو سخن سخت پارکیزہ راند
 چو مرگ از یکے تن بر آرد ہلاک
 بمرگ ہمہ شہر زیں شہر دور
 زبس گشتہ برگشتہ مردان مرد
 بر آں دجلہ خون بلند آفتاب
 سنان سکندر در آں دآوری
 شہر ارے کہ شمشیر دارا فگند
 چو لشکر بہ لشکر در آمیختند
 پراگندگی در سپاہ او قتاد
 سپہ چوں پراگندہ شہر شہر جنگ
 کس از خاضگان پیش دارا نبود
 دوسر ہنگ غدار چوں پہل ہست
 ز دہش یکے زخم پہلو گذار
 در افتاد دارا بدان زخم تیز
 در خست کیانی در آمد بہ خاک
 بر محمد تن نازک از درد و داغ
 گشتہ دوسر ہنگ شوریدہ لے
 کہ آتش ز دشمن بر انگیختیم
 بیک زخم کردیم کارش تباہ

گئے تیر و گہ تو کش انداختہ
 زیں گشتہ کوه از بس افتادگان
 کس از گشتن کس نیاورد یاد
 نہ کس جز قوا گند پوشند سیاہ
 کہ مرگے ہانہوہ را جشن خواند
 شود شہرے از گزیہ اندوہناک
 نگدید کسے گو بود تا صبور
 شدہ راہ ہر ہشتہ برہ نور
 چو نیلوفر افگندہ زورق بر آب
 سبق بردہ بر چشمہ خاوری
 تپش در دل سنگ خارافگند
 قیامت ز گیتی بر انگیختند
 پند دہش در آوزم شہ افتاد
 فراخی در آمد بہ میدان تنہا
 کزو در دل کس ہمارا نبود
 بر آں پیلتن ہر گشتاوند دشت
 کہ از خون زیں گشت چوں لالہ زار
 ز گیتی بر آمد یکے ز شہینزار
 بغلیبہ در خون تن زخمناک
 چہ خولینشی بود باد با پیراغ
 بنزد سکتہ رگر رفتند جلمے
 بارقبال شہ خون اور یختیم
 سپہ دیدیم جانش بفراک شاہ

بیاتایه زینتی و باور سگنی
 چو آمد ز ما آنچه کردیم راس
 با بخشش گنجی که پند ز فتنه
 سکنده چو دانست کارین آبدان
 پشیمان شد از کرده پیمان خویش
 فرو میرد امید داری ز مرد
 نشان جُست کال کشور آراست
 دو بیداد پیشه براه اندرون
 چو در مویک قلب دارا رسید
 تن مرزبان دید در خاک و خون
 سیمانی افتاده در پای مور
 بیازد به تمن بر آسوده مار
 بهار فریدون و گلزار بهم
 نسب نامی دولت کیفتباد
 سکنده فرو آمد از پشت بور
 بقدر مودتا آن دو سرنگ را
 پدارید بر جای خویش آشنوار
 بهالین که خسته آمد فراز
 سر خسته را بر سر را نهاد
 فرو بسته چشم از تن خوابناک
 چو دارا بر ویش نظر کرد و دید
 چنین داد دارا بخشود جواب
 رها کن که در من رهایی نماند

بخونش شمشیر بازگی تر سگنی
 تو نیز آنچه گفتی بیاور بجای
 وفا کن بچیز که خود گفتی
 دیر اند بر خون شاهنشاهان
 که برخاستش عصمت از جان خویش
 که هتال را سر در آید بگرد
 کجا خوابگاه دارد از خون و خه
 به بیداد خود شاه را رهنمون
 ز مویک دواں هیچکس مانند
 گلزار کیانی شده سرنگون
 همان پیشه کرده بر پیل زور
 ز رویین دژ افتاده اسفندباد
 بباد خزاں گشته تا راج غم
 ورق بر ورق سوسو بود باد
 در آمد بهالین آن پیل زور
 دو کوفه زخمی خارج آهنگ را
 خود از جا بچسبید شوریده وار
 ز درع کیانی رگه کرد باز
 شب بیره بر روز رختاں نهاد
 بدو گفت برخیز ازین خون و خاک
 بسوز چاکر آه از دل کشید
 که بگذارتا سر زخم من بخواب
 چراغ مرا روشنایی نماند

پشیم بدان گوته پتلو درید
 تو اے پتلوان کادی سوئے من
 که با اینک پتلو دریدیم چو میغ
 سرسزوران را رها کن ز دست
 چه دستی که با مادرانی کنی
 نگهدار دشتت که داراست این
 چو گشت آفتاب مرا روه زرد
 مبین سز و را در سرافکنده گی
 درین بدم از زحمت آزاد کن
 زین را منم تاج تارک نشین
 رها کن که خواب خوشم می برد
 مگر داں سر خفته را از سیریه
 زمان من اینک رسیده گماں
 اگر تاج خفای می بود از سرم
 چه من زین ولایت کشادم کمر
 میکنند پشالید کاسے تاجدار
 خفوا هم که بر خاک بودی سرت
 دیکین چه سوداشت کلین کار بود
 اگر تا جور سر بر افراشته
 درینا بدربا گنوں آدم
 چرا مزیم را نیفتاد ستم
 مگر ناله شاه نشینده
 بدارای بگیتی و دانای راز

که شد در چکر پتلوم نا پدید
 نگهدار پتلو ز پتلو سے من
 سہ آید از پتلوم بوسے تیغ
 تو نشکن کہ مار اچھا خود شکست
 بتاج کیاں دشتبازی کنی
 نہ پٹھاں چو روز آشکارا است این
 نقابے بمن درکش از لاجورد
 چٹاں شاہ را در چنیں بدنگی
 بامرزیش ایڑی یاد کن
 ملو راں مرا تا نلزد زین
 زین آب و چرخ آتشم می برد
 کہ گردون گزداں بر آرد نفیر
 رها کن بحکم خودم یک زمان
 یکے لحظه بگذار تا بگذرم
 تو غیاہ افسر از من رستاں خواہ
 میکنند منم چاکر شہر یار
 نہ آلودہ خوں شدے پیکرت
 تاشمت ندارد درین کار سود
 کمر بند او چاکری ساخته
 کہ تا سینه در موج خوں آدم
 چرا پکے نکدم درین راہ گم
 نہ روه چنیں روز را دیدے
 کہ دارم بہ بہبود دارا نیاز

و بیکن چه بر تیشۀ افتاد سنگ
 درینجا که از نسل اسفندیار
 چه بودے کہ مرگ آشکارا شدے
 چه سود است مُردن نشاید بزور
 بزد و یک من یک سر مُوے شاه
 گر این زخم را چاره دارنستے
 مبادا کہ اورنگ شاہنشاهی
 چرا خوں گزیم بریں تلخ و تحت
 مبادا آن گلستان کہ سالار او
 نفیر از جہانے کہ دارا گذشت
 بپارہ گری چوں ندارم تو اں
 چه تدبیر داری و رایے تو چیست
 بگو ہنچہ خواہی کہ فرمان کنم
 چو دارا شنید آن دم دلنواز
 بدو گفت کاسے بہترین بخت من
 چه پرسی ز جان بجا آمدہ
 جہاں نہ بہت ہر یک از پنج برشت
 ز بے آدیم سینہ سُوزد دُروں
 چو بر تے کہ در اثر دار و شتاب
 سبُوے کہ سوراخ باشد تَخُشت
 جہاں غارت از ہر درے میبرد
 نہ زو ایناں کہ ہستہد نیز
 ز بیں روز من راستی پیشہ کن

کلید در چارہ ناید بچنگ
 باین بود بس مُک را یادگار
 سکن در ہم آغوش دارا شدے
 کہ پیش از اجل رفت نتوان بگور
 گرامی تر از صد ہزاراں کُلاہ
 طلب کردے تا تو اں رنستے
 ز داراے دولت بماند تہی
 کہ دارندہ را بر در آنگذرت
 بدیں خشتی باشد از خار او
 نہ بہناں چو روز آشکارا گذشت
 کنم لوح بر یاد سرو رواں
 امید از کہ داری و زیمت ز کیست
 بپارہ گری با تو بپایاں کنم
 بخوار شگی دیدہ سا کرد باز
 سزاوار پیرایے تَخُشت من
 کُلی در سہموم خزاں آمدہ
 بجو نہ بہت ما کہ بر رخ نہشت
 قدم تا سرم غرق در پایے خوں
 لب از آب خالی و تن غرق آب
 بموم و سریشم نگردد دُرسنت
 یکے آورد دیگرے مے برد
 نہ آنا کہ رفتند رشتند نیز
 تو نیز از چنیں روز اندیشہ کن

چو هشتو به پندر من آموزگار
 نه من به ز بهمن شدم کاژد ها
 نه اسفندیار جهانگیر گزید
 چو در نسل ما گشتن آمد نخست
 تو سر سبز با دا به شاهنشاهی
 چو در خواستی کاژزو به تو پیش
 به چیز آژزو دارم اندر نهان
 یکم آنکه بر گشتن به گناه
 دوم آنکه بر تخت و تاج کیاں
 دل خود پیزدازی از تخم رکیس
 سوم آنکه بر زیر دستان من
 هان روشنگر که دخت من است
 بهم خواست خود گئی سر بید
 دل روشن از روشنگر متاب
 یکم پذیرفته شد ز هر چه گشت
 کبودی و کوری در آمد بچرخ
 درخت کیاں را فرو ریخت بار
 چو مهر از جهان مهر بانی برید
 یکم بر آل شاه فرخ نژاد
 در و دید و بر خویشن تو کرد
 چو روز دگر صبح ابلق سوار
 یکم بر فرمود کاژد ساز
 نه مهر زر و گنبد شکست

بدین روز نشاندت روزگار
 بخاریدین سر نکردش رها
 که از چشم زخم جهاں نبرد
 گشته نسب کرد بر من درست
 که من کرده ام سر ز بالین توی
 بوقتی که بر من بیاید گریست
 بر آید باقبال شاه جهاں
 تو باشی درین داوری داد خواه
 چو حاکم تو باشی نیاری زیاں
 پند داری از حقه مازین
 حرم نشکنی در شهنشاه من
 بدان تاژی دست بخت من است
 که فرسخ بود گوهر از جشمه
 که باروشنی به بود آفتاب
 پذیرفته بر خاست گوینده حق
 که بغداد را کرد به کاخ و کمر
 سخن دوخت بر درع اسفندیار
 شهبانده و یا قوت شد نابید
 شبانگاه بگریست تا با نداد
 که اورا جهاں زهر مار یست خورد
 عطیه یزدون زد برین مر غم
 بر مژده بجای سخنینه باز
 همایش کرده دند جایی نشست

چو خلوتگش آل چنان ساختند
 تنومند را قدر چندان بود
 چو بیرون رود جوهر جان زن
 چراغی که با وسه در و درمی
 اگر در سپیده ی وگره درمخاک
 بسا مایهیاں کوشود خورده مور
 چنین است رشم این گذرگاه را
 یکس را در آرد به هنگامه تیز
 نمک زهر این لاجوردی بساط
 که رویت کند کهر با وار زرد
 گوئی که در شهر شیراں بود
 چو مرغ از پیء کوچ برکش جناح
 بزین برق وار آتش در جهان
 سمندر چو پروانه آتشرو است
 خزے جوز میخورد بر جالے جو
 اگر شاه ملک است وگر ملک شاه
 که داند که این خاک دیرینه دور
 کهن کیسه شد خاک پنهان شکنج
 زر از کیسه تو بر آرد خروش
 که داند که این دخمه دام و دود
 چه بیرنگ بار بخندان ساخت است
 فلک نیست یمنساں هم آغوش تو
 گمت چوں فرشته بلندی دهد

از زحمت خویش پر داختند
 که در خانه کالبد جان بود
 گریزد ز هنجو ابرو خویشتن
 چه بر طاق آیواں چه بسے زی
 چو خاکی شوی عاقبت زیر خاک
 چو در خاک شور آفتند از آب شور
 که دارد بآمد شد این راه را
 یکس را ز هنگامه گوید که خیز
 باری موه کهر با گوس نشاط
 کبودت کند جامه چوں لاجورد
 بزرگ خودش خانه ویراں بود
 مشو مسیت راح اندرین مستراح
 جہاں را ز خود واره اں واره اں
 دلیک این کهن لنگ و آن خوشروست
 خرافتاد و جان دار خربنده رو
 هم راه رنج است یا رنج راه
 بهر غارے اندر چه دارد ز غور
 که هرگز بیرون نارد آواز گنج
 سبوسے نواز تزی آید بجوش
 چه تار پنهان دارد از نیک و بد
 چه گردمکشاں را سر انداخت است
 طرازش دورنگ است بردوش تو
 گمت با دواں دشت بندی دهد

کلیچ چو گره دُوں وهد باندا
 ز بهر جوے چند بزدن سپاس
 چو هست آب حیواں چو خرما چو شیر
 زهاں شو که همصحنانف بداند
 زنا مود میهای این مردم است
 ز مردم گریزد شوے کوه وغار
 ز بد عهدی مردم اندیشه کرد
 که در مردماں مود میهای برسد
 بگوئی که مردم چنین است حزن
 هم از مردن مردمی شد سیاه
 بگفتار ناگفتنی بر پیچ
 فرو حنپ یا پنبه در نه بگوش
 که با سوز سنج است و باز دوزد
 بر آید بصد دشت چوں تو بهار
 بآیین یک چشمی آید پدید
 در آنگن بمخرم چو آتش بخز
 چو صبحم دماغ دو مغزی دهد

شبانگه بنا نیست نارد بیاد
 چه باید درین هفت چشمه خراس
 چو خضر از چنین روزی روزه رگیر
 ازین دیو مردم که دام و داند
 پیے گور کرد دشباناں گم است
 گوژن گر ازنده در مرغزار
 هماں شیر کو جاع در بیشه کرد
 مگر گوهر مردمی گشت خرد
 اگر نقش مردم سخوانی شکوف
 بچشم اندرون مردم راکلاه
 نظامی بخاموشکاری بیسج
 چو هم رشتی خفتگانی خموش
 بیاموز ازین مهر و لا جوژد
 شبانگه که صد رنگ بند دنگار
 سحر که یک چشمه یابد رکبید
 بیاسانی آن خون رنگین رز
 عی که خودم پاسبان لغزی دهد

تذکره شیخ نظامی گنجوی مصنف سکندر نامه

شمش ابو محمد انبیاں یوسف بن مؤید - اصلش از
 تفرش است - که از نواحی قم شمرده می شود - اما وادش
 در گنجه که از بلاد آذر بایجان است - رود داده - فے راز

عُلُوم ظاهری و باطنی و مصطلحات رشی هر دو تمام بود.
 تاسی عمر گر آغایه را بقناعت و تقوی و عورت و ائمه و
 بسر نموده - چوں شعر از غلبه حرص و هوا دشت
 به سینه بسته پیش از باب دنیا نه ایستاده - بلکه سلاطین
 روزگار بوی تبرک می جُشنند - چنانچه اکثر مثنویات
 به ایتحاس شان نظم فرموده - از آن جُند مخزن اشرار
 بنام بهرام شاه دایه روم - و بیلی مجنوں بارشیم مشوچر
 شاه شروان - و خسرو خیرین و هفت پیکر هر دو
 به اتاپک قزل ارسلان - و سکنه نامه که آخری است بر
 طفل شاه سلجوقی به سبک نظم کشیده بود - و سوابی
 خسته موصوفه اقبالنامه و غیره با ازدست - دگویند نیست
 هزار بیت از قصیده و غزل و قطعه و رباعی و غیره با از
 یادگار مانده بود - گو که حال درمیان نیست - نشری پاکیزه
 دارد - و هم گویند - که مخیرع نبود مروجیه حال مثنوی نظامی
 است - یعنی ابتدای مثنوی بکجه و نعت و منقبت و
 مناجات و تعریف شعر و سخن و غیره نموده به دستل گئی
 رغبت نماید - آورده اند - که نظامی بعمیر هشتاد و چار سالگی
 بعد ۵۹۹ هـ پانصد و نود و نه هجری که خود به تاریخ هشتام
 سکنه نامه بخیر گفته - فوت گردید - گویند - که سفینه
 مثنوی اکثر از هفت بحر بیرون می رود - پس از آن
 آوزان وزن سکنه نامه فعولن فعولن فعولن فعولن
 بارشیم متقارب مشن مقصور یا مخدوف است .

منتخبات شاهنامه

پُرسیدن سُهراب نام و نشان سرداران ایران از بهجیر

زمانه بر آورد از چرخ سر
نشست از بر چرخ پهل رنگ
یکه مغیر خُشروی بر سرش
خم اندر خم و رُوی کرده دژم
بجائے که ایران سپه را بدید
بدو گفت کژی نیاید ز تیر
سرافشان شود زخم کم آورد
چو خدای که نگر ایدت کاشتی
بکژی کنن راعی و چاره مجوس
سرافراز باشی بر انجمن
مناب از ره راستی یسج رُوس
بیاداش نیکی بیابی ز من
بیابی بے خلعت و خیاشته
همان بند و زنداں بود جلے تو
ز من هر چه پُرسد از ایراں سپاه

چو خُز رشید برداشت ز ریس سپهر
بپوشید سُهراب خفتان جنگ
یکه تیغ پندی بُد اندر برش
کندے بر فتراک بر شصت خم
بیامد یکے مُنند بالا گمزد
پفرمود تا رفت پیشش بهجیر
نشانه نباید که خم آورد
هر کار در پیش کنن راستی
سُخن هر چه پُرسم همه راست گوی
چو خدای که یابی ربائی ز من
از ایراں هر آنچست پُرسم بگوید
اگر راست گفتی سراسر سخن
سپارم تو گنج آراشته
ور اید و نگر کژی بُود رایے تو
چنین داد پاسخ بهجیرش که شاه

بگویم همه هر چه داند بدو
 نه بینی جز از راستی پیشه ام
 بگیتی به از راستی پیشه نیست
 بدو گفت که تو پسرسم همه
 همه تانداران آن روز را
 دلیران و سرداران ایران زین
 ز بهرام و از رستم تاندار
 یکایک نشانه بن بر نما
 سراپه دود و بیه رنگ رنگ
 به پیش اندرون بسته صد تنه پیل
 یک زرد خورشید پیکر دُر فشان
 بقلب سپاه اندرون جلے کیست
 بدو گفت کال شاه ایران بود
 وز آن پس بدو گفت که میمنه
 سراپه دود بر کشیده سپاه
 بگذر اندرش خیمه زانده پیش
 زده پیش او پیل پیکر دُر فشان
 چه باشد ز ایرانیان نام او
 چنین گفت کال طوس نوذر بود
 سپهبدار و از تنگ پادشاه
 ندارد ابا زخم او شیر تا و
 پسر سید کال سرخ پرده سر
 یک شیر پیکر دُر فشان

بکزی چرا بایدم گفتگو
 بکزی نیاید خود اندیشه ام
 ز کوی بزیج اندیشه نیست
 ز گز و نکشان و ز شاه ورم
 چو طوس و چو کاوس و گودرز را
 چو گشتنم و چو گیب با آفرین
 ز هرجت پسرسم بن بر شمار
 اگر سر به تن خواهی و جان بجا
 بدو اندرون خیمه پینگ
 یک تخت پیروزه برسان ریل
 سرش ماه زربین غلافش برفشان
 ز گز دین ایران و رانام چیست
 که بر دُر گش پیل و شیران بود
 سواران پشیر و پیل و مینه
 رده گز دش اندر ستاده سپاه
 پس پشت پیلان و شیران به پیش
 به نزد دش سواران زربین فشان
 بگو تا کجا باشد آرام او
 دُر فشان کجا پیل پیکر بود
 سرافراز و لشکر کش و کینه خواجه
 مژگان ز بهش پذیرند ساو
 یک لشکره گشن پیش بیاس
 دُر فشان گز دُر بیان دُر فشان

پس پشتش اندر سپاه گراں
 که باشد بمن نام او باز گوے
 چنین گفت کال فرّ آزادگان
 سپه کش بود گاه کینه دلیر
 کجا پیل با او نکوشد بجنگ
 دیگر گفت کال ستر پرده سرے
 سیم تخت پر مایه اند میان
 برو بر نشسته یکے پهلوان
 از آنکس که بر پلے پیش برشت
 یکے باره پیش بیلاے او
 بخود هر زمان بر خروشد هے
 لے پیل برو گشتواندار پیش
 به ایران نه مرده به بالے او
 درفش بریں اژدها پیکر است
 که باشد بنام آن سوار دلیر
 هجیر آنگے گفت با خویشتن
 بگویم بریں نیک دل شیر مرد
 از آن به نباشد که پنهان کنم
 بهر دگفت که چیں یکے نیک خواه
 دیر سید ناش ز فرسخ هجیر
 دیگر بار به سید سهراب ازو
 بپاسخ چنین گفت یا او هجیر
 بریں دژ بدم من بدان روزگار

همه نیزه داران و جوشنوران
 ز کشتی میاور تنباهی بروے
 سپهدار گو دژ کشوادگان
 دو چل پور دارد چوپیل و چو شیر
 نه از دشت بره و نه از که پلنگ
 بر دگان ایران به پیش پایے
 زده پیش او اختر کاویان
 ابا فرسو با سفت ویال گوان
 نشسته بیکسر ازو بر تراست
 نه بنیم هے اسب همتارے او
 تو گوئی که دژیا ز جوشد هے
 هے جوشد آن مرد بر جلے خیش
 کندے فرو هسته تا پایے او
 بر آن نیزه بر شیر زریں سر است
 که هر دم هے بر خروشد چو شیر
 که گر من نشان گور پیلتن
 ز رستم بر آرد بنا گاه گرد
 ز گز دنگشاں نام او بفگم
 به نوسی پیامد بنزدیک شاه
 بگفتا که نامش ندانم بویر
 که بارے مرا نام چینی بگوے
 که اے پد همنر همنر شیر گیر
 کجا او پیامد بر شهریار

گمانم که آن چینی این پهلوان است
 غمیں گشت سُہراب را دل آں
 نشان داده بد از پدر مادرش
 ہے نام جُستہ از دہان ہجیر
 بُنستہ ہر بر دیگر گوئے بود
 قضا چوں ز گردوں فروہشت پر
 وزاں پس رہے رسید کن مہتران
 سواران بشیار و پیلاں پیاسے
 یکے گزگ پیکہ دُرفش از برش
 میان سراپادہ تختہ زدہ
 ز ایراں یگو نام آن مرد جیت
 چینی گفت کاں پور گو دوز گویو
 ز گو دوزیاں مہتر و بہتر است
 سرا فراز دامادِ مہتر بود
 بد و گفت ز آگسو کہ تابندہ شبہ
 ز دیبلے رومی بہ پیش سوار
 پیادہ سپہ دار و نیزہ و راں
 ز دیبا فروہشتہ زیبا جلیل
 نشستہ سپہدار بر تختِ علج
 چہ نام است اورا ز نام آوران
 بد و گفت کورا فرا برد ز خواں
 بد و گفت سُہراب کیس در خور است
 ز ہر سو ز ہر جہاندار شاہ

کہ ہر گوئے ساز و سلاحش توشت
 کہ جاسے نیامد ز مہتر نشان
 ہے دید و دیدہ نہ مہر باورش
 مگر کاں سٹھنا شود و لہیزہ
 ز فرماں نکاہد نہ ہرگز فرود
 ہم ز بہ کاں کور گزدند و کر
 کشیدہ سراپادہ بر کراں
 بر آید ہے تالہ کرتاسے
 بابر اندر آورده ز ریں سرش
 ستادہ غلاماں یہ پیش رده
 کجا جاسے دارد نژادش ز کیست
 کہ خیا نہ گزداں و را گویو
 بہ ایراں سپہ برد و ہرہ سلامت
 بر ایراں زیں ہچو او کم بود
 بر آید یکے پردہ بہم سپید
 رومہ بر کشیدہ فرود از ہزار
 شدہ انجمن لشکر بے کراں
 غلام ایستادہ رده خیل خیل
 بنادہ بر آں علج کر سسے ساج
 سپہبد نژاد است یاسر و راں
 کہ فروز ندر شاہ است و تاج گواں
 کہ فروز ندر شاہ است و با افسر است
 پیایند پیشش ہماں با کلاہ

پہلے سید زان زرد پزده سرے
 نگہ د اندر نش سنج وزرد و میفتش
 در فتنے پس پشت پیکر گراز
 چه خوانند اورا ز گز و دمنکشان
 چنین گفت کورا اگر از است نام
 ہشیوار و از شجر گیو دان
 نشان پدر جنت و با او گفت
 جہاں را چہ سازی کہ خود ساخت است
 زمانہ نشسته دگر گزہ داشت
 چو دل بر رہی در سرے سنج
 دگر بارہ پز سید ازو سرفراز
 از ان پز دہ ہنر و اسب بلند
 دز ان پس ہجیر پہنبدش گفت
 گراز نام چینی جہاں ہمے
 بدو گفت شہراب کیں نیست داد
 کہے کہ بود پہلو ان جہاں
 تو گفتی کہ در لشکر او نہ تر است
 پر زے کہ کاؤس لشکر کشد
 جہاں پہلو ان باشدش پیشرو
 چنین داد پاسخ مر اورا ہجیر
 کہوں رفتہ باشد بز ابلستان
 بدو گفت شہراب کیں خود بگرے
 برایش نشیند جہاں پہلو ان

در فتنے در فشاں پریش پہلے
 ز ہر گونہ بر کشیدہ درفش
 سرش ماو پیچ و بالا دراز
 بگو تا چہ داری ازو ہم نشان
 کہ در جنگ فیماں دارد لگام
 کہ بر دزد و سخی مباحذ زگان
 ہمہ داشت آن راستی در نہفت
 چناندار از پس کار پزدخت است
 چنان کو گذارد ہباید گذشت
 ہم نہر زو بینی و دزد درنج
 از ان کش بریدار او ہدیاز
 وز ان مزدو آن تاب دادہ کند
 کہ از تو سخن را نیاید نہفت
 از ان است کو را نداتم ہمے
 ز رستم نکو دی سخن ہیچ یاد
 میان سپہ در نماید نہاں
 نگہبان ہر موز و ہر کشور است
 بہ پیل دماں تحت و افسر کشد
 چو بر خیزد از دشت اولے غو
 کہ شاید بدن کاں گو شیر گیر
 کہ ہنگام بزم است در گلستان
 کہ دارد سپہ سوب جنگ رومے
 بریں بر زخمند پیر و جوان

سرا با تو امروز پیاں یکے هست
 اگر پهلوان را نمائی به من
 ترا بے نیازی دهم در جهاں
 و ر آید و نیکه این راز داری ز من
 مرث را نخواهد پیست تن بجای
 نه بینی که موبد بخشود چه گفت
 سخن گفت تا گفت چوں گوهر مرث
 چو از بند و پیوند یابد رها
 چنین داد پاسخ به جیش که شاه
 نبرد کسے جوید اندر جهاں
 اگر خود به بینی تو چنگالی او
 بدانی که از دسے نیاید رها
 بزخم سیر گوز سنداں شکن
 کسے را که رستم بود هم نبرد
 هم آورد او بر زین پیل نیست
 شش زور دارد بعد زور مند
 چو او خشم گیرد بروز نبرد
 نخواهم که با او بجوید بود
 هنر های رستم بگردو جهاں
 تو با او بسنده ناشی به جنگ
 بگیتی ندیدی تو جنگ آوراں
 چو افرا سیاب آن سپه دار چین
 بشمشیر کین رستم پیلتن

یگویم که گفتار من اندک است
 سرافراز باشی بهر انجمن
 گشاده کنم گنجینه رنهای
 گشاده بمن بر زبوشی سخن
 سیاحتی کن انئون بدر هر دو سله
 بدانکه که کشاد راز از رنقت
 کجانا بسوده به بند اندر است
 چو رنقتده مهرے بود بے بها
 چو سیر آید از مرز از تاج و گاه
 که او زنده پیل اندر آرد رجاں
 چنان هیبت و پیکر دیال او
 نه دیو و نه شیر و نه نه آرداها
 بر آرد دمار از دوصدا انجمن
 سرش ز آسماں اندر آید بگردد
 چو گزد پیشتاپ او پیل نیست
 سرش بر تراشت از دخت بلبله
 بهنگش چو شیر و چو پیل و چو مرد
 هم آورد اگر کوه غارا بود
 هم آشکارا است پیش رهاں
 چو او تیغ بندی بگرد به جنگ
 که بودند با گوز های گراں
 ابا نانداران تو راں ز رین
 ببارید آتش بر آں انجمن

بدو گفت سهراب آزادگان
 که همچو تو می خواند باید پسر
 تو مردان جنگی کجا دیدم
 که چندین ز شستم سخن بر زبان
 گرش زینم آنگاه آیدت یاد
 از آتش ترا زیم چندان بود
 چو دریا به سبزه اندر آید ز جاس
 سر نبر می اندر آید بخواب
 چو بر گفت زینگونه سهراب گردد
 بدل گفت ناکار دیده بهیچ
 یگویم بدین ترک بازو دست
 ز لشکر کند جنگجو انجمن
 بدین زور ویران کشت ویران یال او
 ز گودال نیاید کسی جنگجو
 ز ایران نباشد کسی کینه خواه
 چنین گفت موبد که مردن بنام
 اگر من شوم گشته بر دست او
 چو گود ز هشتاد پلور گزین
 چو گلبو بهمانگیه لشکر شکن
 چو بنام ویرانم گردن فراز
 پس از موبد من مهر بانی گشت
 نباشد به ایران تن من مباد
 چو تن سر گشته از زین بیخ سرو

سیاه سخت گو در تر کشتادگان
 بدین زور ویران دانش ویران
 که بانگ پئے اسب نشنیده
 برانی ستانی ورا هر زمان
 که دریا به جوشان پلور زیاد
 که دریا به آرام جوشان بود
 ندارد دم آتش نیز پای
 چو تیغ تنش بر کشت آفتاب
 غمین گشته هزما به بر شمرود
 که گر من نشان گو شیر گیر
 چنین یال ویران خسروانی نشست
 بر انگیزد آل باره پیدتن
 شود گشته شستم بچنگال او
 که با او بروی اندر آرد بر می
 بگیرد سر تخت کاووس شاه
 به از زنده دشمن بر او شاد کام
 نگردد سیاه روز و خون آب چو
 همه نانداران با آفرین
 که باشد بهر جا سر انجمن
 چو شیر و شش شیر آوین رزم ساز
 ز دشمن بکین جانستانی گشت
 چنین دارم از موبد پاک یاد
 سزدگر گیارا نبوید تندر

همه با من از رشتنت گفتن است
به بیوده چیزه ز من خراشتن
بریں رکینه خراهی بریدن سرم
چه باید کنوں رنگت آیمچتن
هانا کت آسان نیاید بدست
بر آرد به آورد گه از تو گود

سُهراب گفت ای چو آشفتن است
چرا باید ایس رکینه آراشتن
که آگله می آں نباشد برم
همان نباید به خوں ریختن
همی پیلتن را ز بخوابی شکست
نیاید ترا جُشت با او نبرد

تاختن سُهراب بر خیمه کاؤس و بر کندن میحما

سر پر دلاں زود نمود بُشت
عجب مانند زان گفتنای بُشت
پیشکشش آمد بجای بُشت
ز هر گوشه آورد پیکار ساز
بنهاد از سر سوزی تلج ز
یکه تریک زدی بکره دار باد
رگراں گزید را پنهان دپو بند
نخست از بر بارغ نیزنگ
چو کوه روان اشبش از جابجست
بر آورد بر چمره ماه گود
رسید او بنزدیک کاؤس شاه
رسیدند از دُسه سران درلیر
ز بازو دُسه آل آب داده سنال

چو بشنید گفتار های دُرشت
رهنماں کوه دزو دُسه وچینه گفت
ز بالا زدش مُتدیک بُشت دست
بسه کوه اندیشهای دراز
ز بُشت از پئے رکینه آنگه کمر
بپوشید خفتان و بر سر نهاد
گر نقش سنان و کمان و کُند
ز مُتدی بجوش آمدش خُون ورگ
به آورد گه رفت چوں پیل مُشت
بر دُسه آمد و رای ناورد کرد
سپاه دمان تا به قلب سپاه
به کوه دار گوران ز چنگال شیر
ز پاؤ رکیب و ز دُست و عنال

کس از نامداران ایراں سپاہ
 وز آن پس دلیراں شدند اچھن
 نشاید رنگ کرد آساں بدوے
 وز آن پس خرویشید ستراب گزود
 چنین گفت کاہے فناہ آزاد مزد
 چرا کردہ نام کاؤس کے
 گر ایں نیزہ ورشتہ بیجاں گتم
 یکے سخت سوگند خوردم بہزم
 کہ ایراں غاصم یکے نیزہ دار
 کہ داری از ایرانیان نیزہ چنگ
 کجا گھو و گو در زو طوس دلیر
 سوار جہاں رستم نامور
 در آئند و مزدی نمایند ہیں
 بگفت و ہے بود خاموش بس
 از آن پس بجنید از جاہے خویش
 خم آورد پشت و سنان سنج
 سراپردہ یک بہرہ آمد ز پاسے
 غمیں گشت کاؤس و آواز داد
 یکے نزد رستم برید آگہی
 نامرم سوارے در اہم نیزہ
 بشد طوس و پیغام کاؤس بود
 بدو گفت رستم کہ ہر شہز یار
 گئے جنگ بودے گئے ساز بہزم

نیارشت کردون بدو در نگاہ
 کہ راینست گوئی گوی پیلتن
 کہ یار دشمن پیش او جنگجوے
 ہے شاہ کاؤس را بر شمرید
 چھون است کارت بدشت نہرہ
 کہ در جنگ شیراں نداری تو پئے
 سپاہ ترا جند بے جاں گتم
 بدیاں شب کجا گشتہ شد زندہ رزم
 گتم زندہ کاؤس کے راہ دار
 کہ پیش من آید بریں دشت جنگ
 فریب ز کاؤس و گشتہم شیر
 و گر زنگہ گزود بہ خاش خر
 وزیں رزمگاہ از پیہ خشم و کیں
 از ایراں نداد ایچ پاسٹش کس
 بہرہ ویکو پردہ سارفت و پیش
 بہرہ دشت و بر کند ہفتاد میخ
 ز ہر سو بر آمد دم کرداسے
 کہ آسے نامداران فرسخ رزاد
 کہیں تروک شد مغز گرداں بقی
 از ایراں نیارد کس راں کار کرد
 شنیدہ سخن پیش او بر شمرید
 کہ کردے مرا ناگہاں خواستار
 ندیدم ز کاؤس جز رنج رزم

پھو مود تا رخس را زیں کنند
 ز جیمہ رنگہ کرد رستم بدشت
 نہاد از بر رخس رخشندہ زیں
 ہے بہشت با گرز رہام تنگ
 ہے آں بدیں ایں بدال گفت زود
 بدل گفت ایں رزم آہ من بہشت
 بزد دشت و پوشیدہ بر بیاں
 نشست از بر رخس و پیمود راہ
 بدو گفت ز ایدر مرو پیشتر
 دُرخش پیرہ دند با اد بہم
 چو سہراب را دید آں یال و شاخ
 بدو گفت ز ایدر بیک سوشویم
 بخندید سہراب پر خاش خر
 بمالید سہراب کف را بکف
 گفت او بر رستم بر دتا رویم
 از ایران و توران نخواہیم کس
 بہ بالا بلندی و با کثفت و یال
 بہ آوردگہ مرثرا جائے نیست
 رنگہ کرد رستم بدال سرفراز
 بدو گفت زدم آے جو ائمہ دوزم
 بہ پیری بسے دیدم آوردگاہ
 تہ شد بسے دیو بردشت من
 رنگہ کن مرا تا پڑی بجنگ

سواراں برو ہا پیر از چیں کنند
 ز رد گیو را دید کا ندر گذشت
 ہیگفت گز گیس کہ بشتاب ہیں
 بہ بر گشتواں ہر زدہ موس جنگ
 تہمتن چو از پردہ آوا شنود
 کہ ایں رستخیز از پیر یک تن بہشت
 بہشت آں کیانی کمر بر میاں
 زوارہ نگہبان گاہ و سپاہ
 بمن دار گوش از یلاں بیشتر
 ہے رفت پر خاش جے و دژم
 برش چوں بر سام جنگ فراخ
 بر آوردگہ بر بے آہو شویم
 ز گفت گو پیلتن نامور
 بہ آوردگہ رفت از پیش صفت
 بیک جہے ہر دود و مزد گویم
 چو من باشم و تو ہم آورد پس
 رستم یافت با ایں بہ بیار سال
 مرثرا خود بیک شست من پائے نیست
 بدال سفت و جنگ و رکیب دراز
 زیں سرد و خشک و ہوانہ دم و گرم
 بسے بر زیں بہشت کردم سپاہ
 ندیدم بد اسو کہ بودم شکن
 اگر زندہ مانی مترس از تنگ

کہ بانامدارانِ توران گروہ
 ہمدی جہاں زیرِ پایے من است
 شمر دند گوئی کہ برزم مرا
 نخواہم کہ جانت ز تن بکسلم
 بہ ایراں ندانم نژادینز جغت
 رنجبید سہراب را دل بدو
 ہمہ راستی باید انگند بن
 ز گفتارِ خو بہت مرا شاد دار
 کہ از خشم نامور نیرمی
 ہم از خشمِ سام نیرم نیم
 نہ بانخت و گاہم نہ با قسم

مرا دید در جنگ دریا و کوه
 چہ کردم ستارہ گواہی من است
 کسانے کہ دیدند رزم مرا
 ہیہ رحمت آرد بتو بر دلم
 غمانی بزرگاں بریں یال و صفت
 چہ آمد ز رستم چنین گفتگو
 بدو گفت کہ تو بپڑسم سخن
 یکایک نژادت مرا یاد دار
 من ایڈوں گمانم کہ تو رشتی
 چنین داد پاسخ کہ رستم نیم
 کہ او پندوان است و من کہ نرم

نبرد رستم با سہراب

بر او تیرہ شد رُوسے روز سپید
 ہیہ ماند از گفت مادر شکفت
 بکوتاہ نیزہ ہیہ تا خشتند
 بچپ باز بُردند ہر دو عنان
 ہیہ ز آہن آتش فرو ریختند
 چہ رُوسے کہ پیدا کند رستم
 ہیہ کو فتند آں بریں ایں بریں
 جہاں باد پایان و گروہ داں دژم
 ز رہ پارہ شد بر میان گواں
 یکے را نہ بد دست و بازو و یار

ز اُتبد سہراب شد نا امید
 بر آورد کہ رفت و نیزہ گرفت
 یکے تیگ بیدان فرو ساختند
 نمائد اسج بر نیزہ بند و بناں
 بشمشیر ہندی بر آویختند
 بزخم اندروں تیغ شد ریز ریز
 گرفتند ز آں پس عمود گواں
 ز تیر و عمود اندر آمد بہ خم
 ز اسپاں فرو ریخت بد گشتوان
 فرو ماندہ اسب و دلاور ز کار

تن از خوسه پر آب و دهاں پر ز خاک
 یک از دیگر رستاده آنگاه دور
 جهان را شکفته ز کوه دایه نشست
 ازین دو یک را بختید مهر
 همه بچه را باز داند تهنور
 نداند همه مردم از رنج و آزار
 بدل گفت رستم که هرگز جنگ
 مرا خوار شد جنگ دیو سپید
 ز دست یک ناپسوده جهان
 بیری رسانیدم از روزگار
 چو آسوده شد بارو هر دو مرد
 بزه بر نهادند هر دو کماں
 زبوه بود و خفتان و بزم بیان
 بهم تیر باران نمودند سخت
 غمیں شد دل هر دو از یکدیگر
 تنهن اگر دست بردے جنگ
 بزور از زمین کوه برداشته
 کمر بند ستراب را پاره کرد
 میان چاں را نه بد آگهی
 فرو داشت دست از کمر بند او
 دو تیر آوژن از جنگ سیر آمدند
 دیگر پاره ستراب گرز گراں
 بزد گرز و آوژد کشفش به درد

ز باں گشته از تشنگی چاک چاک
 پُر از درد باب و پُر از رنج پور
 شکسته هم از تو هم از تو درشت
 خرد دور بد مهر نمود چهر
 چه ماهی به دریا چه در دشت گور
 یکے دشمنی را نه فرو زند باز
 ندیدم که آید بر پیشاں جنگ
 ز مردی شد امروز دل نا امید
 نه گز دے نه نام آورے از میان
 دو لشکر نظاره بدین کارزار
 ز آزار جنگ و ز تنگ نبرد
 یکے سالخورد و دیگر نوجوان
 ز کلاک و ز پیکان نیامد زبان
 تو گوی فرو ریخت بزرگ دخت
 رگ رفتند هر دو دواں کمر
 یکدے سیاه سنگ را روز جنگ
 گراں سنگ را موم پیش افشته
 که از نیر بجایاند اندر نبرد
 بماند از مهر دشت رستم تنی
 شکفته فرو ماند از بند او
 چه گشته و خسته دیر آمدند
 ز نیر بر کشید و بر پیشه وراں
 به پیچید و درد از دیری بخورد

دښمنید مښهراپ گټت اے سوار
 بزیر اندرت رخش کوئی خراست
 مرا رخت آید بتو بر ز دل
 اگر چه گوے سزو بالا بود
 تهنن نداد ایچ او را جواب
 بپستی رسید این از آن آل ازین
 که از یکدیگر دے بر گشتند
 تهنن بتوراں سپ شد بجنگ
 به ایراں سپ رفت مښهراپ گزود
 بزود خویشتن را باریراں سپاه
 میان سپ اند آمد چو گزوک
 چو مرستم بنزدیک توراں رسید
 غیب گشت داندیش کزد و دید
 ازین پز هسر توک نو خاست
 به لشکر که خویش تا زید زود
 میان سپ دید مښهراپ را
 سر نیزه پز خون و خفتان و درت
 دژم گشت مرستم چو اورا دید
 بدو گشت کاے توک مښخوار مرد
 چرا دست با من قسودی همه
 بدو گشت مښهراپ توراں سپاه
 تو آهنگ کزدی بدیشان شخصت
 بدو گشت مرستم که شد زبیره روز

به زخم دلیراں نه پائیدار
 دو دست سوار از همه بدتر است
 که از خون آغشته گشت دست گل
 جوانی کند رهبر کا تا بود
 شگفتی رزو مانند دریچ و تاب
 چنان تنگ شد بر دلیراں زبیر
 دل و جان باندیش بگزاشتند
 بدانشاں که شچیر رسید پلنگ
 عشاں بارو تیز تنگ را سپرد
 بدستش بس نامور شد تباہ
 پراکنده گشتند خود و بزرگ
 پشماں شد آه از چکر بر کشید
 که کاوس را بے گماں بد رسید
 بخفتان بر و یازد آراسته
 که اندیش دل بدانگونه بود
 زبیر لعل کرده بخوناب را
 چو شیرے که گزود ز پشچیر مشت
 خروشه چو شیر زبیراں بر کشید
 ز ایراں سپ جنگ باتو که کرد
 چو گزوک آمی در میان ربه
 ازین رزم دور اند و بهم بیگناه
 کسے باتو پیکار و کینه بخت
 چو پیداکند تیغ گیتی فروز

به گشتی بگیریم فردا بگاه
 بدین دشت هم دارو هم شبر است
 گر آید و لکه بازو بشمشیر و تیر
 برقتند و روی هوا تیره گشت
 تو گفتی ز جنگش سرشت آسمان
 دیگر باره زیر اندش آهن است
 شب زیره آمد سوخته لشکرش
 به هومان چنین گفت کارموز هور
 شما را بسر زان سوار دلیر
 چه آمد شما را چه گفت و چه کرد
 چه کرد او ابا لشکر سر بسر
 یکے رهبر مرد است برسان شیر
 اگر گویم از کار آن نامدار
 دو بازویش مانده ران پیل
 ندانم بگذرد جهان سر بسر
 بدو گفت هومان که فرمان شاه
 چه کار ما سخت و با ساز بود
 پیامد یکے مزد پر خاش جوے
 تو گفتی ز مستی کنول خاست است
 عتال باز به چید و برداشت راه
 چنین گوشت شهاب کوز بس سپاه
 از ایرانیاں من بے گشت ام
 اگر شیر پیش آمدے بے لکماں
 به زمینیم تا بر که رگزید سپاه
 که روشن جهان ز سرنیغ اندر است
 چنین آشنا شد تو هرگز رهبر
 ز شهاب گز دوں هوا خیره گشت
 نیا ساید از تاختن یک زمان
 شکفته روان است روئین تن است
 میان سوده از جنگ آهن سرش
 بر آمد جهان کرد پُر جنگ و شور
 که یال پلان داشت چنگال شیر
 که او بود همزور من در نبرد
 که چون او ندانم به گیتی دیگر
 نکرده ز پیکار و از جنگ سیر
 نه چندان بود کاید اندر شمار
 بجوشد ز آواز او رود نیل
 که بشد گمر کینه چوں او کمر
 چنین بد کز را بدر نخبه سپاه
 به آورد که گشتن آغاز بود
 بدین لشکر گشتن نهاد روی
 که این جنگ رایک تن آراست است
 به ایران سپاه رفت از این جایگاه
 نکرده از دلیراں کسے راتباه
 ز بس را بخوں چوں گل آغشته ام
 نرسته چنین داں ز گز ز گراں

به گشتی بگیریم فردا بگاه
 بدین دشت هم دارو هم شبر است
 گر آید و لکه بازو بشمشیر و تیر
 برقتند و روی هوا تیره گشت
 تو گفتی ز جنگش سرشت آسمان
 دیگر باره زیر اندش آهن است
 شب زیره آمد سوخته لشکرش
 به هومان چنین گفت کارموز هور
 شما را بسر زان سوار دلیر
 چه آمد شما را چه گفت و چه کرد
 چه کرد او ابا لشکر سر بسر
 یکے رهبر مرد است برسان شیر
 اگر گویم از کار آن نامدار
 دو بازویش مانده ران پیل
 ندانم بگذرد جهان سر بسر
 بدو گفت هومان که فرمان شاه
 چه کار ما سخت و با ساز بود
 پیامد یکے مزد پر خاش جوے
 تو گفتی ز مستی کنول خاست است
 عتال باز به چید و برداشت راه
 چنین گوشت شهاب کوز بس سپاه
 از ایرانیاں من بے گشت ام
 اگر شیر پیش آمدے بے لکماں

دیزیں بر شما مجز نظارہ تبود
 بہ پیشیم چہ شیر و پلنگ و ہرن
 چو گزداں مرا رُوے بیتند تیز
 چو فردا بہ پیش است روزِ بزرگ
 بنام خداے جہاں آفریں
 گنوں خوان وئے باید آراستن
 وزاں رُوے مرستم سپاہ را بدید
 کہ امروز سُہراب جنگ آزمای
 چنبیں گفت با مرستم گزود گیو
 بیام دماں تا میان سپاہ
 کہ او گزود بر زمین و نیزہ بدست
 بیام چو پا نیزہ او را بدید
 خمیدہ عمودے بزد بر برش
 نتابید با او بتابید رُوے
 ز گزداں کسے مایہ او نہاشت
 ہم آیین پیشیں رنگہ آشت
 بہ تنہا نشد بر برش جنگجوے
 سوارے نشد پیش او یک تند
 ز ہر سو بے شد دنان و دماں
 غمیں گشت مرستم ز گفتار اوے
 چو کاؤس کے پتہاں را بدید
 ز سُہراب مرستم زباں بر کشاد
 کہ کس در جہاں کودے نارسید

ولیکن نیامد کسے خود چہ شود
 بہ پیکان فرو بارم آتش زابر
 زبرہ بر تن شاں شود ریز ریز
 پدید آید آئیں سرک باشد مرنگ
 نامم ز گزداں یکے بر دین
 بیاید بے غم ز دل کاشتن
 سخن را نہ با گیو گفت و شنید
 چگونہ جنگ اندر آورد پایے
 کہ زان گونہ ہرگز نہ دیدیم نیو
 ز لشکر بر طوس شد کینہ خواہ
 چو گزگیں فردا آمد و بر نشست
 بکر دار شیر زیاں بر درید
 ز نیرو بیفتاد ترک از سرش
 شدند از دلیراں بسے جنگجوے
 بجز پلتن پایہ او نہاشت
 سپہ را برو بیچ نگذاشت
 سچو دیم میدان کینہ بدوے
 بے تاحت از قلب تا بے مند
 بنیر اندروں بود اشبش چہاں
 بر شاہ کاؤس بہناد رُوے
 بر خویش نزدیک جایش گزید
 ز بالا و بزدش بے کرد یاد
 بریں شیر مژدی و گزودی نہید

به بالا ستاره پاسبان
 دو بازو و رانش چو ران هیول
 به تیغ و به نیزه به گوز و کمان
 سر انجام گفتیم که من پیش این
 برگزینم دوال کمر بند او
 همه خواستم کش ز زین برکنم
 گر از باد جلیان شود کوهسار
 از او باز گشتم که بیگاه بود
 بدان تا بگذردیم فودا یک
 چو فودا بیاید بدشت نبرد
 بکوشم ندانم که رفیروز یکشت
 کز او بشت بیروزی و دشتگاه
 بدو گفت کاؤس یزدان پاک
 من رنشب به پیش جها آفرین
 بدان تا ترا بر دهد دشتگاه
 کند تاز به پش زوده کام ترا
 بدو گفت رستم که با فر شاه
 بگفت این و برخاست پس بپلتن
 بشکر که خویش بشهاد روست
 زواره ربیاد خلیده ردا
 از و خوردنی خواست رستم بگفت
 همانکه بدو حال سهراب گزود
 سپه را دو فرشتک به در میان

تنفش را زین بر نایب
 همانا که دارد سبطری فود
 به هر گونه آژمودم بهشت
 بس گزود را بر برگزینم ز زین
 بگشتم دوال کمر بند او
 چو دیگر کسانش به خاک افکنم
 بگشتم از زین مرا نادر
 که شب سخت تاریک و بے ماه بود
 به کشتی گزایم ما اندک
 به کشتی همه بایدیم چاره گزود
 برینیم تارا یزدان به چشمت
 هم او آفریند و هور و ماه
 تن بد سگالت کند چاک چاک
 رحانم فرادا سر اند زین
 بدین کزک به خواه گم کرده راه
 بر آرد به خورشید نام ترا
 به آید همه کامه نیک خواه
 دژم گشته او پیش آن ایمن
 بر اندیشه جان و دیش کینه جو
 که امرو ز چو گشت بر پلدا
 پس آنکه ز اندیشه دل را بگشت
 سراسر همه هر چه بود بر شمرود
 گشاد نیا رشت یک تن میان

چنبن رائد پیش برادر سخن
 به شبگیر من چون به آلودگاه
 بیاور سپاه و درخش مرا
 همه باش در پیش پزده سرای
 گر آید و نیک پیروز باشم بجنگ
 و گر نخود و گر گوند گردد سخن
 میاید یک تن به آلودگاه
 یکایک سوخته ز آبلستان شویید
 از او برکشائی یکا یک سخن
 چنبن بود فرمان یزدان پاک
 تو خوشه گزداں دل ما درم
 بگویش که تو دل بمن در میند
 کس اندر جهان جاودانه نمائد
 بسے دیو و شیر و پلنگ و نهنگ
 بسے باره و در که کردیم پشت
 در مژگ را آن یکوبه که پاسے
 اگر سال گردد قزوون از هزار
 بنگه کمن به جیشید شاه بلند
 به گیتی چو ایشان نه به شهریار
 بزدی ز گزاشب بر تر نبود
 زیمان و سام آن دو گزودن فراز
 چو گیتی برایشان نمائد و بگشت
 همه مژگ را ایم پیرد جواں

که بیدار دل باش و نترسی کمن
 روم پیش آن شوک ناورد خواه
 هماغ تخت و زرتیه کفیش مرا
 چو خورشید تابان بر آید ز جاسے
 به آلودگاه بر نیارم و رنگ
 تو زاری مساز و نترندی کمن
 مسازید جستم سوخته رزم راه
 از زیدر بنزدیک دشتان شویید
 که روز نهمتن در آمد به من
 که گردد به دشت جوانه پلاک
 چنبن رائد ایزد قضا بر سرم
 مشد جاوداں بهر جانم نیشند
 ز گزودن مرا نخود بهانه نمائد
 تنه شد ز چنگم به شکام جنگ
 نیاورد کس دست من زیر دست
 به اسب اندر آرد بر آید ز جاسے
 بهین است راه و بهین است کار
 هماغ نیز طمورث دیو بند
 سرانجام رفتند زی رکذکار
 سپهر بریس گزود گاهش بسود
 ز مژدان به گیتی نه به ثمان جواز
 مرا نیز بر ره رباید گزشت
 به گیتی نمائد کسے جاوداں

چو خوسد گزود بدشتاں گویے	کہ از شاہ گیتی مہر تاب رویے
اگر جنگ سازد تو شستی کمں	چنان روی کہ او راند از بُن سخن
ز شب نیمہ گفت سُہراب بود	وگر نیمہ آرایش و خواب بود

کشتی گرفتنِ مُستم و سُہراب و رہائی یافتنِ مُستم از او بچارہ

چو خورد شیر رنشاں بکشتزد پر	سیہ زارغ پڑاں رفو بُرد سر
تتمن رپوشید بھر بیاں	نشست از بر اژدہای دماں
ریامہ دماں دشت آورد گاہ	نہادہ ز آہن بہ سر بر گلاہ
وزاں رُوے سُہراب با اچمن	ہمے کئے گسارید با رود زن
بہ ہوماں چنیں گفت کاں شیر مرد	کہ با من ہے گزود اُندر نیزد
ز بالای من نیست بالاش کم	بہ رزم اندروں دل ندارد وِژم
برو کشف و یالش بہارشد من	نو گوئی کہ دایندہ بر زد رسن
ز پا و رکیش ہے مہر من	بچنبہ بہ شوم آورد پھر من
ز شانمای مادر ریامہ ہے	بہ دل نیز نختہ بتایم ہے
لگانے برم من کہ اور مُستم اُشت	کہ بچوں او ہزدہ بہ گیتی کم اُشت
نباید کہ من با پدیر جنگ جوے	شوم بخیرہ رُو اُندر آرم بہ رُوے
ز وادار گزوم بسے شرمناک	سیہ رُو روم از سر تیرہ خاک
نباشد اُمیدِ سراے وگر	نباید کہ رزم آورم با پدیر
بہ شاہان گیتی شوم رُو سیاہ	کہ بر مرز ایران و توران سپاہ
بگوید کسے مجز بہ بد نام من	نباشد بہ ہر دو سرا کام من
سراسیمہ گزوم از آدیختن	بجز بہ نباشد ز خوں ریختن

بدو گشت پهلوان که در کارزار
 شنیدی که در جنگ مازندران
 بدین رخش ماند همه رخش او
 بجو یک بهره از تیره شب در گزشت
 جانجوے شرباب دل پر ز رزم
 به شنگیر چوں بر درمید آفتاب
 بهوشید شرباب زخفتان رزم
 بیاید خروشان بدار دشت جنگ
 ز مرستم پیر رسید خنداں دو لب
 که شب چوں ببری روز چوں خاستی
 ز کف رنگن این تیر و شیر کیس
 نشینیم هر دو بیاده هم
 به پیش جهاندار بیماں کنیم
 هماں تا کسے دیگر آید به رزم
 دل من ہے بر تو مهر آورد
 همانا که داری ز گوداں مرزاد
 ز نام تو کردم ہے جشنجوے
 ز من نام پشماں نبایدت کرد
 مگر پوید دشتان سام بلی
 بدو گشت مرستم که آے ناجوے
 ز گشتی رگفتن سکن بود دوش
 نه من کود کم گر تو بهشتی جوان
 بگوئیم و فرجام کار آں بود

رسید است مرستم بمن چند بار
 چه کرد آں سپهبد به گوز سگراں
 ولیکن ندارد پئے و بخشش او
 خروش طلایه بر آمد ز دشت
 به آرام که رفت از تحت بزم
 سر جنگ جویاں بر آمد ز خواب
 سرش پر ز رزم و دلش پر ز بزم
 بجنگ اندرون گردو گاو رنگ
 تو گشتی که با او هم بود شب
 ز پیکار دل بر چه آراستی
 بزین جنگ بیداد را بر زمین
 به مئے تازه دارم روے بزم
 دل از جنگ جستن پشماں کنیم
 تو با من بساز و بیارے بزم
 همه آید شرم به چهر آورد
 گنی پیش من گوهر خویش یاد
 ننگشت نامت تو با من بگوے
 چه گشتی تو با من گنوں هم بزد
 گزین نامور مرستم ز ابله
 نکردیم بزرگز چنین گشتوے
 بجایم فریب تو زین درمکوش
 بگشتی مگر بسته دارم ریاں
 که فرمان در آید جهانباں بود

و دیگر که در جای تنگ و نبرد
 بیست گشته ام در فراز و نشیب
 بدو گفتم سهراب کاسه مرده پیر
 مرا آرد و بد که بر پشت
 کسے که تو ماند ستوداں کند
 و گر هوش تو ز میر و دست من است
 ز انبان جنگی رفود آمدند
 به بستند بر تنگ اشپ نبرد
 چو شیراں به گشتنی در آویختند
 بزده وشت سهراب چوں پیل مشت
 کمر بشد و رستم رگرت و کشید
 به رستم در آویخت چوں پیل مشت
 یکے نغره بر زد پُر از خشم و کین
 زشت از بر سینه پیل تن
 بکندار شیر سه که بر گور ز
 یکے خنجر آنگوں بر کشید
 بگ کرد و رستم به آوار گفتم
 به سهراب گفتم کسے یل شیر گیر
 و گر گونہ رایں باشد آیین ما
 کسے کو به گشتنی نبرد آورد
 گشتنیں که پشتش رند بر زین
 اگر بار دیگرش زیر آورد
 روا باشد از سر کند زو جدا

پژدوش بخویند مزدان مزد
 نیم مزد گفتار زرق و فریب
 اگر نیست پند منست جانی گیر
 بر آید بشکام هوش از برت
 به پزد رواں تن به زندان کند
 به فرمان پرواں بر آرم ز دست
 پیشه دار با کبر و خود آمدند
 بر گشتند هر دو رواں پُر ز درد
 ز تنها خوس و محول همه رختند
 چو شیر و رنده ز جا در سجست
 ز بس زور گشتنی زیریں بر دید
 بر آوردش از جای و نهاد پشت
 بزور گشتن شیر را بر زین
 پُر از خاک چنگال و دوس و دهن
 زند و دست و گور اندر آید پسر
 همه خواست از تن سرش را برید
 که این راز باید گنجد از نهفت
 کند آفاق و گروز و شمشیر گیر
 جز این باشد آرایش دین ما
 سر همتی زیر گزد آورد
 نبرد سرش گزچه باشد به کین
 به افکندنش نام شیر آورد
 بدین گونه بر باشد آیین ما

بدیں چارہ از چنگ نر آژدہ
 دلیر جوان سر بگفتار رہبر
 یکے از دلیری دُوم از زمان
 رہا کرد از دشت و آمد بدشت
 ہمے کرد تنخیر یادش نبود
 ہمے دیر شد باز ہموان چو گود
 بہ ہموان بگفت آن سجا رفتہ بود
 بدو گفت ہموان در بخت اے جوان
 در بخت این برو جز و بالائے تو
 ہنرمندے کہ آژدہ بودی بدام
 نگہ کن کز این ہمیدہ کار کرد
 یکے داستان زد بدو بس شہر یار
 بگفت دل از جان او برگرفت
 بہ لشکر گہ خویش بنہاد روے
 بہ ہموان چنیں گفت شہر اپ گزد
 کہ فدا بیاید بر من بہ جنگ
 چو رستم ز چنگ وے آزاد گشت
 خراماں پشد سوے آب رواں
 و خور د آب و روے و مروتن پششت
 بہ زمزم بنالید بر بے نیاز
 ہمے خواست پیروی و دستگاہ
 کہ چوں رفت خواہد سپہر از برش
 شنیدم کہ رستم ز آغاز کار
 ہمے خواست یابد ز گشتن را
 یاد و نبود آن سخن جانگیر
 سوّم از جوانمرویش بے کماں
 بدشت کہ بر پیش آہو گشت
 از آنکس کہ با او نبرد آژدہ
 بیاید پُرسید از او از نبرد
 سخن ہرچہ رستم بدو گفتہ بود
 بہ سیری رسیدی ہمانا ز جاں
 رکیب دراز و مہلی پاسے تو
 رہا کردی از دشت شد کار خام
 چہ آرد بہ پیشت بدشت نبرد
 کہ دشمن مار از چہ خورد است خوار
 پُرا ندوہ ہمے ماندہ اندر شکست
 بہ خشم و پُرا ز غم دل از کار اوے
 کہ اندیشہ از دل بیاید سُشود
 زبانی بہ گردوش بر پالنگ
 بسان یکے کوہ یولاد شکست
 چو جاں رفتہ گویا بیاید رواں
 بہ پیش جہاں آفریں شد شکست
 زبایش ہمے کرد بر چارہ ساز
 نبود آگہ از بخش خور شب و ماہ
 بخواہد نہ بودن کلاہ از سرش
 چنان یافت نیرو ز پروزدگار

کہ گر سبک را او بسر بر شدے
 از آن روز پیوسته رنجور بود
 بنالید بر کزدگار جہاں
 کہ تختے ز زورش رستاندھے
 بدانشاں کہ از پاک یزدان بخواست
 چو باز آن چنناں کار پیش آدش
 بہ یزدان بنالید کاے کزدگار
 ہماں زور خواہم کز آغاز کار
 بدو باز داد آنچنناں کش بخواست
 وز آن آنجور شد بجایے نبرد
 سے تاحث شہراب چوں پیل مست
 گرازان و چوں شیر نعرہ زناں
 بر آں گوئے مستم چو او را بدید
 ز پیکارش اندازاں بر گرفت
 چو شہراب باز آمد او را بدید
 چو نزدیک تر شد بدو بگریہ
 چنین گفت کاے رشتہ از چنگ شیر
 چرا آمدی باز پیشم رگوے
 ہمانا کہ از جاں تو سیر آمدی
 دوبارہ اماں دادم از کا زار
 چنین داد پاسخ بدو پیلین
 نگویند زیں گوئے مردان مزد
 ز بینی کہ زیں پیر مردے دلیر
 ہے ہر دو پایش بدو در شدے
 دل او از آں آرزو دور بود
 بہ زاری ہے آرزو کزد آں
 کہ رفتن بہ رہ بر تواندھے
 ز نیرے آں کوہ پیکر بکاشت
 دل از بیم شہراب ریش آدش
 بدیں کار این بندہ را پاسدار
 مرا دادی اے پاک پروردگار
 بیغورود در تن ہر آنچش بکاشت
 پرائدیشہ بودش دل و روے زرد
 کندے بہ بازو کمانے بہر مت
 ستمش چہاں و جہاں را کناں
 عجب ماند دروے ہے بنگریہ
 غیب گشت زو ماند اندر شگفت
 ز باد جوانی دیش بر دید
 مرا و را در آں فساں زور دید
 چرا آمدی باز نزد دم دلیر
 سوے راستی خود نداری تو روے
 کہ در جنگ شیراں دلیر آمدی
 بہ پیریت بخشیدم اے ناہدار
 کہ اے نامور کزد لشکر شکس
 ہمانا جوانی ترا غرہ کزد
 چہ آید بروے تو اے نرہ شیر

هر آنکه که خشم آورد و سخت شوم شود رنگارنگ خار بکزد و در شوم

گشته شدن سهراب بدست مرستم

دگر بار انبیا به بخت سخت
به گشتی برگزین نهادند سر
سپهبدار سهراب آن روز دست
غیم گشت مرستم به بازید چنگ
خم آورد بگشت دلاور جوان
زدش بر زمین بر بکزد و شیر
سبک تیغ تیز از میان بر کشید
به پیچید از آن پس یک آه کرد
بدو گفت کلای بر من از من رسید
تو زین بگینا هی که این کوز پشت
به بازی بگویند هم سال من
نشان داد مادر مرا از پدر
همه مجتتمش تا به دینش مو
درینا که رستم بیاید به سر
گنوں گر تو در آب ماهی شوی
وگر چوں ستاره شوی بر سپهر
در خواجه هم از تو پدر کلین من
از آن نامداران گردن کشان
که سهراب گشت است و افکنده خوار
چو بشنید مرستم سرش ریزه گشت

بسر بر چرخ گشت بدخواه سخت
گر گفتند هر دو دوال کمر
تو گفتی که چرخ بلندش بهشت
گرفت آن سرو یال جنگی پاک
زمانه سر آمد نبودش توان
بدانست کو هم نماند بر زیر
بر پور بیدار دل بر درید
ز نیک و بد اندیشه کوتاه کرد
زمانه بدست تو دادم کلید
مرا بر کشید و به زودن بگشت
بخاک اندر آمد چنبرین یال من
ز مهر اندر آمد روانم به سر
چنبرین جان بدادم بدین آرزو
ندیدم درین هیچ گوی پدر
دیا چوں شب اندر سیاهی شوی
ببرای زروے زمین پاک مهر
چو بیند که خشت است بالین من
کسی هم بر دوش مرستم نشان
همه خواست کردن ترا خواستار
جماں پیش چشم اندرش ریزه گشت

همه بے تن و تاب و بے توش گشت
 رُسپرسید از آل پس که آمد بهوش
 بگو تا چه داری ز مرستم نشان
 که گم یاد نامش ز گردن کنان
 که مرستم منم کم مماناد نام
 بزد نعره و خوش آمد بهوش
 چو سُهراب مرستم بدافسان بید
 بدو گفت گر ز آنکه مرستم تویی
 ز هر گون بودم ترا دشمنای
 کنون بشد بکشای از جو شتم
 به بازوم بر مهره خود رنگ
 چو بخواست آواز کوس از دم
 همه جانش از رفتن من رخت
 مرا گفت کایس از پدر یادگار
 کنون کارگر شد که پیکار گشت
 چو بکشاد خفتان و آل مهره دید
 همه گفت کایس گشته بدوست من
 همه ریخت خون و همه کند موی
 بدو گفت سُهراب کیس بدتری است
 ازین خویشتن کشتن کنون چه شود
 چو خورشید تابان ز گنبد گزشت
 ز لشکر بیامد هُشیو ابر بهشت
 دو اشب اندر آل دشت بر پای بود
 گو سِلتن را چو بر پُشت زین
 بُیفتاد از پاؤله هوش گشت
 بدو گفت با ناله و با خروش
 که گم یاد نامش ز گردن کنان
 نشیناد در ماتم بگور سام
 همه کند موی و همه زد خروش
 بُیفتاد و هوش از سرش بر پرید
 بکشتی مرا خیره بر بد خوئی
 بخشید یک ذره مهرت ز جای
 برهنه زمین را این تن روشنم
 زمین تا چه دید این پسران پدر
 بیاد پر از خون و رخ مادرم
 یک مهره بر بازوی من بهشت
 پدر و زمین تا که آید بکار
 پسر پیش چشم پدر خوار گشت
 همه جان بر خویشتن بر دید
 دلیر و ستوده به هر دشمن
 سرش پر ز خاک و پر از آب رُغی
 به آب دو دیده نباید رگر بهشت
 چنین رات و این بودنی کار بود
 نه تن نیامد به لشکر ز دشت
 که تا اندر آوزد کار بهشت
 پر از کرد مرستم و گر جای بود
 ندیدند گردان در آل دشت کیس

همه بے تن و تاب و بے توش گشت
 رُسپرسید از آل پس که آمد بهوش
 بگو تا چه داری ز مرستم نشان
 که گم یاد نامش ز گردن کنان
 که مرستم منم کم مماناد نام
 بزد نعره و خوش آمد بهوش
 چو سُهراب مرستم بدافسان بید
 بدو گفت گر ز آنکه مرستم تویی
 ز هر گون بودم ترا دشمنای
 کنون بشد بکشای از جو شتم
 به بازوم بر مهره خود رنگ
 چو بخواست آواز کوس از دم
 همه جانش از رفتن من رخت
 مرا گفت کایس از پدر یادگار
 کنون کارگر شد که پیکار گشت
 چو بکشاد خفتان و آل مهره دید
 همه گفت کایس گشته بدوست من
 همه ریخت خون و همه کند موی
 بدو گفت سُهراب کیس بدتری است
 ازین خویشتن کشتن کنون چه شود
 چو خورشید تابان ز گنبد گزشت
 ز لشکر بیامد هُشیو ابر بهشت
 دو اشب اندر آل دشت بر پای بود
 گو سِلتن را چو بر پُشت زین

چنان بدگماں نشان که او گشته شد
 به کاوش کس تا خفتند آگهی
 ز لشکر بر آمد سراسر خودش
 بغرود کاوش تا بوق و کوس
 و ز آل پس بشکر چنین گفت شاه
 بتازید تا کار شهراب چیست
 اگر گشته شد ز دستم جنگ جو
 بسیار جو جمنشید آواره گشت
 به انبوه زخمی بسیار زدن
 چو آشوب برخاست از انجمن
 که اکنون چو روز من اند گذشت
 همه مرزبانی بدان کن که شاه
 که ایشان ز بهر من جنگ جو
 نباید که ببینند رنجی به راه
 بسے روز را داده بودم نوید
 بگفتم اگر زنده زمینم پدید
 چه دارمستم آسے پہلو نامور
 درین دژ دیرے به بند من است
 بسے زو نشان تو پیر سیده ام
 جز آن بودیکس سخته های او
 چو گشتم ز گفتار او نا امید
 بهین تا کدام است اندام زبانیان
 نشانے که مهد داده مادر مرا
 سر نامداراں همه گشته شد
 که تحت رمی شد ز مشتقم رتی
 بر آمد زمانه یکایک به جوش
 در پیوند و آمد سپه دار طوس
 که را پدر هیو نے شوے ز زمگاه
 که بر شهر ایران بسیار گریخت
 از ایران که یار دشمن پیش او
 که بهیم سر مجتهد در کوه و دشت
 بدین رزم گد بر نشاید مبدن
 چنین گفت شهراب با پیلتن
 همه کار تو کاں دیگر گویند گشت
 شوے جنگ توران ز ناند سپاه
 شوے مرز ایران ز ناند دوس
 مکن جز به نیکی در ایشان نگاه
 بسے کزاده بودم ز هر در امید
 به گیتی نمانم یکے تا بخور
 که باشد روانم بدست پدر
 ز گفتار ختم کنند من است
 همه مهد خیال تو در دیده ام
 از و باز ماند رتی جاے او
 شدم لاجرم تیره روز سپید
 نباید که آید به جاننش زبانیان
 بدیدم ز امید دیده مادر مرا

چنينم نوشته بود اختر به سر
 چو برق آمد رفتم آنگون چو باد
 ز سختی برستم فرو بشت دم
 نشست از بر رنشم رستم چو گرد
 بپایم به پیش رسپ با خروش
 چو دیدند ایرانیان روسه او
 ستایش گرفتند بر رکزدگار
 چو زان گونه دیدند بر خاک سر
 به پرستش گرفتند کس کار چشیت
 بگفت آن شکفته که خود کرده بود
 همه بر گرفتند با او خروش
 چنین گفت با سرفرازان که من
 شما جنگ مجوئید کس
 زواریه بپایم بر ریپلتن
 چو رستم برادر بر آن گونه دید
 پشیمان شدم من ز رکذار خویش
 دیدم جگرگاه پور جوان
 رپر را بگشتم به پیرانه سر
 فرستاد نزدیکو هوماں پیام
 نگه دار آن لشکر آنگون توئی
 که با تو مرا روز پیکار نیست
 برادرش را گفت پس پنهان
 تو با او برو تا لب محض آب

که من گشت گزوم دست پیر
 به مینو مگر بمنت باز شاد
 پیر آتش دل و دیدگان پیر زخم
 پیر از خون دل و لب پیر از باد سرد
 دل از کرده خویش پیر دزد و جوش
 همه بر نهادند بر خاک رو
 که او زنده باز آمد از کاززار
 دریده همه جامه و شسته بر
 ترا دل بدین گونه از بهر کیست
 گرامی پسر را که آزرده بود
 نهاد آن زمان با سپهدار هوش
 نه دل دارم امرو ز گوئی نه تن
 که این بود که من گزوم امرو ز لب
 دریده برو جامه و نمسته تن
 بگفت آنچه از پور گشته شنید
 ستانم رکافات ز اندازه میش
 بگریه بر او چرخ تا جادادان
 بریده پیر و پنج آن نامور
 که شمشیر کس ماند اندر نیام
 نگه کن بدیشان مگر نغوی
 همان بیش ازین جاب گفتار نیست
 که برگرداے گزود دشمن را
 مکن بر کس هیچ گونه رشتاب

زواره بیامد هم اندر زماں
 به با صبح چنیں گشت مہمان گرو
 بحیر سنبیزمده بد گماں
 نشان پدر بخت و با او نگفت
 ما این بد از شویمے او رسید
 زواره بیامد بر پیلکن
 ز کار بحیر بد بد گماں
 تهمتن ز گفتار او خیره گشت
 نبرد بحیر آمد از دشت کیس
 یکے خنجر آملوں بر کشید
 بر دواگان به پوزش فراز آمدند
 چو بر گشت زان جاگه پهلوان
 بر دواگان پرفتنه با او هم
 همه لشکر از بهر آں از چمنند
 که درماں این کار یزدان کند
 یکے دشنه بگرفت مرستم بدست
 بر دواگان برو اندر آ و بختند
 بدو گشت گودرز اکنوں چه سود
 تو بر نویشتن گر کنی صد گزاند
 اگر مانده باشد مرا و را زماں
 و گزین جهان آں جوان رفتنیست
 شکاریم یکسر همه پیش مرگ
 چو آیدش بشکام بیرون کنند

به مہمان سخن گفت از پهلوان
 کہ نمود شہراب را دستبرد
 کہ میداشت از سپہبد نہاں
 روانش بہ بیداشتی بود جھفت
 بیاید مرا و را سے از تن برید
 ز مہمان سخن راند از انجمن
 کہ شہراب را زو سر آمد زماں
 جہاں پیش چشم اندرش تیرہ گشت
 گر بیانش بگرفت وزد بر زین
 سرش را بچے خواست از تن برید
 بحیر از سر مرگ باز راستند
 بیامد بر خستہ پور جوان
 چو طوس و چو گوزد و چو گشتہ
 زباں بر گشتادند یکسر ز پند
 مگر کیس غماں بر تو آساں کند
 کہ از تن بر برد سر خویش پشت
 ز مرگاں بچے خون دل رختند
 گر از روی گیتی بر آری تو دود
 چه آسانی آید بباں از چمنند
 بماند بہ گیتی تو با او دماں
 نگہ کن بہ گیتی کہ جاوید کیست
 سر زہر تاج و سر زہر زنگ
 وزاں پیک ندانیم تا چوں کنند

پراگند گانیم اگر بمره است
ہمے خوشن را برباید گویشت

دراز است را ہش اگر کونہ است
زمرج اے سپہبد بے اندوہ کیست

نوشدارو خواستن مرستم از کاؤس برائے سُہراب ونہ دادن او آل را

کہ اے گود بانام روشن رواں
بگویش کہ مارا چہ آمد بہ سر
دیدم کہ مرستم مماناد دیر
یکے رنج کن دل بہ بیمار من
نجا خشتگان را گند نئی مرست
سزد گرفتہستی ہم اکنون ز پے
چو من پیش تخت تو کھنجر شود
بہ کاؤس کیسہ پیامش پدا
کرہ بیشتر آب نزدیک من
کہ ہنقش سے نزد من آبرو سے
دہم زندہ ماند بیل پیلین
ہلاک آورد بے گمان مرا
گراوشہ زیار است پس طوس چیت
نہ سازیم پاداش او مجز بہ ہر
کہ سوگند خورد دے بہ تاج و بہ تخت
سرت بر سر دار پیچاں ستم
بدان فرو مہرز و بدان یال و شاخ

بہ گود ز گفت آل زماں پٹھواں
پیامے ز من سوے کاؤس بر
بہ دشنہ جگر گاہ بپور دیر
گرت ہیچ یاد است کردار من
از آل نوشدارو کہ در گنج ثروت
بتردیک من با یکے جامے
مگر کو بہ تخت تو بہتر شود
بیاید سپہبد بکردار باد
بدو گفت کاؤس کن پیلین
نخواہم کہ اورا بد آید بروے
دلیکن اگر داردے نوش من
گند پشت مرستم بہ نیرو و ترا
شنیدی کہ او گفت کاؤس کیست
اگر یک زماں زوہن بہ رسد
ہماں نیز سُہراب برگشتہ تخت
بدیں نیزہ ات گشت بیجاں ستم
سجی گنج اندر جہان فراخ

سجی باشد او پیش رستم به پاس
 اگر تاج بخش است و مگر زده خواه
 به پیش رسیده آبرو دیم بر بزد
 یکم خاک باشد بدست اندر
 نه مزد بزرگی جهاں دید
 کنم زنده کاؤس کنی را به دار
 به پیچند از وکے کمان و جهاں
 به گیتی درون نام بد گشت
 بر رستم آمد بکر دار زود
 درخت است حفظ همیشه به بار
 هماں رنج کس را خیریدار نیست
 که روشن کنی جان تاریک او
 بکے جامه آرد برش پر زنگار
 و بخوابد و آمد بر شهریار
 کس آمد پیش زود آگاه کرد
 ایمنی از تو تابوت خوابد نه کلخ

سجی باشد او پیش رستم به پاس
 نخواهم به نیکی سوئے او نگاه
 به دشنام چندی مرا بر رستم
 چو فرزنده او زنده باشد مرا
 سخنای شهراب نشنیده
 کنز را بر انیاں سر بزم هزار
 اگر ماند او زنده اندر جهاں
 کس دشمن خویشتن پرورد
 چو بشنید گویند بر گشت زود
 بدو گفت خوی بد شهریار
 به تندی به گیتی وایار نیست
 ثرارت باید بزدیک او
 بفرمود رستم که تا پیشکار
 جواں را بر آن جامه زرنگار
 گو پیلتن سر سوئے راه کرد
 که شهراب شد زین جهان فراخ

زاری کردن رستم بر شهراب و بزدن
 تابوتش به زابلستان نزد زال و رودابه

همی زد به سپیده همه کشد موی
 بنالید و فکراں بهم بر نهاد
 بجای کله خاک بر سر نهاد

چو بشنید رستم خراشید موی
 بدر جشت و بر زدیکه سر باد
 پیاده شد از اسب رستم چو باد

غریوان و گردیان و زاری کُناں
 سراقاز و از نخم پهلوان
 نہ جوش نہ نحو و نہ تحت و کلاه
 کہ فرزند کُشتم بہ پیراں سرا
 سوے مادر از نخم نانداز
 جز از خاک تیرہ مبادم نشست
 کہ چوں او گوے ناندازے نژاد
 بزدی فُروں بُود و گردان نیو
 بزدی مہم پیش او کود کے
 چگونہ فرستم کسے را ہمیش
 چرا رُوزِ کزوم بر او بر سیاہ
 سزاوارم انوں بہ گفتار سزد
 دلیر و جوان و خردمند را
 چہ گوید بدان دُخت پاکِ جوان
 بہ دشنہ چکر چاہ او بہ شکافت
 مرا نام بے ہر دہے دیں کنند
 بدیں سال گردد چو سحر بلند
 بہن بر کند رُوزِ روشن سیاہ
 کشیدند بر رُوسے پُور جوان
 پیچے تنگ تابوت بہر آمدش
 سوے نخم خویش بہاد رُوسے
 ہمہ لشکرش خاک بر سر زدند
 ہمہ تخت پر مایہ نہیں پشنگ

بزرگان لشکر ہمہ ہنجناں
 ہے گفت زار آے نبرہ جوان
 نہ بیند چو تو نیزہ خورشید و ماہ
 کرکرا آمد راین پیش کآمد مرا
 بنیرہ جہاندار سام سوار
 بُریدن دو دشنہ سزاوار ہست
 کہ فرزند شہراب دادم بہاد
 ز سام نریان و کُشاسپ گیو
 چو من نیست در گرد گیہاں یکے
 چہ گویم چو آگہ شود مادرش
 چہ گویم چرا کُشتمش بے گناہ
 کُداہیں پدر راین چنیں کار کرد
 بہ گیتی کہ کُشت است فرزند را
 پدرش آں گرا نیای تر پهلوان
 کہ دشنہ بہ کہینہ بر او دشت یافت
 بریں نخم سام نفیریں کنند
 کہ دانست این کودک از جنت
 بچنگ آیدش راسے و ساند سیاہ
 رفرومود تا دیبہ نخمہ داں
 پیچے آرزو گاہ و شہر آمدش
 ازاں دشت بُزدند تابوت اوے
 بہ پشہ سرا اندہ آتش زدند
 ہماں نخم و دیبہ رنگ رنگ

بعد آتش نهادند برخواست نگو
 جہاں چوں تو دیگر نہ بیند سوار
 در بچ آں ہمہ مزدی و رایے تو
 در بچ این غم و حسرت جاں گزین
 بگویش فراوان کند زالی زار
 چہ گویند گزودان و گزودنکشان
 ازین چوں بہ ایشان رسد آنگہ
 بدیں کار پوزش چہ پیش آورم
 ہمہ ریختن خون و ہمہ کند خاک
 ہمہ پهلوانان کاغذ شاہ
 زبان بزرگان پُر از پند بود
 چنین است کردار چرخ بلند
 چو شادان نشیند کسے با گلاہ
 چرا زہر باید ہمے بر جہاں
 یکے دائرہ آمدہ چنبری
 نہ ہر پادشاہ و نہ ہر بندہ را
 بہاں سرگزشت است از ہر کسے
 چو اندیشہ بود گردد دراز
 اگر چرخ را ہشت ازین آنگہ
 چنان دال کہ زین گردش آگاہ نیست
 بدیں زمین آنگوں نباید رگریست
 ز شہراب چوں شد خبر نزد شاہ
 بہ رستم چنین گفت کاغذ کسے

ہمے کرد زاری جہاندار گز
 بہ مزدی و گزودی گز کارزار
 در بچ آں رخ و بوز و بالایے تو
 ز مادر مجاہد ز پدر دارغ دل
 ہماں نیز رودا بڑ پُر ہنر
 چو زینساں شود نزد ایشان نشان
 کہ برکندم از باغ سرو سہی
 کہ دل شاں بگفتار خویش آدم
 بہ تن جامہ خسروی کردہ چاک
 ز شمشیر بر خاک با او بہ راہ
 نہشتن بہ درد از چکر بند بود
 بہ دستے گلاہ و بدیگر کمنہ
 بہ خیم کمنش ر باید ز گاہ
 چو باید خرامید با ہمزبان
 فراوان دریں دائرہ داوری
 شناسد نہ نادان نہ دانندہ را
 چنین گوئے گوئے بازی آرد بے
 ہمے گشت باید سوئے خاک باز
 ہمانا کہ گشت است مغزش تری
 بہ چوں و چرا سوئے او راہ نیست
 ندانیم فراجم رایں کار چیست
 بیاد بہ نزدیک او با رسپاہ
 کہ از کوہ البرز ما بزرگ نے

نیاید بگشتن بوی خاک زهر
 سرانجام بر مرگ باشد گزر
 همه گوش سوسے خردمند کن
 وگر آتش اندر جهان در زنی
 روانش کن دامن برگیر سرای
 پنهان ببرد و بانا و گویا او
 ز ششم بزرگان بماند ہے
 که ایدر به دشت تو گردد تباہ
 بر این رفته تا چند خواهی گریست
 ز شست است بومای درین دشت
 از ایشان به دل در مدار آنچه کین
 به شیر و سگ یزدان و فرمان شاد
 ازین رزم اندوخت آمد به زوے
 وگر دود اندر ایراں بر آورده اند
 مرا نیز با جنگ آهنگ نیست
 نخواهم از ایشان به کین یاد کرد
 چنین گفت کز پیش رفت آن سپاه
 به ایراں خرامید و رستم بماند
 برو آگهی آورد زان سپاه
 رسپ راند رستم هم اندر زمان
 پُر از خاک سر هنرناں نامدار
 دریده همه کویں رویشنه نجم
 بزرگان به سر خاک پشاندند

ہے ببرد خوابد به گندش سپهر
 یکے زود سازد یکے دیر تر
 دل و جان بپوشد خست کن
 اگر آسمان بر زمین بر زنی
 نیایی همه رفته را باز جاکے
 من از دور دیدم برو یال او
 بگفتم به شوکان نماند ہے
 زمانه بر انگیختش با سپاه
 چه سازی و زمان این کار چیست
 بدو گفت رستم که او خود گزشت
 ز توران سرانند چنه کے زچہیں
 زواریه رسپ را گزارد به راه
 بدو گفت شاد است شو تا بجوے
 گر ایشان به من چند بد کرده اند
 ولیکن چو راکے تو با جنگ نیست
 دل من ز درد تو شد پُر درد
 و بجز دلاور بیامد نه راه
 و زان جاگد شاه لشکر براند
 بدان تا زواریه بیاید نه راه
 زواریه بیامد سپیده دواں
 بریده دُرم باد پایاں ہزار
 بریده سمدہ سراقاز دُرم
 رسپ پیش تابوت - ۷ راندند

چو آگاهی از دے بدشتان رسید
 به رنج و به درد دگداز آمدند
 فرد آمد از اسب نرین لگام
 دریده همه جامه دل کنده ریش
 همه پیش تابوت بر خاک سر
 به سر بر فغانده بر این سوگ خاک
 در بنج آن چنان نامدار دلیر
 ز تابوت زر دوز بر کرد سر
 بدین تنگ تابوت خفت است ناز
 بنالید با داور رستمون
 تو رفیق و من مانده ام خوار و زار
 که شهاب گزیر گراں بر گرفت
 نه زاید چمنو مادر اندر جہاں
 زباں پر ز گفتار شهاب کرد
 خرد و شید و تابوت بنهاد پیش
 ز چشمش روان جوئے خوشاب دید
 به زاری گفت اے شمع پہلوں
 ہے بر کشید از چکر آہ سرد
 نه زاید چو تو زور مندر دلیر
 رمانے ز صندوقی سر بر فراز
 کہ ہنگام شادی چہ آہات پیش
 بریں خانہ مستندان شدی
 چرا بر دریدت بدنیساں چکر

پس آنگہ سوئے زابلستان کشید
 ہمہ بیستان پیش باز آمدند
 چو تابوت را دید دشتان سام
 تمنن پیاده سچے رکت پیش
 کشادند گلو داں سراسر کمر
 ہمہ رخ کبود و ہمہ جامہ چاک
 گرفتند تابوت او سر بر سر
 تمنن به زاری به پیش پدید
 بدو گفت پنگر کہ سام سوار
 رہا یہ دشتان ز دوریدہ ٹوں
 تمنن سچے گفت کائے نامدار
 ہے گفت زال اینست کار گرفت
 نشانے شد اندر میان ماں
 ہے گفت و مژگان پر از آب کرد
 چو آمد تمنن به ایوان خویش
 چو روداب تابوت شهاب دید
 بدان تنگ تابوت خفتہ جوان
 به زاری ہے مویہ آغاز کرد
 کہ اے پہلوں زادہ سچہ شیر
 ہے گفت نار اے گو سرفراز
 به مادر نگوی ہے رائے خویش
 به روز جوانی به زندان شدی
 نگوی چہ آمدت پیش از پدر

فغانش ز آیواں به کیواں رسید
 پیروده درون رفت با سوگ و درد
 چو رستم چنان دید بگریشت زار
 تو گفتی مگر رستم خیز آمد است
 دگر باره تابوت شهراب شیر
 از آن تحت بر کنه و بکشاد سر
 تنش را بدان نامداران محمود
 بر آنکس که بودند پیر و جوان
 رهمان جهان جامه کردند چاک
 همه کاخ تابوت بد سرسبز
 تو گفتی که سام است بایال و مفت
 چو دیدند آن مردمان روی او
 پوشید بازش به دیبای زرد
 همه گفت گره دهم ز تریں کنم
 چو من رفته باشم نماند بجای
 چه سازم من اکنون سراوار او
 پی دهم گردش ز ستم ستور
 تراشید تابوتش از خود خام
 به رگتی همه بر شد این داستان
 همان سرسبز پیر ز تریار گشت
 به رستم بریں روز چندے گشت
 به آخر شکیبائی آورد پیش
 جهان را بسے هست زریسان بیاد
 همه زار بگریشت هرکاس شنید
 دلش پُر ز درد و بخشش پُر ز گند
 بهارید از دیده خون در کنار
 که دل را ز شادی گریز آمد هست
 بیاورد پیش رهمان ردیر
 کفن زو جدا کرد پیش پدر
 تو گفتی که از چرخ برخاست دود
 زن و مرد گشته همه بے توان
 به ابر اندر آمد سرگرد و خاک
 غمخوده به صندوق در شیر ز
 غیس شد ز جنگ اندر آمد و محنت
 بکردند هر کس به سرهای و هو
 سر تنگ تابوت راحت کرد
 ز مشک سیاه گردش آریں کنم
 و گرنه مرا خود چنبرای نیست رای
 که ماند ازو در جهان رنگ و بو
 جهانے ز زاری همه گشت کور
 بر او بر زده بند زریں ستام
 که چوں گشت فوزند را پهلوان
 بر آنکس که بشنید غمخوار گشت
 بگرد دلش شادمانی گشت
 که بخز آن نمی دید هنجار خویش
 بسے داغ بر جان هر کس نهاد

فغانش ز آیواں به کیواں رسید
 پیروده درون رفت با سوگ و درد
 چو رستم چنان دید بگریشت زار
 تو گفتی مگر رستم خیز آمد است
 دگر باره تابوت شهراب شیر
 از آن تحت بر کنه و بکشاد سر
 تنش را بدان نامداران محمود
 بر آنکس که بودند پیر و جوان
 رهمان جهان جامه کردند چاک
 همه کاخ تابوت بد سرسبز
 تو گفتی که سام است بایال و مفت
 چو دیدند آن مردمان روی او
 پوشید بازش به دیبای زرد
 همه گفت گره دهم ز تریں کنم
 چو من رفته باشم نماند بجای
 چه سازم من اکنون سراوار او
 پی دهم گردش ز ستم ستور
 تراشید تابوتش از خود خام
 به رگتی همه بر شد این داستان
 همان سرسبز پیر ز تریار گشت
 به رستم بریں روز چندے گشت
 به آخر شکیبائی آورد پیش
 جهان را بسے هست زریسان بیاد

مُحْجَا او فریب زمانه نچو رد
بر آں آتش غم همه تافتند
بگفت او به افراسیاب آنچه دید
و زان کار اندازه اندر گرفت
که سُهراب شد کشته بر دشت کین

برادر جهان هشت هوش و خرد
جو ایرانیان زین خیر یافتند
و زان رُوسه هومان به توران رسید
از و مانده بد شاه توران شگفت
رغوبه آمد از شهر توران نین

آگهی یافتن مادر سُهراب از کشته شدنش

همه جامه بر خویشان بر درید
ز تیغ پدر خسته گشت و ببرد
به داری بر آں کودک نارسید
و رخشان شد آں لعل زیباتنش
زمان تا زمان زو همه رفت هوش
بر آورد بالا در آتش بگشتند
به انگشت پیچید و ازین بکند
زبان تا زمان اندر آمد بگداز
به دندان ز بارے خود گوشت کند
همه موی مشکین به آتش بسوخت
مُحْجَا سرشته به خاک و به خون
بخاک اندوخت آں تن نامدار
ز سُهراب و رستم پیام خبر
بگشتی بگزد بهان اندوخت
گداز بادن تیز رشتا حق
که رستم به خنجر دریدت چنگر

خبر زو به شاه سمنگان رسید
به مادر خبر شد که سُهراب گزد
خروشید و جوشید و جامه درید
بزد چنگ و بدرید پیرایش
بر آورد با هم رغوبه و خروش
فرود بود تا هن دو دید بگشتند
مرآن زلفت چون تاب داده گشتند
ردان گشت از رُوسه او جوئے خون
همه خاک تیره به سر بر بگشتند
به سر بر بگشتند آتش و بر فروخت
همه گشت کله جان مادر گداز
غریب و اسیر و نژد و زرار
دو چشم به ره بود عظم مگر
عنانم چنان بود عظم گداز
پدر را همه صحبتی و یاقتی
چه دانستم آئے پور کاید خبر

ازاں بُرہ زو بالا و بازوئے تو
 کہ بہرید ہشتم بہ بُرہ تیغ
 یہ رخشہ روز و شبان دراز
 کفن برتن پاک او خرقہ گشت
 کہ خواہد بین مر مرا غمگسار
 کرا خواہم اکتوں بجایے تو پیش
 سخاک اندرون ماند از کاخ و باغ
 بجایے پدر گورت آمد بہ راہ
 بخفتی سخاک اندرون زار و خوار
 چگر گاہ سیمین تو بر درید
 ندادی بر او بر نکل ویش یاد
 نہ بہر چہ نامد ہمے باورت
 پُر از درد و تیمار و رنج و زحیر
 کہ گشتی بہ گردان گیتی سمر
 ترا با من اے پُر بہنوائتے
 نکل وے چگر گاہت اے پُر باز
 ہمے زد کف دشت بر خوب روے
 بہ خجہ چگر گاہ تو بارہ گشت
 کہ زان گوید درخوں ہمیش گشت غرق
 ہمے خلق را چشم پُر ترالہ کرد
 ہمے خلق را دل بر او بر رخشت
 تو خلقی ہمے خوش افسردہ گشت
 براں پُر گشتہ و گالیش رگ رگشت

درینش نیامد ازاں روئے تو
 و زان گزود گامش نیامد درنج
 بہر زودہ ہوم منش را بہ ناز
 گنوں آن بخوں اندرون غرقہ گشت
 گنوں من کرا گیرم اندر کنار
 کرا گویم راین درد و تیمار خویش
 در ریافتن و جان و چشم و چہرہ
 پدر جہشتی اے گزود لشکر پنہ
 از امید نومید گشتی تو زار
 ازاں پیش کو دشنہ را بر کشید
 چہا آن نشانے کہ مادرت داد
 نشان دادہ بُد از پدر مادرت
 گنوں مادرت ماند بے تو اسیر
 چہا نامدم با تو اندر سفر
 مرا ہستم از دور رشناخت
 بہشتانختے تیغ آن سرفرا
 چہ گشت و بہشت و مے کند مے
 ہمے گشت مادرت بہ چارہ گشت
 ز بہر شو بر او انجمن گشت خلق
 ز بس کو ہمے شیون و نالہ کرد
 بریں گونہ بہش پیفتاد بہشت
 پیفتاد بر خاک چوں زودہ گشت
 بہ ہوش آمد و باز نالہ گشت

ز نخوں او چمے کرد نقل آب را
 سر اسب اورا بہ بر در گرفت
 گمے بوسہ زد بر سرش گہ بہ موی
 ز خونِ مژہ خاک را کردہ نقل
 بیاورد آن جامہٴ شاہ وار
 بیاورد جھقان و دوزخ و کماں
 بہ سر بر چمے زد گراں گرز را
 بیاورد آن جوشن و نحو او
 بیاورد زین و لگام و سپہ
 کندش بیاورد ہفتاد یاز
 چمے تیغ شہراب را بر کشید
 بہ درویش داد این ہمہ خواستہ
 در کاخ بر بست و تختش بکشد
 فرو ہشت جائے کہ بد جائے بزم
 در خانہا را سبہ کردہ پاک
 بپوشید پس جامہٴ نیلگوں
 بہ روز و بہ شب مویہ کرد و گریست
 سر انجام ہم در غم او ز مژد
 چنیں گفت بہرام شیریں سخن
 نہ راید چمے ماند خواہی دراز
 چنیں است رشیم سراے کمن
 بتو داد یک روز ثوبت پدر
 چنیں است و رازش نیادہ پدید

بہ پیش آورد اسب شہراب را
 بماندہ جہانے درو در شکفت
 ز نخوں زیر شمش چمے راندہ جوے
 چمے روے مالید بر شتم و نقل
 گرفتش چو فزوند اندر کناہ
 ہماں نیزہ و تیغ و گرز گران
 چمے یاد کرد آن بر و بوز را
 چمے گفت کاے شیر پرخاش چو
 لگام و سپہ را چمے زد بہ سر
 بہ پیش خود اندر فگشتش دراز
 فش و دم اسبش ز نیمہ بربید
 زر و سیم و اسبان آراستہ
 ز بالا بر آورد و پشتش فگشت
 ازاں بزم گہ رفتہ بودش بہ بزم
 ز کاخ و رواقش بر آورد خاک
 ہماں نیلگوں غرق گشتہ بخوں
 پس از مرگ شہراب سالے بر نیست
 روانش بشد سوے شہراب گردد
 کہ با مزدگان آشنائی کمن
 بسچیدہ باش و درنگے مساز
 سرش بیچ پیدا نہ بینی بند کمن
 سزدگار ثوابت آید بہ سر
 نیابی بہ خیرہ چہ جوئی کلید

دل اندر سرای سپنجی میند بریں داشتان من سخن ساختم	بدان سنج عمر تو گزود بباد سپنجی نباشد بے سودمند وگر بر سیاهش برپرداختم
---	--

تذکره فردوسی مصنف شاهنامه

حکیم ابو القاسم فردوسی و هُوَ حَسَنُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ
شَرَفِ شاه طوسی قریب شہداء در طوس واقع خراسان
تولد شد۔ پدرش نزد حکیم طوس بخدمت باغبانی مامور
بود۔ حالش مفصل در کتاب اردو کورس جماعت سوم
مدرسه شکر رسمت ترقیم یافتہ۔ مجملش این است۔ کہ
کتاب شاهنامه ترجمہ پاستان نامہ است۔ کہ محکم یزدجر
ساسانی از عہد کیومرث تا جلوس خسرو فراہم شدہ بود۔
وزن شاهنامہ ہاں وزن سکہ نامہ است۔ گویند
کہ این کتاب محتوی بر شصت ہزار شعر است۔ کہ
بہ عرصہ سی سال بمنصہ شہود جلوہ نمود۔ و عمر فردوسی
قریب ہشتاد سال بود *

غیر شمار	قاعدے	مثالیں
۷	حزبِ مکسور کے نیچے دو جگہ کے سوا سب جگہ زیر لکھا گیا۔ اول بابے مجھول کے ماقبل۔ دوسرے بابے معروف کے باقیں جو لفظ کے آخر ہے +	وہر - کیے - شاہی +
۸	حزبِ مضوم کے بعد اگر واو مجھول نہیں ہے۔ تو اُس پر پیش لکھا گیا +	مکھر
۹	واو معروف کے ماقبل پیش لکھا گیا +	دور
۱۰	واو مجھول کے ماقبل پیش نہیں لکھا گیا +	زور
۱۱	ایک - واؤ اور یے کے سوا لفظ کے درمیان جو حزب ساکن ہے۔ اُس پر بزم لکھا گیا +	صبر
۱	زختم نام کی علامت	؟
۲	زید تعجب حشر - دما - سم - غرضی کی علامت	!
۳	مختصرے وقفہ کی علامت	-
۴	پورے وقفہ کی علامت	+
ہدایت - جہاں پورا وقفہ ہے - وہاں پڑھنے میں زیادہ ٹھیکرنا چاہئے۔ باقی جگہ کم +		

PRINTED AND PUBLISHED FOR
RAI SAHIB M. GULAB SINGH & SONS,
AT THE MUFID-I-'AM PRESS, LAHORE,
BY R. B. MOHAN LAL.

1915.

5th Edition.

4,000 Copies,

Price 0-4-1.

آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ یومیہ دیرانہ لیا جائے گا۔
